

Gamle Modum

ÅRSSKRIFT FOR MODUM HISTORIELAG 1999
14. ÅRGANG

Gamle Modum

ÅRSSKRIFT FOR MODUM HISTORIELAG 1999

14. ÅRGANG

I redaksjonen:

Thure Lund

Jon Mamen

Kai Hunstadbråten

Kristian Linnerud

Forsiden er ved Arne Sørensen

Historielagets styre:

Wermund Skyllingstad, leder

Kai Hunstadbråten, nestleder

Aase Hanna Fure, kasserer

Liv Enger

Per Flannum

Sigmund Heier

Per A. Knudsen

Odd Myrøld

John Arne Wendelborg

Historielagets adresse: postboks 236, 3371 Vikersund

Innholdsfortegnelse:

JON MAMEN: Om betydningen av navnet «Modum» med sideblikk til navnet «Viker».....	3	OLE KOLSRUD: Aksel Sandemose på Modum	33
ODD FRØYD: Katfoss i gamle dager	5	NILS DROLSUM: Høstlig vandring langs Henåa	35
THURE LUND: Gammelt amerikabrev	10	JON MAMEN: Sokneprest Grønvold	37
UNNI VENKE HOLM: Marcus Thrane, Blaafarveværket og norsk skolehistorie	11	THURE LUND: Folkefesten på Modum 1859	39
KAI HUNSTADBRÅTEN: Utvandrerne fra Simostranda	15	TRYGVE BAKKERUD: Modums Finnemark	41
NILS SUNNE: Da vi trodde vi skulle få elektrisk lys.....	18	KAI HUNSTADBRÅTEN: Hans O. Thorsby forteller om nissen	46
KAI HUNSTADBRÅTEN: Camilla Collet på Modum Bad	19	KAI HUNSTADBRÅTEN: Om blåfarveverk og tannverk	47
THURE LUND: Amerikabrev fra 1950	21	THURE LUND: Du må ikke tru du er no'	49
KAI HUNSTADBRÅTEN: "I lyset fra min bergmannslampe"	22	KAI HUNSTADBRÅTEN: En føderådskontrakt fra Snarum	50
JON MAMEN: Endringer i kirkeskikkene i Modum for hundre år siden	23	JAKOB ANDR. SAMUELSEN: Gamalt frå Modum og sume grannebygder.....	51
KAI HUNSTADBRÅTEN: Hans O. Thorsby forteller om Krøderbanen	26	ARNE SØRENSEN: Ein storjugar	52
KARL BLEGEBERG: En gammel bjørnehistorie	27	KRISTIAN LINNERUD: Veier og bruer i Modum	53
KAI HUNSTADBRÅTEN: Ulera på Semmostranda	28	KAI HUNSTADBRÅTEN: Gruvedrift på Modum som det ikke ble noe av ..	55
KRISTIAN LINNERUD: Modum kursted	29	JUMBO/THURE LUND: Anlegget ved Embretsfoss	58
THURE LUND: Innbydelse til fest	30	THURE LUND: Arbeidere ved Embretsfoss	59
ERLING DIESEN: Drammen Vasdrags Farbargjørelse	31	KAI HUNSTADBRÅTEN: Da'n Gotfred Skyliholt møtte ulven ved Amundrud.....	60

Om betydningen av navnet «Modum» med sideblikk til navnet «Viker»

Hva betyr navnet 'Modum,'? Hvilket meningsinnhold skjuler seg bak dette navnet, som vi er så kjent med? Går det an å finne ut noe av dette ved å undersøke ordets opprinnelige betydning?

Tidlige former av navnet 'Modum'¹ er belagt i mange dokumenter fra middelalderen. Vi kan se at den gammelnorske grunnformen var *modheimr*². Sisteledet *-heimr* betyr gård eller bygd. Jeg antar at *heimr* her er bygdenavn fra opprinnelsen. Det finnes iallfall ikke spor av 'Modum' som gårdsnavn. Førsteledet **mod** oppgis i vanlige oppslagsbøker å komme av *moda* og bety (*stor*) *elv*³. Jeg mener at leddet *moda* også bærer i seg en karakteristikk av elva.

Spørsmålet er hvordan en tolker navnet *moda*. Det er to hovedtolkninger av ordet. Den ene vil beskrive elva som rolig, stilleflytende, slamrik. Den andre tegner bildet av en vill og farlig elv. Denne artikkelen argumenterer for at den siste av disse to tolkingene er rett.

Hvilken del av vassdraget ble kalt *moda*?

Det er først nødvendig å finne ut hvilken del av vassdraget Tyrifjorden – Storelva som kan ha båret navnet *moda*. Roar Tank⁴ skriver at han tror bygdenavnet er et tapt navn på den gården matrikkelen benevner som øde Vike, g.nr. 24. Denne vesle gården ligger ned mot fjordarmen. Tanks resonnement forutsetter at Tyrifjordens sørvestligste arm ble rekna for ei elv og omtalt som *moda*. Hans tolking bygger på at *moda* betyr rolig, stilleflytende elv. Som vi skal se, innebærer tolkingen også en karakteristikk av elva som grumsete, slamrik. Jeg skal senere vise at navnet *moda* karakteriserer Storelva gjennom Modum bedre enn fjordarmen.

Fjordarmen tror jeg har hett *vik*. Her skal fortolkeren ha områdets store landskapsformasjoner for øye. Mange navnegranskere arbeider utelukkende med tekst, uten å ta for seg landskapet. Dette kan være en svakhet ved tolkingen. Trolig er de store formasjonene navnsatt fra Ringerike. Derfra stammer betegnelsen *dignes*, 'det digre neset'. *Dignes* må opprinnelig ha betegnet hele Modumlandet, slik det ser ut fra Ringerike. Nå er *Dignes* navn på en av flere gårder på Øst-Modum. Vest for 'det digre neset' ligger 'vik'. Her er porten for all gammel ferdsel mellom Ringerike og Oslofjorden. Navnet *vik* i entall finnes belagt som soknenavn i 1456 (Wik sokn a Modheim)⁵. Der betegner navnet soknet som lå til

Vikekirken. Jeg antar at soknenavnet i entall gjen-speiler navnet på fjordarmen.

Sideblikk til navnet Viker

Jeg antar altså at fjordarmen har hett *vik*, og ikke *moda*. Innerst i fjordarmen ligger Viker-gårdene. Navnet er brukt både med og uten *-r* som sluttlyd. På begge sider av fjorden er det Vikergårder. Disse må ha vært atskilte gårder helt fra begynnelsen. Gårdsnavnet må gå tilbake til betegnelsen *vik* på fjordarmen. Formene 'Viker' og 'Vike' er flertallsformer, henholdsvis nominativ og genitiv. Men hva betegner de et flertall av? Det kan neppe ha vært et flertall av (små)viker som ligger til grunn for navnet. Gårdene innerst i fjordarmen er for store og betydningsfulle til det. Flertallsformen *viker* kan best forklares ved de to Vikergårder. Flertallsformen angir da et flertall (på to) av gårder, men kun én vik. Jeg antar derfor at det er navnet *vik* på Tyrifjordens sørvestligste arm som går igjen som navn på Vikergårdene.

Elva gjennom Modum er en egenartet del av hele vassdraget

Etter dette sideblikket mot navnet Viker vender vi tilbake til navnet *moda*. Siden fjordarmen allerede synes å ha hett *vik*, står selve Storelva fra Vikerfossen og nedover igjen som den enhet hvor elvenavnet *moda* kan ha blitt brukt. Elveløpet mellom Vikersund og Åmot skiller seg altså ut som en egen del av vassdraget. Denne delen av vassdraget må også ha hatt et eget navn. Kommer vi nedenfor Åmot, har Storelva tidligere hett *drofn*. Det kan en se av gårdsnavnet Dramdal ved Skotselv. Inntil for ca 1500 år siden var *drofn* en sjø, ennå tidligere en fjordarm. Nå kalles elva for Drammenselva helt fra Vikersund. Det spesielle navnet på elva gjennom Modum er bare bevart i bygdenavnet.

På den aktuelle strekningen faller elva fra 65 m o.h. i Tyrifjorden til bare 8 m o.h. ved Døvika. Det er flere store fosser i denne delen av elva. Størst er Geithusfoss, Gravfoss, Embretsfoss og Døvikfoss.

Etymologi

Etymologi er læren om ordenes opprinnelige opphav og betydning. En etymologisk ordbok over det gammelnorske språk⁶ forklarer oppslagsordet 'moda' f. på den tradisjonelle måten, *breiter fluss mit wenig strom* (bred elv med lite strøm).

Men ordboka drøfter ordet videre. *Entlehnung <ae muda 'mündung' ist abzulehnen* (avledning av 'munning' avvises).

Eher einheimisches wort, vergleich norw. ON Modheimr. (s F Jonsson Sprogforhold 68). Weitere anknüpfungen fehlen. Vielleicht zu mod und dann also etwa 'schlammiger fluss'? Oder zu modr und dann 'die vorwärts stürzende'? (Snarere et innenlandsk ord, sml Modheimr. Videre anknøyninger mangler. Kanskje til *mod*, 'slamrik elv'? Eller til *modr*, 'den som kaster seg framover').

Etymologien gir altså to muligheter for å gå videre med en tolking. Hvilke muligheter ser en ved å se nærmere på de to mulighetene *mod* og *modr*.

En ordbok over det gammelnorske språk⁷ har disse oppslagene:

- *mod n. Hva der er eller gjør urent, rask, skrap*
- *modr m Sindsbevegelse*

Elva er verken skitten eller slamrik

Hvis det er ordet *mod* som ligger til grunn for elve-navnet, ville navnet karakterisert elva som stille-flytende, slamrik, skitten. Dette er ingen treffende karakteristikk, verken av fjorden eller av elva.

To små viker, en nord og en sør for Vikersund, pekes derimot gjennom navnet *Hervik* ut som grå, leir-fargede. *Hervik* nord for Vikersund går mot fjordarmen. *Hervika* i sør ligger i Bergsjøen, utvidelsen av elva mellom Vikerfoss og Geithusfoss. De ligger altså til hver sin del av vassdraget. Begge steder har fått sine navn fordi en bekk renner gjennom leirområder og ut i vika og gjør denne grå. Forleddet kommer av et gammelnorsk ord for 'grå'. Disse vikene er spesielt navngitte unntak fra det ellers så klare vannet, både i fjorden og i elva. Hadde større deler av vassdraget vært slamrike og grumsete, ville ikke disse små vikerne merka seg ut. For begge deler av vassdraget angir navnet 'Hervik' unntak fra det ellers klare vannet.

Elva styrter seg utfor

Navnet *moda* kan mye lettere knyttes til den andre formen *modr*, og tolkes som *die vorwärts stürzende*, altså (*elva*) som styrter seg utfor. Dette må sies å være en meget treffende betegnelse på denne delen av elva. Fosser og sterk strøm gjør elva vanskelig å krysse. Elva kan være farlig, skremmende. Grunnordet *modr* betyr sinnsbevegelse, affekt, hissighet. Med det ordet vil elva være godt karakterisert. Den store norske stadnamngranskeren O. Rygh antar også at

modr er grunnordet i elvenavnet⁸.

Ord av stammen modr i moderne norsk språk

På moderne norsk har vi videreført ordet *modr* i 'mot' og 'modig'. Vi har også mange ord som er satt sammen med *-modig*, slik som sørgmodig, hovmodig, godmodig, langmodig, tålmodig osv. Disse sammensetningene viser at det gammelnorske ordet *modr* er knyttet opp mot det menneskelige følelsesregister. Slik tolket ligger det en menneskeliggjøring av elva i navnet *moda*. Kanskje har folk sett for seg en elvegud som hadde elvas vesen. Trolig har folk dyrka elveguden og ofret til guden. I Vikerfossen er det funnet steinøkser som en antar er ofra til elva (elveguden). Kanskje har folk også tolket seg selv i lys av elvas navn og egenskaper. Da blir bygdenavnet også en beskrivelse av dem som bor der, 'de modige', eller 'de heftige' eller liknende.

Navnet 'Modum'

Navnet *modheimr*, Modum, blir et naturlig fellesnavn for bygdene rundt denne elva. Leddet *heimr* betegner som nevnt i innledningen her en hel bygd, ikke en enkelt gård. Slik bruk av *heimr* er kjent fra andre steder.

Middelalderens sokneinndeling med både Vik og Heggen sokn tyder på at *vik* og *modheimr* opprinnelig var to bygdelag. Soknene Heggen og Vik ble slått sammen på reformasjonstiden.

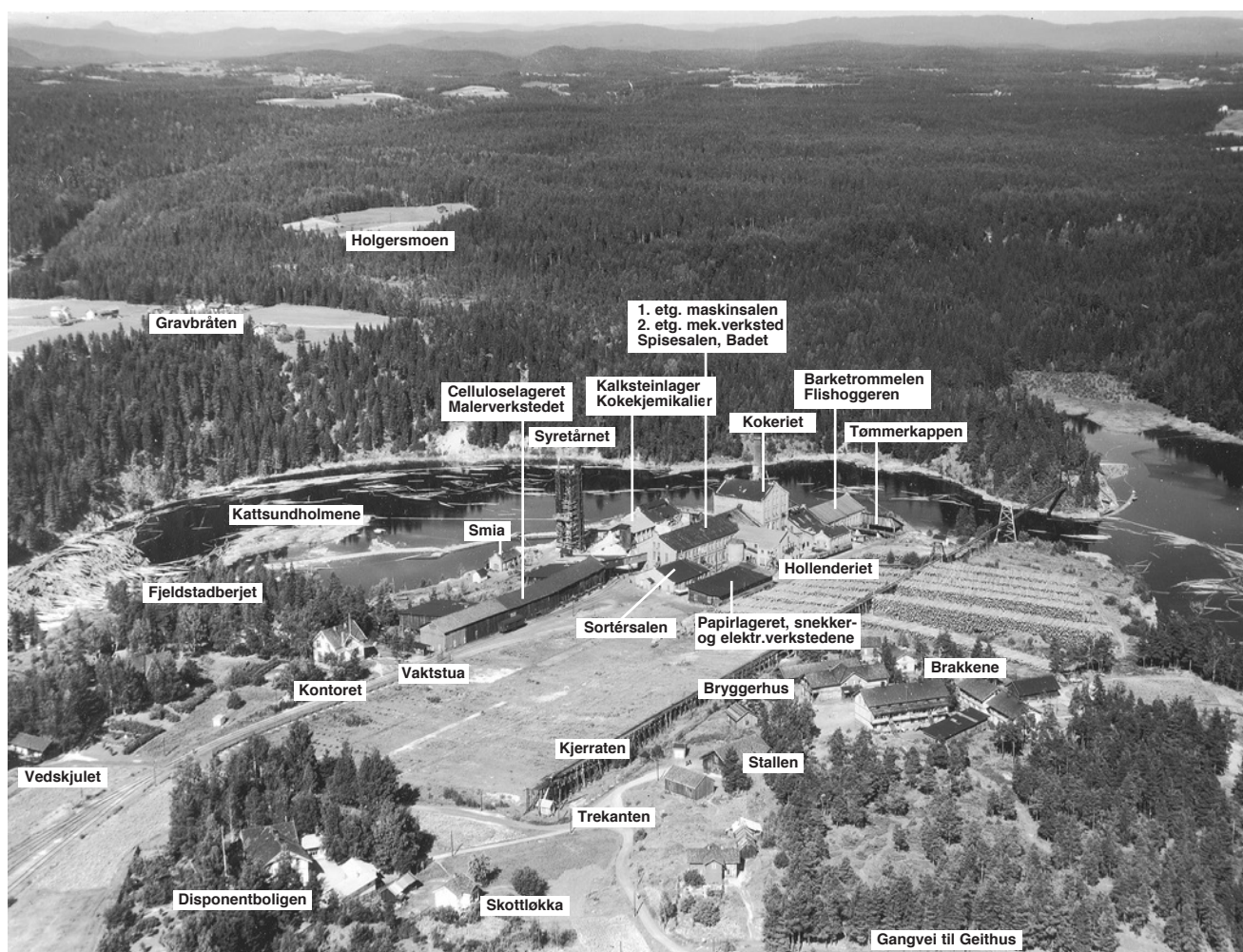
Modheimr slo tidlig gjennom som et fellesnavn for hele området. Sammen med tilgrensende områder (Snarum, Simostranda, nordre Bingen) utgjorde *modheimr* alt i vikingtiden et tinglag og et skipreide. Seinere ble området et prestegjeld og til slutt en kommune, den enheten som ennå heter Modum.

Tillegg

- 1 Bokstaven 'd' står her og idefølgende gammelnorske ord av samme og liknende rot for 'stungen d' og uttrykker en lyd som ligger mellom d og t.
- 2 Sandnes og Stemshaug: *Norsk stadnamleksikon* Oslo 1976
- 3 Sandnes og Stemshaug: *Norsk stadnamleksikon* Oslo 1976
- 4 Tank: *Modums Historie* bd 1. s. 50
- 5 *Diplomatarium Norvegicum* V nr 797
- 6 de Vries *Altnordisches etymologisches Wörterbuch* Leiden 1962
- 7 Fritzner *Ordbog over det gamle norske Sprog*, Kristiania 1891
- 8 Rygh *Norske Gaardsnavn* bd 1, s. 270, under drøfting av navnet Moug i Borge, Østfold. Også bygdenavnet Vestre Moland i Aust-Agder gir Rygh samme mulige forklaring.

Odd Frøyd:

Katfoss i gamle dager

Luftfoto av Katfossfabrikken, tatt 21. august 1936.

Katfoss var et eldorado for guttunger på trettitallet, og guttunger var det mange av på den tida. Vi hadde egen fotballklubb som het Fram. Grasbane fikk vi låne av fabrikken, med ordentlige hvitmalte målstenger. Det var sparsomt med personlig utstyr. Fotballsko hadde vi ikke. Vi brukte mye tøysko med gummisåle. Dom blei fort fillete på tuppen. Stortoa var den første som stakk seg fram gjennom lerretet. Snart fulgte de andre tærne etter. Så vondt det gjorde da vi tuppa ballen! Når vi skulle ha kamper mot Majorud, Tomta eller Geithus, tok vi på oss beksømsøvler hvis vi skulle sparke bekk, for da kunne vi bite ordentlig fra oss. Det var i hvert fall nødvendig mot Majorud for de hadde murer'n på laget, og han

var en lyslugget, kraftig kar som det sto respekt av! Drakter hadde vi heller ikke, men det gjorde ikke noe for vi kjente hverandre godt og visste hvilken vei ballen skulle sparkes. Dekket på Majorudbanen besto av slagg som er utbrent køl fra fabrikken. Du verden å svarte vi blei! Slagget var skarpt i kantene. Det satt godt og lenge i knea. Det var ikke ofte vi hadde dommer på kampene. For det var en risikabel oppgave. Ble det dømt feil, vanket det juling. Ellers var reglene enkle den gang. Tre kårnere ble straffe. Hens var vi nøye med. Likedan ble det dømt for råspark hvis det gjorde tydelig vondt. Oppsei var vanskelig. Det så vi på Rolighetsmoen da det var ordentlig fotballkamp. Det var når'n Boss fikk ballen bakante, og det ikke

var geithusinger mellom han og'n Karl i mål, da ballen blei sparka. Da skreik'n Josse fra sidelinja: Oppsei!! Sånt pirkeri kunne ikke vi ta hensyn til når Fram sparka. Josse hadde vært fotballsparker sjøl han før i tida, men nå var han bare tilskuer. Han hadde bestandig paraply med seg, uansett vær. Han var koselig mot oss guttunga da vi kom innom sjokoladebua hans. Han satt på taburetten sin bak disken og snakket fotball med Pete, Gullaker, Blåss, Tjukken i åsen og alle de andre som sto lent oppetter veggen i den vesle butikken. Han kjente alle og visste at vi var fra Katfoss og sparka på Fram. Da vanket det noen ekstra dropser i strylla og godord med på veien hjem.

Veien hjem. Ja, det var den første og lengste "gå-gata" på Geithus, snarveien til Katfoss, Gravfoss og Vestsida. Den gikk fra bånn av Hontvedtbakken langs jernbanelinja til Taralenbrua i Katfoss. Over banebrua var det så smalt at to med ryggsekker som møttes, ikke kom forbi hverandre. Først på trettitallet var det bare jernbanegjerde (stolper med tråder mellom) som skilte gangbanen fra elva, 10 - 12 meter under. Siden kom vinkeljern og flettverk. Da behøvde vi ikke leie de voksne i handa når vi skulle over. Når vi ble større og fikk sykkel, var "førerprøven" å sykle over banebrua. Kom sykkelstyret inn i flettverket, var du heldig når bare lua seila over rekkverket. Kom toget mens vi var på brua, rista det og blåste så fælt at vi bare måtte stoppe og holde oss fast. Om vinteren var det ingen som brøytet veien eller strødde. Snøen blei bare tråkket til av alle som gikk der. Og det var mange. Alle fabrikkfolka i Katfoss som bodde på Geithussida og alle katfossinga som handla på kooperativen, hadde ærend på postkontoret eller skulle med toget. Kanskje det gikk 200 personer der daglig. Hardtråkka snø og is lå som en rygg midt i veien langt utover våren.

Når vi hadde fått nok av fotballen og hadde mange blå flekker på beina, gikk vi til elva for å fiske. Mye moro hadde vi på de gamle murene ved fabrikkens som en gang utgjorde inntaksdammen til kraftstasjonen i Katfoss. Der lå vi flate og gurma åbor. Vi hadde et tungt søkke på snøret over marken. Det trakk vi opp og ned inntil muren. Da kom åboren stimende, nysgjerrig som den er. Da var det spennende. Enten gapte den og tok marken raskt, eller hvis det bare var en enslig en, kunne det hende den rygget tilbake, la seg på sida og kikka opp på oss. Det var likesom den skjønnte at dette var noe lureri. Slik kunne vi ligge timesvis, og mye åbor var det på knippet da vi dro hjem. Det var bare en filleting ved dette: Det kom åbor på middagsbordet dagen etterpå. I den var det så mye småbein at det tok for lang tid å bli mett. Og jeg som skulle fort ut igjen til kameratene som ventet ute på trappa. De kunne bli utålmodige og gå sin vei. Da var det realere med pannekake og rabarbrasuppe. Det tok bare 5 minutter. Litt lenger hvis vi måtte vaske vekk blåbærsyltetøyet etterpå.

Vi var ofte nede på fabrikkens både ute og inne. Her

var det ca. 200 som hadde sitt utkomme. Maskinene gikk hele døgnet, men i helgene var det stille. Helgedagsfreden var mer påaktet i gamle dager. På fabrikkens var det mye interessant å se og høre for småguttene. Det var sikkert ikke ufarlig når vi gikk i salen langs den lange papirmaskinen som hadde en sky av damp over seg. Der var det et forferdelig bråk. Vi måtte skrike helt inn i øret på hverandre hvis noe skulle sies. I hollenderiet var det roligere. Her sirkulerte tremassen i de store bingene etter at den kom fra kokeriet. I laboratoriet ved siden av var det veldig lyst og fint. Glasskolber på rekke og rad med prøver av massen fra hollenderiet, kjemikaliene som ble brukt i kokeriet og de ferdige produktene. I et glasskap med tett dør sto den fineste skålvekta vi hadde sett. Den var så nøyaktig og fintfølede at den måtte beskyttes godt. Ved siden av laboratoriet var kontoret til skiftformennene og kjemiingeniøren.

I en lagerbygning ved siden av fabrikkbygningene hadde snekkerne verkstedet sitt. Her var det kutter, båndsgag og dreiebenk. Alle maskinene ble drevet av én motor som sto i et hjørne av verkstedet. Fra den gikk det reim opp til taket hvor det var mange hjulakslinger med reimer ned til maskinene. Når en maskin ikke var i bruk, ble reima penset over fra drivhulet til et frihjul ved hjelp av en spak som hang ned fra taket. Det var en seks - åtte snekkere som hadde stand-plassen sin her. De hadde hver sin verktøykasse langs veggen. Som oftest var de ute på fabrikkkområdet eller i boligene på vedlikeholdsarbeid. Ved siden av det store snekkerverkstedet holdt ramme-snekker Gundhus til. Han lagde rammer av bord som ble brukt til emballasje av papirballene. På snekkerbenken hans var alt tilmålt. I kappsaga hans ble de lange borda kappet i lengder som passet i snekkerbenken og ble spikret sammen. Her ble det bestandig småbord til overs som vi fikk med oss hjem. Fra spikertraa på benken vanket det også noen spiker ned i lomma. Det var to toms med hode og ble kalt Gundhusspiker. Av dette ble det laget alt mulig fra lastebiler til fugleholker og kaninbur.

I den andre enden av lagerbygningen holdt elektrikerne til. De gikk bestandig med kalosjer utenpå skoa, sjøl om det var godvær. Det var sikkerhetsutstyret i det faget den gang.

Smia var i egen bygning i god avstand fra lager- og fabrikkbygningene. Golvet var dekket med fin sand som etter flere år var blitt svart. Her var det Jens Foss som rådde. Det var godt å komme innom smia, spesielt om vinteren. I glohaugen var det full fres, og jernet var hvitglødende når det med et fast grep av smitanga havna på ambolten. Så begynte forminga med hammeren. Innimellom gikk hammeren med en to - tre tomslag mot ambolten mens smeden så an resultatet. Det var så fin klang i ambolten. Han Jens kunne godt deltatt i nyttårskonserten fra Wien hadde han levd i dag. Før smeden var fornøyd, måtte jernet flere ganger inn i glohaugen. På gulvet sto en stor

Fra smia på Katfoss. Bildet er utlånt av Solveig Skalstad. Hennes far, Aksel Bjølgerud, står som nr. 3 fra høyre med smihammer over skuldra.

trebutt med vann. Her foregikk finalen med en skikkelig utblåsing når det glødende jernet ble duppet ned for å herdes.

Det gamle syretårnet var forlokkende, for det var så høyt og hadde så mange trapper. Her likte ikke de voksne at vi gikk. Da blei vi jaga vekk. Fra syretårnet rant syra i delvis åpne renner av bly ned til kokeriet. Stakk vi nesa over renna, fikk vi en voldsom trøkk som tetta luftveiene, og tårene rant. Dette var vi fullt klar over, men vi måtte bare prøve. Under spesielle værforhold slo syrelukta ned mot bakken og var plagsom også i boligområdene langt fra fabrikk.

Det meste av tømmeret som ble brukt, kom i elva.

Noe kom også med jernbanen. Hver dag ved halv firetida kom Krøderkippen på sidesporet til Katfoss. Den hadde med seg tømmervogner og tomvogner som skulle hente papir og cellulose. Av og til kom det vognlaster med kalkstein og svovel. På fabrikkområdet var det mange spor til de forskjellige lagerplassene. Når vognene skulle flyttes innenfor området, var det tomtefolka som la skuldrene til og tok spennetak mot slippertene. Når vogner skulle hentes ned fra "Rampen", et sporområde lengre fra fabrikk, ble det brukt elektrisk vinsj. Men det måtte muskelkraft til når wiren skulle av vinsjen. Tre - fire mann kom da med wiren over skuldrene for å hente vogner.

På "Rampen" hadde Drammens Elektrisitetsverk en kraftig stasjonær løftekran over det ene sporet. Den ble brukt når tunge maskindeler som skulle til Gravfoss kraftstasjon, kom med jernbanen. Her var det også en plattform av gråstein som sjelden var i bruk. I 1915 sto kongevogna her da kong Haakon ble bevertet i bestyrerboligen på Katfoss, før han dro til hovedlandsrennet i Gustadbakken. Bestyrer Johanson på Drammenselven var også med på begivenheten. Han hadde nikkers, sjakett og frakk på seg. «Då er jag festklädd när jag sitter til bords, och så er jag sportsklädd i backen.»

Tomtefolka hadde som oppgave å sørge for at tømmeret kom på plass på tomta og frakte det videre i passe porsjoner til kappen. Tømmeret som kom over Tyrifjorden med "Greven", ble sortert på Delinga i Bergsjø. Det som skulle lengst nedover i vassdraget, ble sendt av gårde først. Tømmeret som skulle til Katfoss, var av det siste som ble sluppet fra Bergsjø. Elva gikk striest langs fabrikklandet, men på den andre sida, mot Furumo, var det roligere farvann inn mot Hærssdæl'n. Navnet er så vanskelig at det ikke lar seg stave på norsk. For å kunne uttale det må du være innfødt katfossing. Herfra gikk det lense oppover mot Kløftefoss nedenfor banebrua. Når Katfosstømmeret var ventet, ble lensa sveivet over til fabrikklandet, og tømmeret ble ledet inn til Hærssdæl'n. Det var Thorvald Trondsen og mannskapet hans som berget tømmeret inn til kjerraten. Om sommeren hendte det at vi fikk regnflom i elva. Da var det mang en gang en tøff oppgave når flomdiger elv tok tak i tømmergrimene som presset seg på lensefortøyningene.

Fra elva gikk første del av kjerraten temmelig bratt opp på Lusekollen. Dette var nærmest en heis der stokkene lå på tvers. På toppen ble stokkene kastet av og rullet ned til den lange kjerraten, som først gikk på bru over elva og siden over hele tomteområdet fram til Fabrikkveien, mer enn 400 meter lang. Den var delt i to og gikk 5 - 6 meter over bakkenivået. På den første delen kunne tømmeret legges i lunner på begge sider. På den siste delen, som hadde egen drivkraft, var det plass bare på den ene siden. En lunne kunne være en 30 - 40 meter lang. Det var mange mann på hver lunne for å dra stokkene fram. Det ble arbeidet på to - tre lunner samtidig, for stokkene kom tett. De som dro stokkene av kjerraten, hadde med seg en gutt som sto med telleklokke og holdt orden på antall stokker på hver lunne. Når hele kjerraten var i drift, betydde det store innkjøp av tømmer som skulle lagres. Da gikk kjerraten døgnnet rundt. Den støyen ødela ikke søvnen i sommernatta. Den var som en fin sang for de som hadde sitt arbeid på fabrikk. Når tomta var full av tømmer, betydde det at driften var sikret til neste sommer. Alle husket med gru den lange stansen fabrikk hadde først på trettitallet. Turbulens i fabrikkens økonomi videre ut over var mindre kjent. Fabrikk var mer enn 30 år gammel.

Det var behov for fornyelser og utbedringer, men det var vanskelig å skaffe kapital. Folk flest hadde ikke noe nært forhold til slike bekymringer. Stort lager av tømmer var derimot klar tale. Da var det utsikter til mat på bordet og klær på kroppen en tid framover.

Fra tomta var det skinneganger ned til kappen. Det var svakt fall på denne strekningen. Her ble det brukt traller som tok er par tylfter av gangen. På toppen av lasset satt en kar som hadde kontroll med farta ved hjelp av bremsespaken som strammet ei reim rundt akslingen. På saga ble stokkene kappet til kubb, ca 1 meter lange. Derfra gikk kubben inn i barketrommelen, en kjempediger "vaskemaskin". I denne gikk kubben rundt og rundt samtidig som den ble spylt med vann. Det var den siste stripe av bark som ble vasket bort. Bark var bannlyst i produksjonen. Etter vasken gikk kubben videre på en leder. Her ble den besiktiget. Kubb som hadde bark eller andre skavanke, ble sortert ut. Det meste dundret ned i flishoggeren. Rundt barketrommelen og flishoggeren var det en forferdelig larm. Her brukte arbeidsfolka vatt i øra. Øreklokker var ukjent på den tida.

Til Hærssdæl'n var det ingen vei. Når vi skulle dit for å fiske eller bade, brukte vi kjerratbrua selv om kjerraten var i gang. Det var et plankedekke vi kunne gå på, snaue meteren bredt, på begge sider av lenka der tømmerstokkene gikk. Rekkverk var det minimalt med. Videre gikk det sti over Lusekollen og ned på den andre sida. I siste bratta sto det en stega som vi brukte. Vel nede av denne var vi framme ved stedet som liksom var helt avstengt fra omverdenen. Det var sjelden å se andre der enn ungane fra Katfoss. Vannet gikk langt innover fra elva og endte i ei bekkesisle. Her var det stille og varmt badevann med grasbakker inntil.

I Hærssdæl'n eller Hesjedalen som kartmakeren kaller stedet, har det neppe stått hesjer. Langs stranden er det sandgrunn med et tynt lag grasjord på. Her er det så magert at graset aldri blir så langt at det kan henges på hesjer. Før vassdraget ble regulert, sto disse områdene under vann i flomtider. I tørketider vokser det ikke høyt gras på sandgrunn. Området ellers i dalen er dekket av bartrær, og på bakken er det mest tyttebærlyng. Altså må vi lete etter navnopprinnelsen i andre forhold. Kanskje svaret ligger i topografien? Stedet begrenses av elva i syd. Ellers er det stupbratte skråninger ned fra Furumo og Gravbråten mot dalen. Kommer en ut på stupet fra nord, minner landskapet mest av alt et gapende sluk. Hals heter på lokalspråket for hær. Kanskje det kan ha noe for seg?

Helleristningene ved banebrua ligger ikke langt unna. Det var her steinalderfolket jaget elgen fra Moane utfor de stupbratte skråningene, hvor den ble et lett bytte for sultne, skinnkleddede jegere. Da vi gutt-ungane lå på flåtan i Hærssdæl'n og skottfisket åbor noen tusen år etterpå, snakket vi mye om helleristningene og det som hadde foregått her i steinalderen. Vi drev også navnristing på flaberga ved elva. På

østsida av elva i Hærssdæl'n er det ei hule i fjellet noen meter over elva som godt kunne ha tjent som boplass for steinalderfolket. Den er bare tilgjengelig med båt. Her var vi en gang på oppdagelsesferd uten at vi fant spor fra fortida, men vi grov ikke i bakken utafør hula. Der ligger kanskje svaret på om hula har vært i bruk. Det var andre sysler som var gjevere. Inne på de grunne bankene sto gjedda og lurte i sivet. Med kasteslukstang fra båt kunne wobberen manøvreres langs sivkanten over en lang strekning. Da var vi sikre på fangst, fordi ingen brukte å fiske der.

Gjedda hadde stått i fred og plukket åbor i dagesvis. De kraftige kjevener hadde hogget fisken på tvers og lammet den. Deretter hadde gjedda sluppet taket og slukt åboren med hodet først. Det var også taktikken da den skaut fram og hogg seg på wobberen. En kraftig virvel på vannflata og et stramt snøre fra en bøyet slukstang fortalte om gjeddas grådighet og manglende evne til å fatte hva den ser. Neste gjedde noen meter lengre borte forsto heller ikke hva den hadde observert. Den var like kritikkløs og havnet i båten tross ville protester.

Da er ørreten mye klokere. Den er mistenksom og skjønner fort at noe er unaturlig. Det kan være bevegelse, lyd, lys eller agnets oppførsel som ikke stemmer med dens erfaringer. Derfor fisket vi aldri ørret på stilla. Vi måtte ha strømmende vanns hjelp skulle vi få ørret. Det var det mye av i Katfoss, Gravfoss og Snarumselva. Gjevst var fluefisket. Kunne du da være så heldig at du fikk plass på sagtippen i Bronesevja og sitte der til mørket falt på, var muligheten for fin fangst stor. Utenfor sagtippen møttes vannet fra bakevja med hovedstrømmen fra Geithusfossen. Her var det gule ørjen av skummende vann som lekte med all slags godsaker som var kommet med tømmergrimene. Storørreten som hadde sloppet seg ned fra Tyrifjorden, boltret seg i virvlene. Maken til ruslasjon hadde den ikke opplevd. Vikerfossen var bare sakte vals mot polkaen i

I dette huset vokste Odd Føyd opp. Det er det eldste huset i Dyrgrav slik det stod da Katfos Cellulosefabrik kjøpte området like før århundreskiftet. Huset ble utvidet og modernisert i 1950.

Geithusfossen. Eller var det riverdance? Tempoet lignet. Her var det bare å slenge fluesettet uti og duppe hoppflua forsiktig ned i skummet mens draflua danset forlokkende under overflaten lengre bak. Denne forestillingen i skumringen hadde storørreten vanskelig for å motstå. Etter en lang og varm dag midtstrøms søkte den mot land når mørket kom. Her hendte det at ørreten i sin jaktiver overså at flua den tok hadde en krok skjult i fjøra. Men det blei aldri tomt for fisk utenfor sagtippen. Det kom stadig nye som tok plassen til de som havnet på middagsbordet. Fisk fra elva var et velkomment bidrag til matbudsjettet på den tida.

August Formo var en kjent fisker på denne plassen. Han kom tidlig på eftan. Over aksla hadde han ei lang stang som han hadde laga sjøl. Fra banebrua gikk han jernbanespolet bort til Bronesevja. Da fikk han full oversikt over forholdene som varierte med vannstanden. Var det ledig på sagtippen, satte han seg der. Var det liten vannføring, kunne berget ovenfor sliperiet, like under fossen, være beste stedet. August hadde god tid. Han begynte aldri å slenge før han hadde sett de første vaka. Var det godt bett, kunne det bli morran før han ga seg på hjemvei med håven full av ørret; over banebrua, gjennom Katfoss, ned til Gravfoss, forbi kraftverket, ned til hengebrua, over til Grava og opp til Formo. En kunne ikke være fotsjuk på trettitallet.

Gammelt amerikabrev

Olaf A. Grønlund fra Simostranda utvandret til Amerika noe før århundreskiftet. Etter at Modum-Eikerlaget ble stiftet i 1924, skrev han flere brev til laget, der han minnes episoder og personer fra sine ungdomsår. I årets «Gamle Modum» tar vi med et som Grønlund sendte til lagets jubileumsberetning i 1933:

Gamle Maren Jonsen boede alene i en liden stue, straks søndenfor Grønlund-Broen. Hun hadde vært enke i mange aar, og tilbragte hverdagene med at spinde uldgarn og strikke votter og strømper for folk i nabolaget. Maren var svært forsiktig og nøiaktig i sin handel og vandel, samt i at helligholde hviledagene. Hun var meget nøie med dette, og hun var hvistnok eneste person i bygden som holdt helg St. Hansdagen.

Hennes fire børn var alle gifte, og bosatt paa følgende steder: en sønn i Mjøndalen, en sønn i Gulskogen, en datter i Drammen og en datter i Marienette, Wisconsin. Jeg er ikke sikker paa om Maren hadde lært at skrive, eller om det var paa grund af alderen, men hun fikk alltid nogen til at skrive brevene, og jeg skrev mange af disse for hende, baade til dem her hjemme og til Amerika. Merkelig nok saa var brevskrivningen det eneste arbeide som kunde gjøres om søndagene, nesten alt annet var synd.

Naar jeg ankom til hende søndag eftermiddag sat Maren ved bordet med al ting ferdig, Papir, konvolutter, skrivesager, Bibel, Salmebog og Huspostill.

Efter at jeg hadde faaet kloret istand overskrift og dato, begynte Maren at diktere, det var alltid det samme: Jeg vil nu tage pennen i haand og skrive nogle ord til Eder mine kjære børn, hvem jeg ihukommer saa ofte o.s.v. Derefter kom det vekselvis Bygde-nyheder, bibelsprog, veirforholdene, salmevers og saa lidt om hendes egen helbred m.m. Naar saa brevet var ferdig, opplæst og godtaget, saa kom det næste paa programmet. Brevskriveren fikk alltid baade mad og betaling.

Karens gamle stegepande hadde et hull i bunden, nær ved kanten. For at fettik ikke skulde rende ud saa tullet hun isammen en liden lerretsfille med en smal spids og dro igjennom pandehullet til det sat godt fast. Hun fortalte at hun hadde prøvet med trepinder ogsaa, men lerretsstrimler var bedst.

Nu var altsaa stegepanden iorden og flesket kunde steges. Hun stegte alltid to fleskestykker, og disse ble serveret paa en potetlelse med et glas melk til.

Betalingen var alltid den samme. Det gjorde ingen forskjell enten brevet var langt eller kort, enten det skulde sendes til Mjøndalen eller til Wisconsin – den kontante betaling var 10 øre.

Jeg reiste fra bygden etter konfirmationen, og mistet altsaa denne inntektskilde, men minderne om Maren og hvad dermed var forbundet kom tilbake som ved et trylleslag for 15 aar siden (1935). Jeg arbeidet i en juvelerbutikk i Moorhead, Minnesota, og en dag kom det en middelaldrende godt utseende mand som ville ha sine briller repareret. Han oppgav sitt navn: Dr. T. Stangebye.

Dette navn hadde jeg hørt før – det var nemlig Marens datter i Amerika som var gift med en Stangebye. Jeg spurgte doktoren om han muligens kunde være i slekt med en familie med dette navn i Marienette, Wisconsin? Jo, det var riktignok tilfelde. Han var oppvokst der, og moderen kom fra Modum o.s.v. Jeg fortalte ham historien om Maren og brevskrivningen, dere kan tro vi hadde det moro!

I 1937 var jeg en snartur i Norge og bragte med tilbake et bilde av Marens gamle stue, som fremdeles var der. Dette bildet ble sendt til Dr. Stangebye, som praktiserer som Tannlæge. Doktoren skrev tilbake og sa at han var blevet svært interessert, og at det muligens kunde bli en Norges-tur en gang.

Med «Pennen i Haand» vil jeg faa lov at sende en hjertelig hilsen til Moingerne.

Adjø og takk for denne gang!

Olaf A. Grønlund

Marcus Thrane, Blaafarveværket og norsk skolehistorie

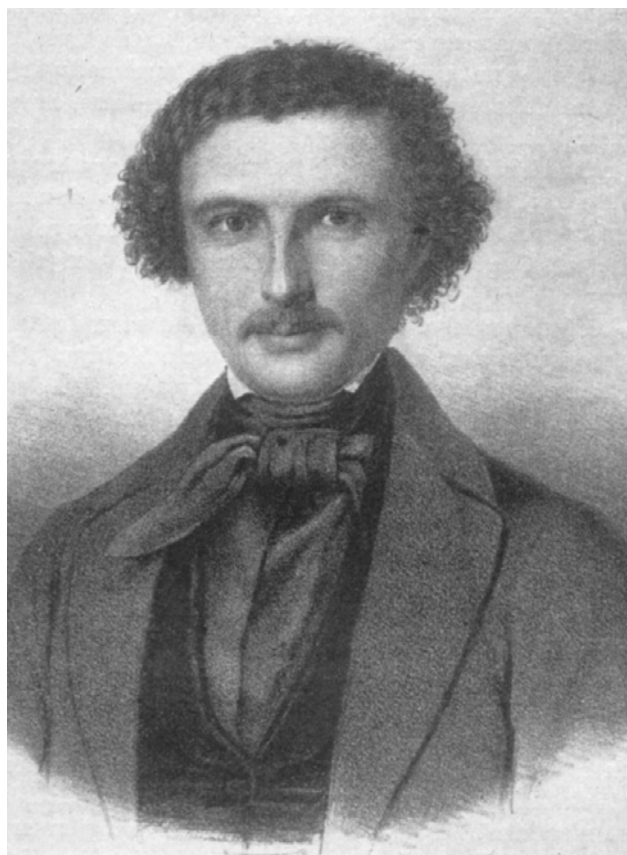
150 års tilbakeblikk

Den 27. desember 1848 stiftet Marcus Thrane Drammen Arbeiderforening. Det er 150 år siden februar-revolusjonen i Frankrike. Det er også 150 år siden Modums Blaafarveværk gikk konkurs (boet ble innlevert til skifteretten i januar 1849), og det er ca 150 år siden det begynte å skje forandringer i skoleverket i Norge. Denne artikkelen er et forsøk på å vise at store omveltninger ute i verden og lokalt på Modum for 150 år siden, hver på sin måte, inspirerte Thrane og det han kom til å stå for. Kanskje påvirkninger fra Modum skulle komme til å spille en større rolle for Thrane og utviklingen i samfunnet enn vi til nå har vært klar over.

Thranes virksomhet var en viktig årsak til at det ble fart i reformeringen og utbyggingen av skolevesenet fra midten av forrige århundre. Thrane var selv skolemann, og et av hans viktigste reformkrav var at allmueskolen skulle forbedres. Men hans betydning for forbedringen ble antakelig annerledes enn han hadde tenkt seg.

Thrane var født i 1817. I 1831 gikk han over fra Borgerskolen til Katedralskolen i Kristiania. Det var den vanlig veien for gutter i hovedstaden som ville ta artium. Men i 1836 orket han ikke mer skole og begynte å arbeide for å tjene penger i stedet. Han la seg opp litt penger og reiste i mai 1838 nedover Europa og kom til slutt til Frankrike. Ved juletider samme år kom han hjem. Han bestemte seg nå for å ta artium, og rektor Bugge på Katedralskolen gav ham privat-timer. Høsten 1840 avla han eksamen som privatist, og han livnærte seg så som språklærer ved siden av at han tok fatt på teologistudiet. Men teologistudiet ble kortvarig. Sommeren 1841 flyttet han til Lillehammer, hvor han startet sin egen skole.

Thrane var en flink elev på skolen. Han ble en dyktig lærer og svært godt likt blant elevene. Men til tross for sine røtter i overklassen viste han tidlig at han var utradisjonell og ville gå nye veier, noe som ikke gjorde ham like populær blant borgerskapets foreldre som deres barn. Han hadde kunstneriske evner, skrev skuespill og drev teatervirksomhet. Dette kombinert med lærergjerningen passet ikke så godt inn i datidas skole for borgerskapet. Høsten 1846 følte han seg tvunget til å forlate Lillehammer, og han flyttet til Åsgårdstrand. Her drev han privat-

Marcus Thrane.

skole i et års tid, før han så kom til Modum. Han kan ikke ha vært lærer ved verkets skoler, slik det er blitt hevdet fra enkelte hold, da det er andre som står oppført som lærere i lønnslistene for denne perioden. Antakelig har han vært huslærer hos en av verkets direktører.

Også på Modum skulle Thranes opphold bli kortvarig, ca et års tid før han sommeren 1848 flytter til Drammen. Men året på Modum skulle sette varige spor etter seg på flere måter. Det var Blaafarveværket og forholdene der som kom til å prege ham.

Blaafarveværket hadde ekspandert kraftig i et par tiår fra 1820-åra, men tapte i konkurransen med kunstig framstilt blåfarge. Bedriften som hadde utviklet

seg til å bli landets største arbeidsplass, var på konkurransens rand omtrent samtidig som nyheten om februarrevolusjonen i Frankrike spredte seg i Norge. Arbeiderne fikk ikke lønn på flere måneder, før endelig staten trådte støttende til med et lån på 20.000 spesidaler. Hele bygda Modum og nabobygder ble berørt, og det gav antakelig ringvirkninger langt ut over det. Thrane skriver i selvbiografien at han syntes at verden var snudd opp ned. Hele samfunnsordningen var gal. Han følte et personlig ansvar for å hjelpe, men visste ikke hvordan.

Februarrevolusjonen i Frankrike viste Thrane veien. Han så hvilken makt de lavere klasser representerte, og at de greide å føre demokratiske og sosiale idéer fram til seier. Revolusjonen traff ham midt oppe i en åndelig orienteringskrise. Bakgrunnen for krisen opplevde han på nært hold på Modum. Det han hadde lest seg til i bøker om samfunnselendighet, fikk han på Modum se for seg med egne øyne. Han fikk se hva det ville si å slite fra morgentil kveld og likevel ikke ha noe igjen for det. Arbeidsløshet og det som fulgte i kjølvannet, sult, nød og fattigdom, grein mot ham. For første gang trådte han fram i den politiske debatt med et innlegg i Morgenbladet 13.05.1848, undertegnet "En stemme fra landet", hvor han klart talte arbeiderklassens sak. Hans politiske virke hadde begynt.

Det var gjennom opplysning og utdanning Thrane ønsket å bevisstgjøre arbeiderklassen. Blaafarveværket hadde et av landets beste tilbud til arbeiderne i så henseende, om ikke det beste, og vi skal se litt nærmere på det. På Blaafarveværket var hele tre skoler i drift for allmuen da Thrane var der. Om han ikke selv underviste ved noen av dem, må han ha fått kjennskap til dem. Han var jo selv lærer. Skolen på verket holdt meget høy standard for den tids skole å være. Den var antakelig den beste i sitt slag når det gjaldt skolefag, undervisningsmateriell, lærerkrefter og bygninger. Foruten kristendomsfag hadde skolen tilbud om undervisning i skriving og regning lenge før dette ble obligatoriske fag i skolen. Dette var også fag det tok lang tid å få innført i den obligatoriske skolen. Dessuten viser oversikter over bøker at det ble undervist i en hel rekke fag ut over de nevnte, f.eks. historie, geografi, naturfag, helselære, antropologi, jordbruk og husstell. Thrane var opptatt av at også fattigfolks barn skulle få undervisning i fag som i dag har sin naturlige plass i skolen.

Men Thrane har ganske sikkert ikke bare fått med seg at skoletilbudet for allmuen overgikk det meste som var tilgjengelig for dem den gang. Han må ha lagt merke til at barna ofte uteble fra skolen fordi de måtte arbeide for det daglige brød i stedet. Majoriteten av barna har sannsynligvis ikke fått mer skolegang enn at de kunne framstilles for presten og konfirmeres - det gode tilbudet til tross. Dette var hovedformålet med skolen den gang, men ikke i tråd med hvordan Thrane så for seg allmueskolen.

Thrane var sterk motstander av at barn ble opplært til å tro det de skulle tro, lystre ordre uten å forstå hvorfor. Han mente at dette systemet måtte vekk, og ønsket seg antakelig en konfesjonsløs skole.

Kanskje har Thrane også fått kjennskap til det dårlige resultatet man oppnådde i Blaafarveværkets skole. Skolen der som ellers besto av endeløs pugging av stoff som i stor grad var fremmed for allmuens barn, og som var fjernt fra deres hverdag og det livet de levde. Elevene ble også utsatt for harde disiplineringsteknikker. Det vanket både mulkt og tamping for den som ikke klarte å innordne seg. Dette var lovlige straffemetoder. Mulkt ble ansett som en svært streng straffemethode, og sjelden brukt i skolen generelt bl a fordi det var ingenting å hente fra den som ingenting eide. Men på Blaafarveværket hadde de eget mulktregulativ, og et svært effektivt innkrevingsmiddel som gikk utenom dem som ellers hadde ansvaret for slik straff, nemlig presten og lensmannen. Arbeiderne (dvs ofte barna) måtte betale i form av trekk i lønn. Tamping ble benyttet regelmessig etter rapport fra læreren til verkets ledelse. Det kunne gå hardt for seg, og metodene ville i dag bli sett på som mishandling. Det var bare arbeiderne og deres barn som ble utsatt for slike forføyninger. Selv om skoletilbudet var det beste, må hverdagen i skolen ha vært svært forskjellig fra den Thrane selv drev, og det ville være underlig om ikke inntrykene har preget ham. Som allerede nevnt, var et av Thranes viktigste kampsaker nettopp en forbedring av allmueskolevesenet.

Vår første skolelov i 1739 var en direkte følge av at det var innført tvungen konfirmasjonsplikt i landet. I hundre år framover skulle kristendomsundervisning bli skolens viktigste oppgave. Men rundt 1850 begynte en positiv opplysningsinteresse å vise seg i det brede lag av befolkningen. Det var selvfølgelig flere grunner til det. Vi fikk bl a formannskapslovene som gjorde at folk på det lokale plan fikk mer å si i offentlig styre og stell. Dette krevde igjen kunnskaper. Men begrensninger i stemmeretten gjorde at det bare var det øvre skikt i samfunnet som ble direkte berørt av denne reformen.

Morgenbladet skrev 20.04.1850 om hvordan det var samlet inn tusener av underskrifter for overlevering til Stortinget med krav om et bedre skolevesen for allmuen. Signalene strømmet inn fra flere hold. Den kjente skolemannen Hartvig Nissen reiste i 1851 rundt på Østlandet som konsulent i Kirkedepartementet, og ble slått av hvordan interessen for skole og kunnskaper var vakt hos folk.

I tillegg til et bedre skoletilbud hadde Thrane flere viktige kampsaker. En var alminnelig verneplikt for alle, og ikke bare for de fattige og eiendomsløse. Antakelig har han lagt merke til at verket hadde en «gulrot» som fristet unge husmannssønner mer enn noe annet: Løven var slik at det var de eiendomsløse (altså stort sett husmannssønner) som først og fremst

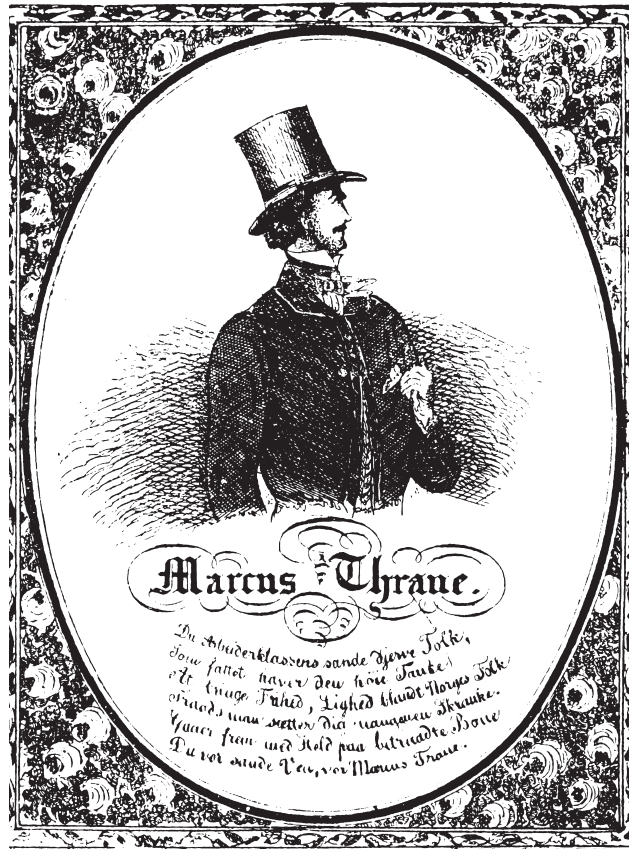
måtte avtjene verneplikten. Fast ansettelse ved verk fritok som regel fra denne plikten.

Det bemerkelsesverdige som skjedde rundt 1850, var den raske forandringen og bevisstgjøringen som skjedde hos folk. Hva var det som lå bak? Jo, det var nettopp Thrane og hans bevegelse. Hans arbeiderforeninger fikk en enorm oppslutning. I løpet av et par år hadde foreningene samlet rundt 30.000 medlemmer. Sett i forhold til folketallet på 1,3-1,4 millioner, var dette mange. Her skaptet klassebevissthet. Han skrev i Arbeider-Foreningernes Blad, som han var redaktør for i Drammen, 03.11.1849 at det var mangel på opplysning som gjorde at de mindre, selv om de var de tallrikeste og således også i grunnen de mektigste, alltid lot seg nøye med å bli styrt av de høyere.

I 1850 leverte thraneforeningene en petisjon - et bønneskrift - til kongen med ti punkter som de krevde innfridd. Og det var ikke lite de fattigste og mest uopplyste i samfunnet krevde. Det ble krevd opphevelse av beskyttelsestoll og alle bånd på handelsfriheten. Brennevinshandelen måtte hemmes. Husmennesenes kår måtte bedres. Det ble krevd innføring av alminnelig stemmerett, alminnelig verneplikt, reformer i rettspleien og altså et bedre skolevesen for folk flest.

Thrane utløste en gjæring nedenfra i samfunnet. Dette skapte frykt hos de ledende i samfunnet, og reaksjonen ovenfra lot ikke vente på seg. Thrane selv ble arrestert i juli 1851 og tilbrakte de neste sju år i tukthus og fengsel. Reaksjonene mot hans bevegelse fra myndighetenes side var at skolepolitikken måtte legges om. En av de mest iherdige i dette arbeidet var nettopp Nissen. Han argumenterte ivrig for at massene måtte løftes opp av uvitenheten av hensyn til samfunnets sikkerhet. Det farlige var å bli utsatt for fredsforstyrrende og statsoppløsende agitators bearbeidelse. Massene måtte opplyses bort fra slike farlige lærdommer. Et av argumentene var at hadde opplysningsnivået vært høyere, ville Thrane aldri ha fått så mange med seg. For de som styrte, ble det altså viktig å opplyse folk bort fra Thranebevegelsen slik at samfunnsfreden kunne bestå. For Thrane derimot var det viktig at folk fikk kunnskaper så de kunne se all urettferdigheten og hykleriet i samfunnet, og dermed arbeide for å endre på skjevhetene.

På Blaafarveværket var det som nevnt et meget godt skoletilbud til allmuen. Det hendte at ungene begynte på skolen så tidlig som ved 5-6 års alder, selv om loven tilsa at skolepliktig alder var fra fylte 7 år. Gutter og jenter gikk i samme skolen fram til 11-12 års alderen. Da begynte guttene å arbeide i gruve- og pukkverkene, og de gikk over i aftenskolen fram til konfirmasjonen. Det hendte også at de skoleflinke var knyttet til skolen etter at de var konfirmert ved 14-15 års alder. Kanskje hadde dette sammenheng med undervisningsmetodene, og at de på den måten var hjelpelærere. I hvert fall kunne skoletida

Litografi efter tegning av en av Thranes venner.

bli svært lang sammenliknet med f eks omgangsskolen, hvor elevene ofte hadde kortere skoletid totalt enn fastskoleelever hadde i løpet av ett år.

En annen som må ha fått idéer fra Blaafarveværkets skole, og som kom til å påvirke Thrane, var professor Gustav Thaulow ved Universitetet i Kiel. Han var farbror til dr. Heinrich Thaulow ved verket og var der ved flere anledninger, bl a sommeren 1848. Hans «Plan til Nationalopdragelse» fra 1848 ble gjengitt i Morgenbladet 02.05.1850. Han mente at alle barn uten unntak hadde rett til oppdragelse og undervisning. Det var nasjonens plikt å ta seg like mye av alle barn, for man kunne ikke på forhånd vite om ikke barn av fattige foreldre ville nå like langt som barn av rike foreldre hvis de fikk den samme pleie og omsorg.

For å kunne realisere denne planen, foreslo Thaulow at gutter og jenter gikk i samme skole fra 5. til 12. året. Deretter skulle skolesystemet begynne å forgrene seg, og undervisningen skulle tilpasses evner og anlegg. Fram til 18-års alderen skulle skolegangen være fri. Dette ville bli dyrt å gjennomføre, men følgen ville bli at utgifter til særlig fattigvesen og fengselsvesen ville bli betydelig redusert. Han mente bl a at tidens lovløshet og revolusjoner var en følge av massens ubevisste hevnfølelse over ikke å ha fått den rett som de etter guddommelige lover kunne

kreve: Retten til oppdragelse og opplysning. Hvis de «høyere masser» forsto sitt eget beste, hadde de heller ofret noe til massenes oppdragelse enn å risikere massenes storm mot det bestående samfunnet. Han sammenliknet det med å tegne forsikring. De høyere klasser betalte jo høye forsikringssummer for å sikre seg i tilfelle ulykker, så hvorfor skulle de ikke også sikre seg mot denne fare som en uopplyst arbeiderklasse representerte.

Professor Thaulows plan stemte godt overens med skoletilbudet som allerede fantes ved verket, og hans synspunkter ble tatt vel i mot av Thrane, som brukte dem i sin agitasjon.

Noen av idéene som kom fram her, skulle det ta lang tid å gjennomføre. Først ganske nylig har vi fått en skole slik skissert ovenfor, i hvert fall hva skoletid angår, bare med litt forskyving i alder. Det er nå gjennomført skoleplikt fra seksårs alder, og alle har rett til gratis skole til 19 år.

Thrane var en pioner og den første som fikk i stand en landsomfattende politisk organisasjon. Hans betydning for grunnleggelsen av arbeiderbevegelsen og dermed utviklingen av samfunnet, burde være vel kjent. Hva som kanskje ikke har vært så godt kjent, er at Blaafarveværket kan ha gitt næring til pedagogiske idéer og således spilt en større rolle for skoleutviklingen enn vi til nå har vært klar over. Det er grunn til å dvele litt ved det når vi nå runder en milepæl som i disse dager.

Kildehenvisninger:

Autobiographical Reminiscences by Marcus Thrane. Translated by his daughter Vasilia Thrane Struck in 1917.

Bjørklund, O. *Marcus Thrane, sosialistleder i et u-land.* Oslo 1970.

Dokka, H-J. *Fra Allmueskole til folkeskole,* s 131-143. Oslo 1967.

Friis, J. *Marcus Thrane.* Kristiania 1917.

Holm, U.V. *Skolegang og sosial posisjon. En undersøkelse fra Modums Blaafarveværks skoler i første halvdel av forrige århundre.* Hovedoppgave. Pedagogisk forskningsinstitutt. Det utdanningsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo 1997.

Nasjonalbiblioteket i Oslo:

Arbeider-Foreningernes Blad, 19.05.1849

03.11.1849

02.05.1850

Morgenbladet 13.05.1848

20.04.1850

Thaulow slekten, U655/115.

Petitionen fra 1850. Thrane-foreningens bønneskrift til kongen.

Riksarkivet: Privatarkiv nr 157. Modums Blaafarveværk. Boks 283 og 284.

Skard, S. *Til Marcus Thranes idéhistorie.* Oslo 1949.

Utvandrerne fra Simostranda

Kirkebok for Modum viser at i 1854 utvandret Ole Jensen Aasterud [Høgaasen] (38 år) og hans kone Ingrid Andersdatter (40 år) til Amerika med sine barn: Jens (12 år), Ole (10 år), Christopher (6 år) og Anders (1 år).

Ingrid var fra Aasterud, og Ole var fra Høgåsen, en husmannsplass under Aasterud

Kristoffer Engemoen, som er i familie med disse, har et brev som er datert Steel Co.* (Adams Ville i Minnesota) 15. februar 1858 og stilet til Anders Andersen Aasterud, som var bror til Engemoens bestefar (Christoffer Andersen Aasterud).

Den første og lengste delen av brevet er skrevet av Ingrid Andersdatter (søster til Kristoffer Engemoens bestefar).

Der står:

«Da jeg for kort Tid siden skrev til Søren Tandberg for at besvare hans Brev, og jeg sagde fremdeles den Gang at jeg ikke vilde skrive til eder førend jeg fik høre om det var nogenlunde læseligt, men jeg har forandret min Beslutning og ønsker jo før jo heller at faa tale med eder i mit Hierte. Jeg har for 3 Aar [siden] skrevet eder til, men da jeg ikke har faaet Svar tilbage, er det vist ikke fremkommen. Saa vil jeg endnu engang forsøge om det kunde lykkes for mig.

Jeg fortalte i Brevet til Søren T. nogenledes om vor Reise i denne Sommer, men for ikke [at] fortelle det samme, vil jeg melde eder noget om vor Søreise. Skjøndt det kan være af liden Betydenhed, da det er saa længe siden. Men alligevel staaer den saa levende i min Erindring som om den havde været i disse Uger, ikke for min Deel da alt gikk likkeli og vel, men angaaende vort Følge, da det var megen Elendighed at være Vidne til.

Vi forlod Drammen den 18. April, og det gik i nogle Dage meget langsomt, fordi de manglede Vind. Men en Fredags Morgen begyndte Skibet at gaa for fulde Seil, og da de havde god Vind, gik det saa hurtig fremad, at vi næsten ikke kunde mærke nogen Bevegelse. Løverdagen gik likeledes, men Søndags Morgen havde Vinden forandret sig, saa Skibet tumlede til alle Sider, som om det havde i Sinde at velve. Nu begyndte Søsygdommen at betage næsten alle Passagererne, saa det var ikke mere end tre Mennesker som var nogenledes friske, undtagen smaa Børn; thi det var for dem som om de havde ligget i Vuggen. Jens var ikke syg mere end et Par Dage. Siden var han os til Hjælp. Jeg var syg omtrent en Uge. Lille Ole og Christofer likeledes. Ole var syg i længere Tid, men lille Anders var ikke syg paa hele Reisen og tillige saa taalmodig, at det var sjelden at

høre ham græde, for Reisen gik meget langsomt, men dog lykkelig. Vi var ikke mere bange end som vi skulde være paa Landen, formedelst Guds naadige Bistand og Beskjærmelse.

Vi kom dog omsider efter 9 Ugers Forløb til Quebec. Der var vi i nogle Dage. Vi skulde paa en Maade vaske vores Klæder og gjøre os færdige til at betræde Reisen op igjennem Landet. Det var just St. Hans Aften vi drog afsted. Da var alle raske og friske. Mange takkede Gud og sagde: «Nu er vi kommen over Søen, nu har det ingen Nød,» som om de vilde sige: «Halleluja, vor Strid er endt.» Men dette varede ikke længe, for Skjæbnen forandres. Luften blev varm, og Sygdomme begyndte alle at hærske strængt blandt Menneskene.

Vi kom da først paa en Stimbaad. Den var saa stor at den rummede flere Hundrede Mennesker. Den var stor omtrent som et Skib, men ikke paa den Facon. Det gik taarlig paa den første og den anden, men paa den 3die blev der saa mange syge at jeg ikke dem kan tælle, og Jammer og Elendighed. Der var ikke noget Sængested, men [man] maatte være fornøiet med et lidet Rum paa Gulvet.

Nu skulde vi paa Jernbanen. Den vandrer saa hurtig som om den havde Vinger. Den var heller ikke noget behagelig for de Syge, da Gulvet blev dem til Deel. Vi kom til en by som hedte Chicago. Der tælte vi Lig, men langt flere Syge. Der kom snart Folk fra Byen med Heste og Vogne og Ligkister for at begrave de Døde. Ligeledes for at bringe de Syge paa Sygehuset. Men være Lov og Tak, vi var ikke syge. Peder G. heller ikke med sin Fameli.

Nu atter paa Jernbanen. Vi kom da til en By som het Beloit. Nu haver vi atter mange Lig og ligeledes flere Syge. Her blev Haagen Nærdalen ogsaa begravet. Nu skal vi ikke gaa længre med Jernbanen, men maa tage Hesteskyds. Vi traf der mange Norske som kjørte til Byen, saa vi nogenledes kunde faa Leilighed til at træffe Norske. Men da vi ikke havde noget Bestemmelsessted at reise til, saa var vi som de der ikke vidste hverken Nord eller Syd.

Vi traf omsider en Mand fra Flaa Annex, nemlig Ole Hei. Vi blev da forligte med ham at han skulde kjøre os til sit Hjem. Peder G. likeledes, ja, og saa en Fameli fra Nummedal. Han havde to Heste, saa han kjørte os alle og ligeledes alt vort Tøi, skjøndt vi var 20 Mennesker i Tallet. Det var just Løverdags Aften silde vi drog fra Beloit, og han kjørte utrættelig den ganske Nat. Søndags Morgen kom vi til hans Hjem, og det var den 2den Juli. Vi blev der venlig modtaget og vederqvæget med Mad og Drikke. Derefter blev vi

* county, eg. grevskap, her «fylke».

Passage til Amerika

i Juni Maaned 1857

med

Det nye første Klasse Klipperfisk *Flora*,

dragtig omkring 230 Commercelaster.

I de sidste Dage af Juni 1857 afgaaer dette fortrinlige Skib directe fra **Drammen** til **Quebec** med Passagerer, saafremt et tilstrækkeligt Antal melder sig i betimelig Tid.

Dette Skib, som er bygget til hurtig Seilads og i alle Dele stærkt og godt, vil blive forsynet med alle de Indretninger og Behovsmæssigheder, som kan ansees hensigtsmæssige til paa den bedste Maade at forskaffe Passagererne en siffer, behagelig og hurtig Rejse over Havet. — Skibets Mellemdek, som er halvfjerde Men høit og meget stort, vil med Indredning af brede og rummelige Køier afgive et godt og luftigt Opholdssted for de Reisende, ligesom Skibet i det Hele vil blive udmærket udrustet.

Da Rejsen er bestemt til den bedste Aarstid, giver dette Saab om, at undgaae de Storme og Farer, som en tidligere Seilads ofte har at kæmpe med, ligesom Juni Maaned formenes at være den bekvemste Tid for Passagererne og i alle Fald til Fordeel for de Personer og Familier, som ei kunne faae sine Ting ordnede til den Tid de øvrige Skibe afgaae.

Fragnetillaaene ere meget billige og Moderation gives for Familier og Børn.

De, som vil benytte denne sjelden gode Leilighed til Amerika, kan melde sig og erholde noiere Underretning hos

Andreas Neuman
i Drammen.

Commissionærer: paa Kongsberg
paa Hamar
i Christiania

Morgenbladet 1850 nr. 339

Vi kjenner ikke navnet på det skipet familien seilte med, men denne annonsen gjelder skipet *Flora* som skulle seile med emigranter fra Drammen til Quebec i 1857, tre år etter utvandrerne fra Modum (Norsk Utvandrer museum).

af Konen ledsaget op paa et Værelse for at hvile en Stund. Men da vi vare mange, maatte vi ligge paa Gulvet, som for os var sædvanlig; thi vi havde Sængen ganske forglemt.

I dag kom der mange Folk for at se og tale med Nykomne og ligesom for at ønske os tillykke. De var alle muntre og glade, men studsede noget ved at høre Fortælling om den store Elendighed vi havde været Vidne til og som for at gaa den tilstundende Død imøde.

Men nu vaagnede vi ligesom af en Søvn. Hvor skal vi nu gribe til? At reise længre var nesten umulig formædelst den strænge Hede. Vi besluttede da at forblive til næste Vaar, dersom vi paa nogen Maade kunde faa Hus. Ole og Peder skulde nu ud at forsøge om de kunde opdage noget. Peder skulde faa komme til en Fameli fra Hallingdal, skjøndt noget ubehagelig. Ole havde faaet leiet en liden fille Stue som stod ganske alene, medens jeg og Karen var rolig hos den omtalte Mand, Ole Hei, skjøndt Karen fant nok at bestille med saa mange Smaa.

Nu tænkte vi næste Morgen at drage derfra saafremt vi kunde faa nogen til at kjøre vort Tøi. Det blev da en norsk Mand, nemlig Erik Kolsrud. Nu skulde Karen og jeg adskilles. Vi blev hjertelig bedrøvet. Vi kom nu til den omtalte fille Stue. Den var ganske ubehagelig. Jeg var saa bedrøvet at jeg var som om jeg havde været syg.

Næste Morgen kom en norsk Kone og begjærede nu af vores Sønner til at passe Barnet. Det maatte da blive Ole. Jens kunde vel gjøre noget andet. Nu tog Ole i Arbeide og fik 18 Daler for en Maaned. Jens ligeledes og skulde have 4 Daler. Nu var Christofer og lille Anders mit Selskab.

Jeg fik nu Tid til at tænke over min Vandring i Verden. Jeg tænkte paa Fortid, Nutid og Eftertid. Samvittigheden vaagnede og ligesom tilspurgte mig om jeg ikke havde læst det 4de Bud, mens jeg saa let kunde forlade min gamle Svigermoder. Saa jeg undertiden var ganske fortvilet, og endnu i denne Stund rinder Taarerne ustandselig ned over mine Kinder, saa jeg maa lade Pennen falde for at give Taarerne frit Løb.

Men jeg maatte atter fatte Mod og tænke saaledes: Har jeg gjort den største Brøst, venter jeg den største Trøst, at min Gud be-

synderlig for nu for andre hjælper mig. Ole var undertiden noget ængstelig, men da han altid var blandt Mennesker, saa forsvandt Tankerne for ham. Jeg var syg i flere Uger. Der var noget usædvanlig, for nu tænkte jeg paa mit stille Hjem og mine Naboer stod mig altid for Øinene. Jeg græd, ønskede og sagde: O gid jeg kunde skrive, skulde de vist faa vide om min Elendighed. Men Sorrig og Glæde de vandre tilhobe. Jeg maatte undertiden være glad naar jeg tænkte tilbage hvor lykkelig vi havde været paa

hele Reisen fremfor saa mange andre, og at jeg med min idelige Sorg ikke kunde Gud behagelig være.

Omsider kom Vinteren. Da besluttede vi at Jens skulde gaa for Præsten; thi vi tænkte da næste Vaar at drage vestover og derfor ønskede ham confirmeret. Nu fik jeg med ham nok at bestille; thi han havde paa Reisen glemt hvad han havde lært. Thi Støi og Larm hørte til Dagens Orden.

Han skulde læres Forklaring, Bibelhistorie, mange Salmer samt Evangelierne og der ligeledes forklare hver Søndag saa at Møde blev to Gange om Ugen. Lille Ole har været på engelsk Skole og lært både at læse og at tale engelsk. Jens og Christofer kan ogsaa noget.

Gode Ven, Guri Aasterud, nu vil jeg side dig hjertelig Tak for alle Tider, og du maa være hjertelig hilset, baade du og dine Børn samt din hele Fameli. Og du maa være atter takket for den sidste Velgjørenhed mod os. Knud, du mindes vel vor Skilsmæsse paa Skotsmoen, som jeg aldrig forglemmer. Jeg har meget at sige eder, men jeg formaar det ikke denne Gang.

Jens maa afløse mig. Kari Aasterud, du maa ligeledes være hjertelig hilset, baade du og dine Børn. Jeg ønsker inderlig at høre noget fra eder, baade unge og gamle. Kjære, hils Gulbrand Aasen med Fameli samt Ole og Sille Bækken og alle Bekjændte i Nærheden. Jeg har hørt efter Sigende, at Gulbrand Aasen med Fameli besidder vort gamle Hjem og at Malene er afgaaet ved Døden. Saa kjære, hils gamle Syvert, Carl og Anne i ligemaade. Ole beder om at hilse Christofer Hængsle med Fameli, og han ønsker at høre om hans Arbeide gaar sin jævnlige Gang. Jeg maa hermed slutte min simple Skrivelse med en venskabelig Hilsning til eder alle ifra mig, deres hengivne Ven Ingri Andersdatter.

Dette Brev er enfoldig digtet, daarlig stavet og barnagtig skrevet. Jeg maa nu hermed slutte og ligsom for at sige eder det sidste lev vel. Gud veed om jeg lever den Dag og hilser eder mere, da vi intet her har blivende Sted men søger efter det tilkommende som er det himmelske Jerusalem. Det er vor Bolig og vort rette Hejm, og jeg ønsker at Herrens rigelige Velsignelse maatte hvile over alle, amen.

Adams Ville, P.O. Steel Co., Minnesota. Erbødigst Ole Jens[en] Høgaasen.

Nu er vi atter kommen til Høgaasen, skjøndt her findes ikke en Steen, langt mindre en Aas, og er endnu ikke betalt. Men vi har Valuta der for dersom Gud vil bevare vore Kreaturer, da vi har 3 Par Kjørestude, 3 Kjør, 2 Griis og en Kalv.

Det brev jeg skrev for tre Aar siden er vist ikke fremkommet, hvori jeg skrev noget til Nils Aaby. Men nu kan jeg ikke sige noget til ham, da jeg ikke kjænder hans Stilling nufortiden; thi det var som jeg skulde tale i Søvn.

Emigrant-Contoir
i
New-York og Quebec.

Under Navn af **Western Passage**
Compani have flere af de bedste og meest
anseede Dampbaads- og Canalbaads Compagnier
forenet sig til Transport af Emigranter fra New-
York og Quebec til de vestlige Stater i Ame-
rika. — Uagtet den betydelige Forhöielse af
Frigten i denne fra New-York til Wisconsin
og Illinois, en Forhöielse, som er vedtaget af
alle Dampbaadseiere ogsaa for næste Sommer,
have vi dog bestemt os til at transportere de
norske Emigranter til næste Sommer for den mode-
rate Fragt af **sex og en halv Dollars**
for hver voksen Person fra New-York og **otte**
Dollars fra Quebec til Wisconsin og Illi-
nois. Børn under tolv Aar betale halv Fragt,
Børn under tre Aar Intet. — Ved Ankomsten
behæger man at henvende sig til Compagniets
fordeelagtig bekjendte Agenter.

Halvor Paulsen, A. W. Björkman,
i New-York. i Quebec.

Damer og Herrehandliser badses for 6 a 8 \$
Parket af Mad. Gronborg, Møllergaden No. 11.
At Waanetøisingene for 1851 i Næs Sørenskriveri
arbejdes paa Lønmandsgaarden Algerheim i Allensdalen
Beretigjeld til følgende Tider: den 8de Januar, 13de
Februar, 13de Mai, 20de Juni, 21de Juli, 20de August
og 10de Oktober, befjendtgjøres herved.

Akershus Amt, den 3die December 1850.
G. Rindögen.

Annonce fra et emigrantkontor i New York og Quebec om transport med båt til Midt-Vesten i 1850 (Norsk Utvandermuseum).

Kjære, send disse enfoldige Linier til min gamle Moder, og hun maa være hjertelig hilset ifra os alle. Jeg har meldt noget til hende i mit forrige Brev, hvis det er kommet frem. Lille Ole beder om at hilse Carl Andersen. Han mener nu at være en bedre Juling, da han er god til at skyde med Bue.»

Språklige kommentarer

likkeli = lykkelig. Y uttales enkelte steder som i (itakisme). Dette har f. eks. vært tilfelle i Sigdal. Disse emigrantene kom fra nordre Simostranda, nær grensen til Sigdal. Noen steder i brevet står det også lykkelig.
fameli = familie. Dette var vanlig uttale på Modum.
juling = hjuring, gjetergutt. På Modum sa man helst høling (med tykk l).

Da vi trodde vi skulle få elektrisk lys

Jeg er oppvokst litt ovenfor Haugfoss (Blaafarvæverket) hos mine besteforeldre. Vi hadde ikke elektrisk lys, bare parafinlamper og stearinlys, og vi greide oss godt med det. Bestemor (mor som jeg kalte henne) hadde problemer med den små skriften i avisa, så den måtte hun lese i dagslys. Strikke kunne hun selv om det var dårlig lys. Hun likte ikke å sitte med ledige fingre, sa hun.

Vi hadde en parafinlampe hengende over kjøkkenbordet, og det greide vi oss med vanligvis. På lange vinterkvelder måtte vi fylle på parafin hver kveld. Lørdags ettermiddag ble lampa tatt ned og pusset med messingpuss, og lampeglasset ble omhyggelig pusset med en spesiell «lampekost». Parafin kjøpte vi på butikken på en firelitterskanne. Til bruk i fjøset (vi hadde bare ei ku og en kalv) hadde vi en spesiell parafinlampe som var firkantet og lyste dårlig.

Hvis jeg ikke hadde lest nok lekser om kvelden, hadde jeg noen stearinlys som jeg tente om morgenen og lå og leste i lyset fra dem. Jeg tenkte ofte at det skulle vært kjekt med elektrisk lys. Omliggende bebyggelse ved Haugfoss hadde elektrisk lys fra fabrikkene. Jeg husker far (min bestefar altså) kom sent hjem enkelte ganger når han hadde ettermiddagsskiftet på lørdagen i tresliperiet. Da «kjørte han lyset», sa mor. Dette lurte jeg så på – han passet kraftstasjonen til kl. 12 om natta. Da ble all strømmen slått av, og de som hadde lys fra fabrikkene, måtte klare seg uten lys til søndags kvelden kl. 10.

En dag, jeg tror jeg var ca. 11 år, leste vi i avisa at nå skulle den «mørke sonen av Modum» få elektrisk lys. Den mørke sonen var oss på Simostranda.

Da våren kom, begynte de å sette opp store master med isolatorer på. På disse kom det syv tråder. Tre tråder skulle forsyne Sigdal med strøm, de andre tre skulle forsyne den delen av Simostranda som ikke hadde strøm. Den syvende tråden var jordledning, sa de som hadde greie på det.

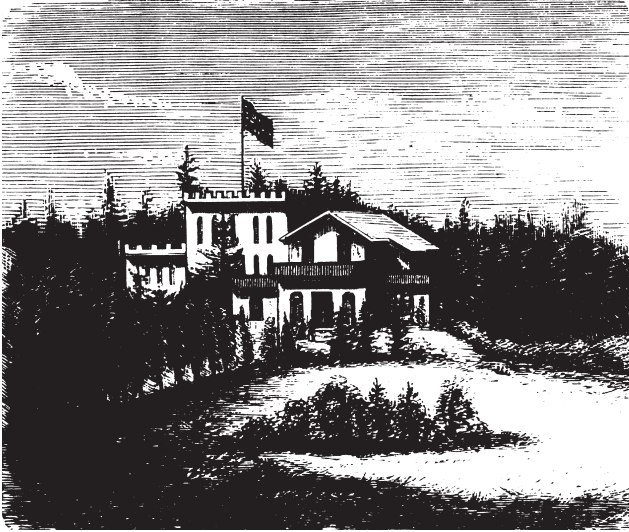
Haugfoss kraftstasjon ble satt i drift i 1938.

Foto: Thure Lund.

Et par år etter hadde de som bodde på vestre siden av Simoa, elektrisk lys – vi fikk ikke! Vi måtte sitte i mørke og misunne dem på den andre siden av elva. Ja, det var dårlig med «kommunen» på grunn av stor arbeidsledighet. Haugfoss tresliperi hadde nettopp brent, og mange ble arbeidsløse der også. Det sto i avisa at Modum kommune var kommet under «offentlig administrasjon». Jeg forsto ikke dengang hva det betød, men jeg forsto at det hadde med penger å gjøre. Da jeg skulle konfirmeres i 1930, leste mor at det var ca. 50 konfirmanter i Nykirke som skulle konfirmeres, og hun kom med følgende kommentar: «Hvor skal nå alle disse få arbeid?» Jeg husker det så godt som det var i går!

Etter å ha gått på fortsettelsesskolen i nedre Sigdal hadde jeg «slengejobber» til jeg fikk arbeid i Drammen. Først etter at jeg flyttet til byen, kom lyset til Simostranda.

Camilla Collett på Modum Bad

Badehuset. Norsk Folkeblad No. 23. Christiania 9/6 1866.

Camilla Collett (1813-1895) var datter av presten Nicolai Wergeland og altså bror til dikteren Henrik Wergeland. Hun var forfatterinne, og hun er særlig kjent for romanen *Amtmandens Døttre*, som er blitt kalt vår litteraturs største tendens- eller problemroman. Hennes senere forfatterskap er viet kvinnesaken. Hennes brevveksling er også utgitt.

Camilla Collett giftet seg i 1841 med Peter Jonas Collett (1813-1853). Han oppmuntret henne til å skrive. Hun følte seg stadig forfulgt og miskjent, stundom med god grunn, ofte også uten grunn. Men på sin 80-årsdag opplevde hun å bli hyllet av kvinner og menn fra både høyre- og venstresiden i norsk politikk.

I 1873 utkom hennes «Erindringer og Bekjendelser. Sidste Blade. Fjerde og femte Række». Her er gjengitt en tale hun holdt i «Festsalonen ved St. Olafs Bad, til Bedste for Badebetjeningen, den 26de Juli 1871». Kapitlet heter «En Drøm i Skoven.» Dr. H.A. Thaulow, grunnleggeren, eieren og lederen av Modum Bad var hennes fetter. Hun forteller først at de ærede damer som har stilt seg i spissen for aftenunderholdningen, har oppfordret henne til å yte sin skjerv ved å forelese noe.

Her innleder hun slik: «Naar jeg dertil vælger Noget af eget Arbeide, saa sker det visselig ikke af Ubeskedenhed, men snarere af Frygt for at gjøre Andre Uret. Bringer man egne Varer tiltorvs, saa har man ved Erfaringen allerede et Skjøn paa, hvor høit de tør taxeres, medens man lettere kunde komme til

at undervurdere Andres.»

Deretter går hun over til å harselere over prisforskjellen på mannsarbeid og kvinnearbeid, eller rettere, det syn som ligger til grunn for den måten man vurderer arbeidet på. Her merker vi tydelig kvinnesakskvinnen Camilla Collett. Og så følger hennes beskrivelse av Badet og grunnleggeren, dr. Heinrich Arnold Thaulow (1808-1894). Først om Badet:

«Enhver, der første Gang besøger Badet paa Modum, vil bringe en mer eller mindre udpræget Forestilling derom med, og jeg feiler neppe ved at antage, at disse Forestillinger hos de Allerfleste før overtræffes end undertræffes. Det vakre Billede af en inderlig og harmonisk Samvirken mellem Natur og menneskelig Idræt og Villiekraft, der her i et velsignelsesrigt Øiemed udfolder sig for os, kan ikke andet end tiltale og vække Følelser af glad Forundring. Men saa maa man ogsaa bringe den rette Maalestok med for hvad her er udrettet. De der savne denne rette Maalestok, der enten af virkeligt Ubekjendtskab til Forholdene eller af andre Grunde ikke formaa at vurdere dette rigtigt, ville ligesaalet føle sig skuffede og misfornøiede. Det vil ganske vidst hænde dem, der vente her at finde de samme Adspredelser, som de have forladt hjemme, der slæbe med sig Krav paa Forlystelser, Bekvemmelighed og en Luxus som den, de ere vante til at finde ved de store udenlandske Bade.

At efterstræbe, om end kun tilnærmelsesvis, hvad disse Gjæster savne, vilde ligge ligesaa langt udenfor de Midler, som staa til Badets Raadighed, som det ligefrem vilde stride mod den Opgave, det har sat sig: paa den simpleste, lempeligste Maade - altimegens Badet forbereder sine lægende Virkninger - at føre de Lidende tilbage til naturligere Tilstande, styrke dem, ikke til ganske at opgive vort civiliserede Livs mange forkunstlede Vaner og Behov - ak! derfor er ingen Kilde endnu opfunden! - men styrke dem, hærde dem til at vende tilbage til disse kunstlede Tilstande, for paany at begynde Kampen mod dem, den stille, nedbrydende Kamp.»

Så fortsetter hun med omtale av sin fetter, dr. Thaulow: «Den Mand, som vi skyldte Anlægget paa Modum, er den, der egentlig har givet Stødet til hele vort Badeliv. Før han kom og ved en sær Tilskikkelse først, dreves hen til et skjult Kildeleie i vort Land - for siden, i ganske andre Egne og under andre Forhold at opdage andre - var der ikke tænkt paa noget saadant her blandt os.»

Her har utgiveren satt inn en fotnote som opplyser at hennes bror, Henrik Wergeland, visstnok allerede

Camilla Collett. Xylografi etter foto fra 1861.
Ny illustreret Tidende No. 6. Kristiania 11/2 1883.

hadde oppdaget jernvannskilden i Eidsvoll, men at denne bare tjente som en privat nytelse for ham, og at det først var etter hans død, og etter at dr. Thaulows resultater ble kjent, at den ble søkt og brukt av andre.

Og så fortsetter Camilla Collett: «Sjelden har et styrende alkjærligt Forsyn tydeligere aabenbaret sig, end gjennem denne Mands Liv. Han begyndte med Sandefjord. Han syntes her kun at have faaet den Opgave at drage Kilden frem af Sandet, sætte den i Gang og skynde sig bort, overladende til Andre at stelle den, som de bedst kunde.»

Dr. Thaulow grunnla Sandefjord Bad i 1837, mens han var privatlege i Sandefjord. Året etter oppdaget han sovelvannet og innførte senere bruken av maneter i badebehandlingen («den Thaulowske metode»).

I 1839 ble han ansatt som lege ved Modums Blaafarveværk og hadde denne stillingen til 1867. I 1849 ble han utnevnt til distriktslege i Ringerike (distriktet omfattet også Modum og andre kommuner). Ved omregulering av distriktene innen amtet ble han i 1866 distriktslege i Modum legedistrikt, som også var større enn bare Modum kommune. Modum Bad ble grunnlagt i 1857.

Hans kusine fortsetter: «Han kommer hid til Egnen, kaster sig ind i et lidet skralt Embede, og tænkte vist mindst paa under dettes daglige Anstengelser at søge nye Sundhedskilder. Hvor, paa disse øde, lyngdækkede Furumoer, langs de steile Bredder af disse vildtskummende Elve ogsaa søge Saadanne? Men Geniet søger ikke, det finder. En vakker Dag, som

han stod paa Furumoen og grundede paa det Regnestykke, hvorledes han skulde faa Kone med syv Børn til at gaa op i en Distriktslægegage paa 350 Spd., stødte han sin Stok lidt for dybt ned i Jorden, og Kilden sprudlede frem.»

Dette minner unektelig om både Moses og Hellig-Olav, vi bør vel ikke forstå det bokstavelig, men heller se på det som uttrykk for hennes ønske om å sette fetteren i et ekstra gunstig lys, ved å plassere ham i dette selskapet.

Og så fortsetter beretningen:

«En Anden i hans Stilling vilde sandsynligvis ladet Kilde være Kilde og smukt ladet den ligge.

Stedet bød dertil unegtelig langt fra de opmuntrende Betingelser, som f.ex. Sandefjord, der var en By og laa ved Fjorden. Sandefjord havde strax Husly at byde sine første Gjæster, men hvad havde man her? Her fandtes ikke Huse, ikke Veie, ikke tilstrækkelig eller brugbar Arbeidshjælp, ikke *Penge* og den Sympathi, et dristigt Foretagende kunde vente at møde, strakte sig neppe høiere end til en skuldertrækkende Medlidenhed – den bornerte, beregnende Forsigtigheds sædvanlige Hilsen til et saadant.

Men vor Mand lod sig ikke afskrække af alt dette, han vovede det Store, og han har opnaaet det. Hvad vi her se for Øie og daglig glæde os ved, skyldes ene og alene hans energiske Udholdenhed, en Udholdenhed, en Offerberedvillighed, hvis Omfang vi slet ikke kjende tilstrækkelig eller formaa at vurdere, men hvortil vi neppe i vort hele Land vil kunne opvise noget Tilsvarende.

Fra dette Standpunkt maa vi beskue Anlæggene ved St. Olafs Brønd, skal vi yde den en, om kun ringe Grad af den Anerkjendelse, de fortjene. St. Olafs Brønd! Hvor betegnende er ikke Navnet. Enhver vil kunne gribe Sammenligningspunktet!

Ogsaa jeg havde hørt meget tale om St. Olafs Bad paa Modum, men havde, inden dette mit første Besøg her, ogsaa dannet mig en noget anden Forestilling derom. Jeg havde tænkt mig det triste Terrænet fladere, mere indesluttet, tænkt mig mørke, labyrinthiske Skovveie, ret skabte til at herbergere menneskesky og menneskefiendske Stemninger - eller efter Omstændighederne helbrede dem. Helbrede dem, idet, man varlig skulde vænne sig til Synet af Mennesker, uden dog at komme dem for nær. Ak, her var saa smukt! hvor kunde man tro paa noget Ondt, *erindre* noget Ondt! Med dette Rundskue for Øie, i disse lyse, blide, duftende Skove, - forenet i den fælles Følelse af Lidelse og Trang, af Lindring og Haab, hvor skulde man være stemt til at saare hinanden! Vi stakkels, elendige Mennesker, hvoraf Enhver har nok med sine Legemsskavanker og Sjeletilfælde, som man daglig har at bade og indgnide med Gytje!

Det var netop den vakre Solskinsaften Dagen efter Ankomsten. Overvældet af disse første stille, kvægende Indtryk havde jeg efter lang Omvandren

fundet en Bænk i en af de ensomste Dele af Parken. Der var saa deilig! Jeg følte mig som beruset af Skovluft, Frihed og en *belivet*, ikke længer *død* og *dræbende* Ensomhed, det syntes mig en Nydelse blot at aande!

Atter maatte jeg tænke paa og undres over, hvor mærkeligt Alt havde føiet sig og tilbudt sig, da Stenen engang, var rokket; thi Alt bøier sig dog tilsidst for en mægtig Villie.

Selv Naturen, den vilde Natur, var her først uvillig modstræbende, siden desto villigere, paa gavmildeste Maade kommet de menneskelige Bestræbelser imøde. Hvor søge en Plads til et Fjeldbadeliv mere svarende til Øiemedet end her? Her var svale Skove og frit liggende, solvarme Terrasser, her var Plads for Syge og Sunde, for alle Stemninger. Her kan Naget

faa sig en Slummer, den stille Betragtning finde det herligste skjul, men Længselen vil ikke føle sig vingebunden, den kan flyve frit over disse lyse, sommerfriske Vidder og de blaanende Aase.... Aladdin faldt mig ind, denne Gudernes Yndling, for hvem Alt føiede sig, Alt lykkedes. Gives der endnu Mennesker, der følges af denne blinde Lykke, som Mythen har iført Skikkelse av Slaver og Aander, der tjene dem og lystre deres Vink? Gives der endnu slige benaadede Dødelige? Da maa den Mand, der har tryllet Alt dette frem af Moradserne i denne Skovørken, have været betjent af slige Aander.»

Deretter fortsetter hun sin forelesning med mer filosofiske betraktninger som vi ikke skal ta med her.

Thure Lund:

Amerikabrev fra 1950

Mrs. Hilda Mc Millen skrev følgende brev fra Iowa til Modum-Eikerlaget i USA i forbindelse med jubileet for laget i 1950. Mrs. McMillen, som for lengst er død, har mange slektninger i Modum, blant andre kommunepolitikeren Gotfred Rygh. Hilda var hans bestefars tante.

Så til brevet, litt forkortet:

I aaret 1850 var det meget sne paa Skuterudhøiden i Modum. Der boede en familie tet ved Aasen i en li, medens de bygget sit hus høiere oppe paa sletten. Manden arbeidet paa Blaafarveværket.

Den 9. februar dette aaret maatte manden ut efter jordemor. Snefonderne var saa dype at han maatte bære jordemoren paa ryggen. Han var ikke høi av vekst, men sterk og kraftig. Denne manden var min bestefar, Erik Rygh, og barnet som ble født var min moder, Helene Rygh, som døde den 12. januar 1934. Gud velsigne hendes minde, – hun var den tredje av Erik og Karen Ryghs 8 barn.

Jeg ble ogsaa født paa Skuterudhøiden, – paa Aasen. Det var to familier som bodde der i samme hus. Det var mine foreldre og Hulbackfamilien. Mor brukte at faa en av Hulbackguttene til at komme ind at vugge mig. Han var fem aar gammel og liden av vekst. Mor fortalte at hun saa ham ikke der han laa under vuggen, men den gikk flittig. Denne gutten og hans hustru lever endnu i Two Harbors Minn. Deres navn er Mr. og Mrs. James (Jens) Holback. Ragna Holback var gift med hans ældste bror Alfred

Holback. Begge er naa døde. Min broder, søster og jeg besøkte Holbackfamilien i 1932. Det var en hyggelig tur som sent vil glemmes. De tog oss med paa tur opefter den naturskjønne Lake Superior's kyst. Vi besøkte et fiskerøgeri og spiste av den delikate Lake Superior-ørret.

Mine foreldre slo seg først ned ved Turtle Lake i Polk County, Wis. Siden flyttet de til Clear Lake i Polk County, Wis. Der levet de til de døde. Av flere steder jeg har levet er Denver Colorado det skjønneste og rene sted. Jeg likte saa godt at skue de mektige fjelde i de vekslende farver.

I 1948 var jeg og min datter-datter en tur til New York. Det var en storartet tur der jeg besaa alle de store høie bygninger. The Empire State Building imponerte meg, tænk at der arbeider 80.000 mennesker i denne bygning! Vi spiste middag i verdens største restaurant, det var ogsaa en oplevelse som aldri glemmes.

Det er en ting jeg savner, og det er den gode Norske lesning. Jeg holder ingen norske aviser mere, da jeg ikke faar noget godt ut av den nye stave-maaden de bruker. Naar enhver skriver i sin egen dialekt er det hele uforstaaelig. Hvorfor kaste bort den danske stavemaaden? For min del skulle den aldri været bortkastet. Norge maate jo til Danmark for at faa Konge, og da kunde jo det danske sproget været godt nok ogsaa. Men det er vel ikke noe at gjøre med det, – jeg er vel for gammeldags!

«I lyset fra min bergmannslampe»

Belysning i gruvene gjennom tidene

I en artikkel med denne tittel i Gamle Modum 1998, s. 44-46, skrev jeg bl.a.:

«Hva man brukte tidligere, vet vi heller ikke med sikkerhet.» Det dreier seg her om belysningsmidler i gruvene på Modum, før bergmester Karl Fr. Böberts tid her (1827-1840). Jeg mente da at det var han som hadde innført de lukkede oljelamper her, slik som han gjorde på Kongsberg, da han kom dit. Da det på Modum før hans tid i alt vesentlig ble arbeidet i dagbrudd, og det var lite stoll drift, trodde jeg at man stort sett hadde brukt fakler og ikke de åpne tranlamper (koler).

Nøyere gransking av arkivmaterialet viser imidlertid at Blaafarveværket også før Böberts tid (i 1823) kjøpte inn talg. Av denne ble en stor del levert til støpning av lys, men mye gikk også til farveverket og gruvene. Selv om en del talg ble brukt til smøring av maskineriet, må en anta at det meste av den ble anvendt til belysning, først og fremst i gruvene, men også i pukkverkene og i farveverket på Sand. Altså har man også her hatt åpne talglamper.

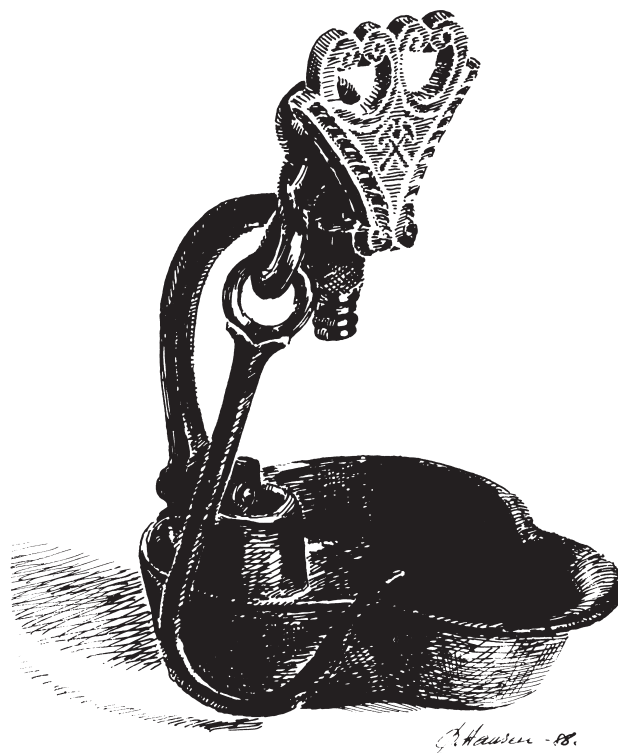
Vi ser også at man i 1823 kjøpte tran og hyssing. Hyssingen ble formodentlig brukt til veker. Dette viser at også de lukkede tranlampene var kjent og brukt på Modum før Böbert kom hit som bergmester i 1827. Det kan altså ikke ha vært han som innførte dem her. Han stiftet kanskje bekjentskap med dem på Modum og tok dem med seg til Kongsberg da han tiltrådte stillingen som bergmester ved sølvverket.

Men i alle fall så seint som i 1836 ble det også kjøpt inn talg til Blaafarveværket. Noe av denne ble fordelt til gruvestigerne og pukkstigerne. Følgelig må de åpne talglampene ennå ha vært i bruk her.

Åpne og lukkede lamper ble altså brukt samtidig.

Vi ser av regnskapene at jernlamper ble innkjøpt fra Wilhelm Gutzeit i 1836. Disse ble fordelt til gruvene og farveverket. Det dreide seg her etter all sannsynlighet om lukkede lamper.

Det er mulig at de lukkede lampene i den første tiden var forbeholdt de overordnede.

*Kopi av åpen gruelampe fra Kongsberg Sølvverk, og som selges av Norsk Bergverksmuseum, Kongsberg.
Tegning av Øivind Hansen.*

Endringer i kirkeskikkene i Modum for hundre år siden

Det følgende er et sammendrag av en eksamensoppgave ved Det teologiske fakultet som jeg leverte inn sommeren 1999. Oppgavens tittel er *Endringer i kirkeskikkene i Modum prestegjeld 1889-1910. En undersøkelse av nattverdfallet i et prestegjeld på Østlandet*.

Denne undersøkelsen foretok jeg fordi jeg hadde lyst til å finne ut litt om den tiden da mange føringer for dagens kirkevirkelighet ble lagt. Hvilken strategi ble valgt? Hvilke personer sto sentralt i prosessen? Hvordan så kirkens folk selv situasjonen? I denne artikkelen vil jeg tegne noen hovedtrekk fra en utvikling. Det går linjer fra endringsprosessene for om lag hundre år siden fram til det kirkebildet vi kjenner i dag. Jeg har lagt vekt på å sette de lokale endringene inn i en større, nasjonal sammenheng.

Med «kirkeskikker» mener jeg både de ovenfra styrte forordninger om hvorledes gudstjenesten skulle foregå, og de skikkene som folk hadde omgang med kirken.

Modums kirkeliv i tiårene før 1850

For årene fra ca 1825 til ca 1850 kan en tegne et nokså harmonisk bilde av forholdet mellom kirke og folk. Presten hadde en solid posisjon i bygda. Sokneprestene Essendrop og Tandberg var i kraft av sitt embete formann i skole- og fattigkommisjon. Tandberg var med i formannskapet i flere perioder. Folk slutta jamt opp om de kirkelige handlingene. Til disse handlingene hørte å delta ved nattverden to ganger for året. Haugianerne fant sin naturlige plass i menighetens samlinger.

Modum prestegjeld hadde inntil 1880 tre kirker. Heggen kirke var blitt ombygd og fornyet i 1830-åra. Nykirke fikk helt nytt kirkebygg i 1847. Planene for nytt kirkebygg på Snarum var under utarbeidelse og ble realisert i 1869. Det var to offentlige prestestillinger, sokneprest og residerende kapellan. I tillegg virket sokneprest Tandbergs svigersønn, L. A. Hald, i mange år av Tandbergs tjenestetid som personellkapellan. Fra 1861 fikk Modum sin tredje faste prestestilling. Da ble et kallskapellani opprettet.

Haugebevegelsen gjennomgår endringer

Hauges bevegelse hadde virket i Modum siden århundreskiftet. Etter det vi vet, hadde haugianerne virket i fordragelighet sammen med prestene. I 1840-årene vokste det fram en ny interesse for misjon. Modum hadde organisert misjonsarbeid før 1850.

Dette arbeidet ble støttet av prestene.

En ny, mer radikal forkynnelse begynte også å gjøre seg gjeldende blant haugianerne fra 1840-åra. Dissenterloven ble vedtatt i 1845. Det ble tillatt å danne frimenigheter. Enkelte, både prester og lekmenn, begynte å kritisere folkekirken. Det var særlig praksisen omkring nattverden og det forutgående skriftemål som ble kritisert. Statskirken praktiserte ikke lenger kirketukt, og dette mente de var galt. Noen trådte ut av statskirken og dannet frimenigheter med strengere praksis. Dette ble opplevd som dramatisk, og det vakte mye debatt.

Mange prester innen statskirken holdt prekener som siktet på å advare «de uverdige» mot å gå til alters og «ete og drikke seg selv til doms». Denne forkynnelsen bygger på en bestemt forståelse av Paulus i 1.Korinterbrev 11,17ff.

I Modum slo likevel frikirkeligheten ikke gjennom så tidlig. Først i 1890-åra var det tilløp til dannelse av frimenighet, forløperen for den nåværende pinsemenigheten. Isteden ble det opprettet foreninger som arbeidet innenfor statskirken. Indremisjonen begynte i 1872. Kristelige ungdomsforeninger kom igang på 1880 og -90-tallet. Prestene engasjerte seg i arbeidet. Samtidig fortsatte misjonsarbeidet gjennom kvinneforeninger i nær sagt hver krets.

Samtidig med at den radikale del av haugianerne kritiserte statskirken, organiserte Marcus Thrane arbeidere og husmenn i Thranebevegelsen. Bevegelses mål var større borgerlige rettigheter til husmenn og arbeidere. Thranes bevegelse ble slått ned med makt, og lederne ble fengslet.

Kirkens svar på kritikken

Statskirken møtte kritikken fra den radikale religiøse bevegelse på en annen måte. Det ble satt i gang et fornyelsesarbeid. Kirken tok opp arbeidet med å møte tidens utfordringer. I denne strategien lå impulsen til å endre kirkeskikkene.

Ritualspørsmålene ble mye diskutert. Gjeldende kirkerituale var gitt i 1685. Ved midten av 1800-tallet følte det gammeldags. I Tyskland hadde kirkene tatt opp arbeidet med å lage gudstjenesteordninger som knyttet seg mer opp mot det katolske (og det oldkirkelige) rituale. Teologer på studieopphold i Tyskland ble begeistret og førte tanken med seg hjem til Norge. Arbeidet med fornyelse av gudstjenesten førte fram

til innføringen av en ny ordning i 1889. I hovedsak er det ordningen av 1889 som er ført videre fram til dagens ordning. Men det ble også tillatt å beholde den gamle ordningen.

I Modum prestegjeld ble den gamle ordningen bevart fram til 1897-98. Sokneprest Grønvold ville ikke ha den nye ordningen. En kan nok regne med at han var på linje med folk flest. Folk var fortrolige med den gamle ordningen. Det var først med sokneprest Amlund at gudstjenesten ble fornyet.

Det ble også arbeidet med ny **salmebok**. Landstads salmebok ble autorisert til gudstjenestebruk i 1869. Først i 1881 var den innført i Modums menigheter.

En av kirkeskikkene som ble diskutert, gjaldt **hvordan folk skulle oppføre seg i kirken**. Fra gammelt av var gudstjenestene lange, og folk var vant med å gå inn og ut under handlingen. Dette ble mer og mer kritisert av dem som krevde dannelse og god skikk. Den nye ordningen av 1889 forutsette at folk deltok fra begynnelse til slutt. Den ble kritisert for å være for stram. Ordet «prøysserdisiplin» ble brukt av motstanderne. Resultatet var at de som klarte å sitte inne i kirken og delta hele tiden med god orden, fortsatte å bruke gudstjenesten, mens de som ikke fant seg til rette i dette stramme opplegget, nøyde seg med å gå når de virkelig hadde egne grunner til det, som ved dåp av et barn i familien.

Den unge presten Lauritz Stang forteller i sin dagbok fra en gudstjeneste i Heggen kirke i 1865. Der gikk folk ut og inn hele tida, slik at hans far, sokneprest Thomas Stang, avbrøt seg selv under prekenen og ba om at de som ville gå ut, gjorde det på en gang. Den unge presten undret seg over at denne uskikken ikke var avskaffet.

Spørsmålet om **nattverden** og det foranstilte **skriftemålet** vakte som nevnt mye diskusjon. Nattverden var en allmenn skikk. Skikken med altergang vår og høst ble praktisert i stor grad fram til 1870-åra. De store altergangene samlet hundrevis av nattverd-gjester. Forut for nattverden var det skriftemål, hvor hele menigheten ble betjent under ett, og fikk felles syndstilgivelse. Som nevnt opplevde en del prester og lekfolk dette som en anfeltelse. En streng forkynnelse på dette området kom til å undergrave den alminnelige altergangsordningen.

Den strenge typen forkynnelse ser ut til å ha kommet til Modum på 1860-tallet. Sokneprest Tandberg og hans kapellaner hadde greid å holde på den gamle skikken i tiden med økende folketall 1825-45. Tandberg gikk av i 1858. Hald forlot Modum i 1861. Halds avskjedpreken ble trykket og mye lest. Det kan være folk oppfattet ham som representant for et kirkesyn som var blitt endra.

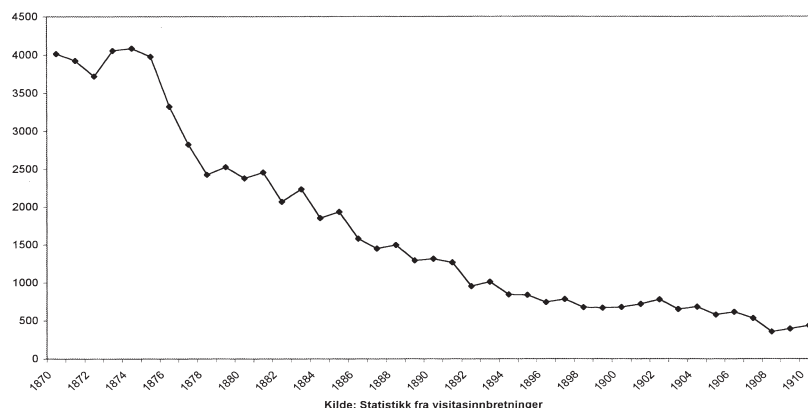
Først i 1862 var en ny sokneprest på plass. Han het Brun. Samtidig ble kirkens bemanning styrket med kallskapellanen. Brun var en landskjent vekkelsestaler, og han sto fram som representant for den nye forkynnelsen. Brun blir enda minnet som den første soknepresten i Modum som forkynte til vekkelse. Da Modum pinsemenighet feiret hundreårsjubileum i 1997, ble ei historisk linje trukket tilbake til Brun. Brun døde allerede i 1865.

Hans forkynnelse ble særlig fulgt opp av de unge og ivrige og dyktige kallskapellanene som fikk stilling i Modum. Oscar Moe var en av disse. Han kom nyutdannet til Modum i 1873 og virket her med kraft og styrke til 1880. Oscar Moe var født i Holmestrand, men hans far var fra Modum. Kallskapellanene hadde særlig ansvar for de nordlige delene av bygda, med Snarum kirke. Det kan se ut som om den nye forkynnelse, som måtte virke undergravende på den gamle nattverdskikken, slo gjennom på Snarum før det skjedde i Heggen.

Oppslutning om nattverden

Det finnes ingen tall for hvor mange som deltok ved kirkens gudstjenester. Derimot finnes det samlet statistikk over oppslutningen om nattverden. Det finnes en samlet statistikk for Modum prestegjeld fra 1870 til 1903. Jeg har ført den videre fram til 1910. Kurven går fra en topp i 1874 på over 4000 deltakere, til en bunn i 1909 med færre enn 400. Dette må en si var en drastisk endring i kirkeskikkene. I årene fra 1895 til 1905 lå tallene på nattverdsgjester stabilt på oppimot tusen deltakere. Det som holdt tallene så vidt høyt oppe, var den årlige altergang for konfirmantene. Der møtte ikke bare konfirmantene opp, men også mange av foreldrene. Det var den siste rest av den gamle altergangsskikken. Men fra 1906 ble Heggen sokns konfirmanter fordelt til altergang rundt i de nye kapellene. Her følte ikke denne gruppen av folket seg hjemme, og den alminnelige konfirmantaltergangen falt bort før 1910.

Nattverdsøking i Modum prestegjeld 1870-1910

Heggen kirke.

Foto: Kristian Linnerud

Nye møtesteder

Kirkens strategi var å skape nye møtesteder. Det skjedde ved en storstilet reising av **kapeller**. Først ble det planlagt å bygge kapeller i utkantkretsene. Tre kretser var aktuelle: Vestre Spone, Rud og Fure. Vestre Spone fikk kapell i 1880. Fure krets sa nei til å få kapell, men innerst, på Gulsrud, reiste bygdefolket kapell i 1906. I Rud krets var det uenighet om valg av kirketomt, og først i 1917 ble Rud kapell innviet.

Jernbanen kom gjennom Modum på 1860-tallet. Jernbanen skapte nye tettsteder. Den la også til rette for papirindustrien. I Vikersund og på Åmot bygde indremisjonen **bedehus** i 1890-åra. Disse ble utvidet til kapeller, Vikersund i 1901 og Åmot i 1906. I 1924 fikk også Geithus et bedehuskapell, Vaaraan. Det ble også bygd bedehus på Aslaksby. Grendeskolene var også samlingssteder. Skolehusene ble mye benyttet av prestene til bibellesinger.

Kirkens nye kapeller gav rom for helt nye kirkelige aktiviteter som kristelige møter, basarer, søndagsskoler og ungdomsforeninger. Også gudstjenester ble lagt til kapellene. Prestene engasjerte seg i arbeidet på kapellene. De gamle kirkene ble mer stående på stas, til høytidsbruk. De lå jo også på siden av de nye tettstedene. Men det oppsto et skille mellom det kristenfolk som la hjertet sitt i de nye kapellene med deres aktiviteter, og de av bygdefolket som holdt fast ved de gamle, tradisjonsrike kirkene.

Prestenes vurdering

Sokneprest Grønvold synes å ha arbeidet i tråd med programmet om nye møtesteder og nye aktiviteter. Han beklaget fallet i oppslutning om nattverden,

men jeg kan ikke se at han egentlig prøvde å holde igjen for den. Den gamle fellesaltergangen tilhørte en forgangen tid. Men Grønvold fortsatte å forrette gudstjenester på den gamle og for folk velkjente måten. Han står som en overgangsfigur i historien.

Sokneprest Amlund ryddet i mye større grad enn forgjengeren de gamle skikkene unna for å gi rom for nye aktiviteter. Han beklaget seg ikke over at de gamle kirkeskikkene ble borte. Han hadde tro på den nye tid. I Amlunds tid ble det bygget kapeller og drevet foreningsarbeid i stor stil. En kan godt si at dagens kirkebylde ble tegnet i Amlunds tid, og at det er preget av ham.

Kommunikantprotokollene som historisk kildemateriale

Lokalhistorikere og slektshistorikere bør være oppmerksomme på Statsarkivets beholdning av kommunikantprotokoller fra Modum. I disse er altså hver enkelt nattverd gjest ført med navn, yrke og bosted. Gifte kvinner er likevel bare ført sammen med ektefellen. Gjennomgang av en årgang kan derfor gi en tilnærmet fullstendig oversikt over soknets voksne innbyggere det gitte år. Her er muligheter til å gå inn og søke på enkelte personer. Materialet kan også benyttes til sosiologiske og mentalitetshistoriske undersøkelser på lokalplan.

Fra Modum er det bevart protokoller fra Heggen og Snarum sokn fortløpende fra henholdsvis 1828 og 1831 og framover. Protokollen for Vestre Spone fra 1880 er bevart. Fra Nykirke sokn er oppbevart en protokoll fra 1794 til 1818. Deretter er det et tomrom fram til 1916.

Hans O. Thorsby forteller om Krøderbanen

Hans O. Thorsby (1880–1968) arbeidet ved jernbanen, den lengste tiden ved Krøderbanen. Ved siden av drev han et småbruk i Torsby.

Da ombygginga (dvs. ombygging til bredt spor) kom i 1907, vart je overfløtt te Krøderbanen (dvs. fra Randsfjordbanen). Det var sånn traffikk; serru, på Krøderbanen. Den sku legges om ifrå smalt og te bredt spår.

Je var itte så gamle karn (=karen), men je hadde da vøri med åsså øvd mi i no skjenepressing. Og så pres-sa je skjener der. Je messom likte detta herre ærbe, å presse skjener og væra med på å legge skjener og penser.

Det var sånn traffikk der på Krødern den gongen, før da gikk båtane. Denn båt-traffikken var slekk atte der gikk det to båter. Den eine hette Krødern (=Krøderen), og den ändre hette Norefjell (=Norefjeld).

Da Bergensbanen vart bygt, så gikk traffikken om Krødern. Omlastinga var ältså ved brygga der. Og der sendte dom slippert og skjener med ein båt som telhørte ein som hette Haugen. Han hadde ein lastebåt som hänn egde; og hänn kjørte før jernbanen,

kjørte slippert og skjener. Dom lesste a (=av) på lør-ger. Åsså kjørte dom vogner. Det syns (=syntes) je var moro å se. Det var nokså godt, testelt, før dom hadde en pram utpå, med skjenegang på og så skjenegang ner da. Åsså hadde dom i' (=ei) vire da som dom fira vognene [med]. Og de gikk på träller. Dom gikk itte på de älminnelie hjulgangane som var under; de gikk på båt før si sjøl.

Og det vi (=vil) je tel-legge. Det var kjeiser (=keiser) Wilhelm a (=av) Tyskland, hänn hadde turn (=turen) sin og resste den veien, før det var spørsmål da 'n kom te Vikersund, enten hänn skulle ta veien opp imot Rännsfjorn (=Randsfjorden) helle (=eller) hänn skulle reise Krødern. Så begjærte 'n å reise Krødern. Det var iällfäll føre tia (=tida) je bynte. Je såg 'n itte. Samma løypa resste kong Oscar (utt. med o) og, den veien.

Da den tyske kjeisern resste, så veit du ingen skjøn-te hännom her på Vikersund. Og det var ein, hänn derre gamle Meuche, hänn sto og hørte på 'n snakka, og så ingen svara, så gikk 'n fram og snakka ved 'n, hänn; hänn kunne jo tysk, hänn. Og det likte 'n godt.

Arkivopptak 1963

Rutebåten Krøderen.

Karl Blegeberg:

En gammel bjørnehistorie

Denne gamle bjørnehistorien kan ha hendt omkring 1850–60. Den er nedskrevet av Karl Blegeberg (1882–1970) omkring 1910. Gamle Modum har fått den av Knut Kopland.

For 50–60 år siden vanket der bjørn på veståsen her på Simostranda. Det hendte flere ganger i den tiden at krøtter på skogsbeite ble drept eller skamfært av bjørn. Den siste bjørn på veståsen er antagelig den som ble tatt i Bingen på gift, utlagt i ei ku den hadde drept. Ja, det er riktignok ikke mere enn to – tre år siden vi hadde besøk av bjørn her på øståsen heller. Det var binne med unge som var på «fransk visitt». De kom fra Sigdal og fulgte åsleia så langt at de ikke kom lenger uten å krysse offentlig vei. Da fant de det rådeligst å snu og ta veien tilbake til Sigdal.

Det er St. Hansnatt. Gamle Helle Hentum er på heimveg etter en tur nordi bygda. Da hun kommer til østre Stærkaby, banker hun på og vekker opp gårdens eier Thomas Stærkaby med de ord: «Der flyger ein

svart fola å vil ha tak i folan din.» Thomas hadde en hoppe gående på hamn straks nordenfor husene. Thomas som lite likte å bli vekket av sin gode søvn, svarte arg: «Å, gå him å legg deg, gamle røra!»

Etter at Helle var gått, ble Thomas liggende og tenke over det hun hadde sagt. Det var kanskje best å stå opp og se etter hva det kunne være. Da han kom borti hamna der hoppen med føllet var, fikk han se en underlig dans. En heller liten bjørn forsøkte å få tak i folen, mens moren for å verge den travet i ring rundt folen så hun alltid hadde bjørnen på yttersiden av seg. Da Thomas kom til stedet, forsvant bjørnen. Denne nattlige hendelsen ble neste dags samtaleemne på gården. I arbeid på gården var en mann ved navn Mathisen.

Både han og Thomas var ekte spilloppmakere. I en stue like inntil søndre jordet på Stærkaby bodde Lars Nordeia, som ville være en framifrå dyktig jeger og skytter. Thomas og Mathisen fant på at de skulle drive litt løyer med Lars i forbindelse med at bjørnen

var blitt så nærgående. De tre holdt rådslagning og ble fort enige om at bjørnen som ikke hadde oppnådd sin hensikt, sannsynligvis også kom igjen allerede neste natt. Lars skulle da med sin muskedunder av en munnladningsbørse plassere seg på et bestemt sted som de mente at bjørnen måtte passere når den kom ned fra skogen.

Lars hadde i betimelig tid inntatt sin posteringsplass og ventet i spenning på bjørnens ankomst. Da det led mot midnatt og natten var på det mørkeste, kom plutselig bjørnen labbende på passende skuddhold fra Lars. Lars hiver opp børsa og brenner løs, men bjørnen forsvinner inn i et tett skogsnar og er siden som sunket i jorden.

Dagen etter får Lars høre mange fanteord og finter for sin bomming på bjørnen. Men Lars skylder på børsa som han er helt skråsikker på at det ikke er drep i. Et aldeles ufeilbarlig middel til å få drep i en børse var etter hans mening å skyte en levende orm, helst huggorm, ut av løpet. Den «bjørnen» Lars skjøt

på, var ingen andre enn Mathisen som hadde pakket seg inn i en svart skinnfell og forsøkt å gjøre seg så lik en virkelig bjørn som vel mulig. Uten at Lars ante det, hadde de på forhånd fått lirket kulen ut av børseløpet.

En dag utpå høstparten holden Lars på å legge seg i hop vinterved ved Linderudbakken like nedenfor stua si. Da får han se en huggorm som det lyktes ham å få satt øksen på og holdt fast. Så skriker han på Karen, kjerringa, at hun må komme med børsa som bestandig er ladd. I fellesskap får de anbrakt børsa slik at når ormen slipper løs, må den inn i børseløpet – pisket inn av Lars. Da vel halvparten av ormen er inne i løpet, griper Lars børsa, retter munningen i været og rister til han er sikker på at ormen er kommet mot ladningen. Så utser han seg en passende blink på en skigard i nærheten og brenner av. Det ble bare en våt flekk der restene av ormen traff skigarden. Men Lars er lykkelig. Nå var det blitt drep i børsa.

Kai Hunstadbråten:

Ulera på Semmostranda

Like nordom (utt. nolom) gården (utt. gårn) Taraldshus på Semmostranda ligger e ei lita øy i Semmoa. Følk sier (utt. sir) atte re (= det) var ei giftegæern og sjalu uler (= hulder) som sto på høgda ved Linderud og kasta denna øya etter i' (= et) brurefølje som sku te kjærka. Hu sku hemne si (= seg) på brugommen som var ifrå Semmostranda, før han ville itte ha henne.

Denna gutten hadde møtt ulera me (= mens) 'n lette (= leita) etter sauane i skauen mellom Semmostranda og Bingen. Dom vart førelska i inann (= hverandre), og dom høldt te på Linderudsetra i' (= ei) tid.

Men ein dag så fekk gutten se atte jenta hadde kurompe under stakken. Og da skjønte 'n jo at de var ulera som var ute, å så jaga 'n a. Sea fant 'n brura si på Semmostranda, men ulera glømte itte gutten hu hadde møtt ved Linderudsetra.

På brølløpsdagen te denna gutten og jenta hass sto ulera i lindealléen opp te Linderud og såg brureføljet som rei te kjærka. Da vart a så sinna at a tok ein diger jordklomp og hevde etter føljet. Men hu råkte itte. Jordklompen datt ned i Semmoa, og der ligger 'n den dag i dag. Dom kaller 'n Danmark.

Vi ser her at fortelleren blander sammen forskjellige overnaturlige vesener, hulder og troll. Dette er nokså vanlig i forholdsvis nyere tradisjon. Historien om gutten og jenta på setra er i samsvar med den vanlige tradisjon fra noe eldre tid. Men det er der gjerne trollet som kaster store steiner eller annet etter kirker eller mennesker.

Kristian Linnerud:

Modum kursted

Tuberkulosehjemmet ved Simoa

Tuberkulosen var vår alvorligste folkesykdom langt fram på 1900-tallet, og dødligheten var stor. Sykdommen var særlig skremmende fordi det ofte var yngre folk som ble rammet, og mange døde i ung alder. Nå har BCG-vaksinen og annen moderne behandling ved siden av bedre hygiene stort sett tatt knekken på denne sykdommen i Norge.

Det ble bygd behandlingshjem mange steder i landet. På Modum og i de omkringliggende kommunene ble det tatt initiativ til bygging av et slikt hjem i det første ti-året av vårt århundre. Modum, Sigdal, Øvre Eiker og Nedre Eiker kommuner gikk sammen om bygging av et kursted under eiendommen Stranden tett ved Simoa og Kjøreplass bru.

Lucien Dedichen var på den tid kommunelege og epidemilege i søndre Modum og verkslege på Modums Blaafarveværk. Han var for øvrig bror av Hagbart Dedichen, som bygde det første private elektrisitetsverket i Modum. Lucien Dedichen skrev slik i Tidsskrift for Den norske lægeforening i 1912:

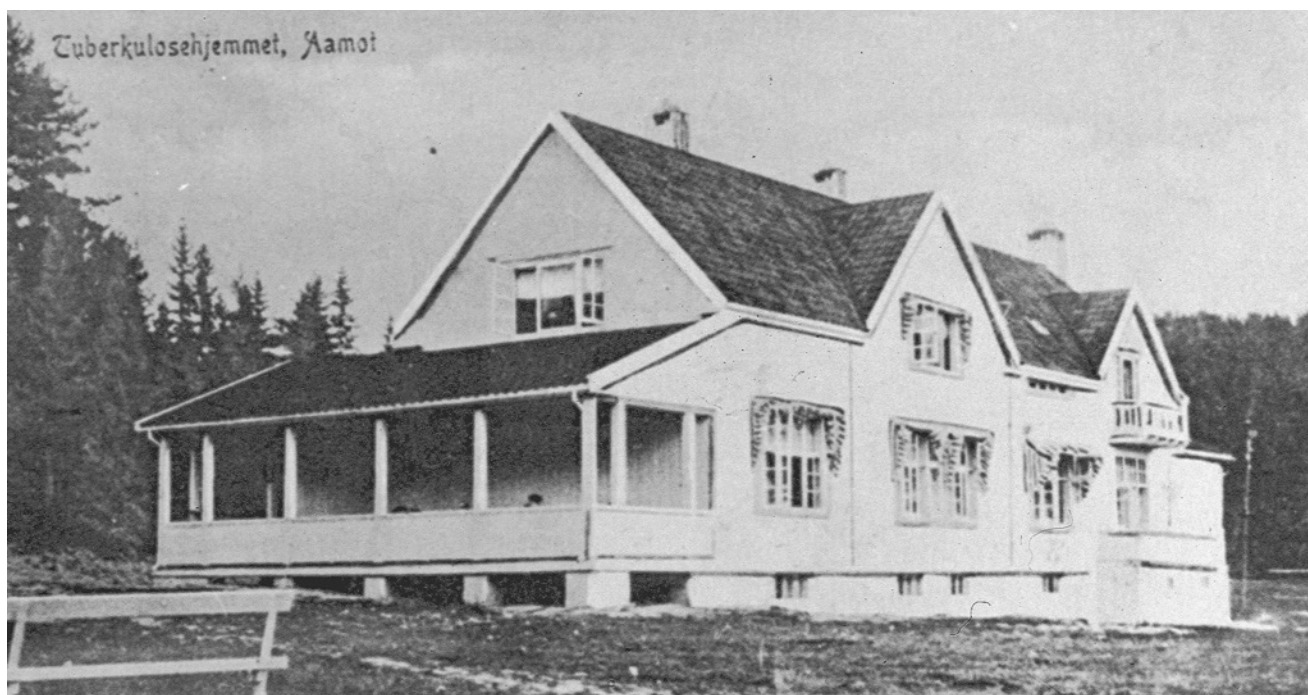
Initiativet til opprettelsen av pleiehjem for tuberkuløse i Buskerud amt blev tatt i Buskeruds amlægeforening i Drammen den 6te oktober 1906. Der besluttedes nedsat en komite til at forberede saken, og denne foreslog, at der

skulde opprettes fem pleiehjem i amtet: et for Lier, Røken og Hurum, et for Eker, Sigdal og Modum, et for Ringerike, et for Hallingdal og et for Numedal. De to siste er endnu ikke kommet længer end paa ønskelisten, ellers er planen realiseret og mere end det, idet Lier og Røken har bygget hvert sit. Ogsaa Drammen by vil snart, takket være sanitetsforeningen, faa sit eget hjem.

Modum tuberkulosehjem blev bygget ved Aamot i 1910 paa en av Gulbrand v. Gregersen skjænket, 25 maal stor tomt, efter tegning av arkitekt Henrik Nissen. Det var oprindelig beregnet paa 16 patienter, men er senere utvidet og kan nu ta 22. Det er utstyrt med sentralopvarmning, elektrisk lys, vandklosetter etc. og har alt ialt - med fuldt utstyr - kostet ca. 40.000 kr., som er skaffet tilveie ved bidrag av kommuner, sparebanker og private i de interesserte kommuner: Øvre og Nedre Eker, Modum og Sigdal (undtagen Krødsherred, som negtet at delta).

Betjeningen bestaar foruten lægen av to sykepleiersker, en husbestyrerinde og en tjenestepike. Hjemmet aapnedes 10de januar 1911 og har i det forløpne aar mottat 51 pasienter.

Så følger en oppstilling over inn- og utskrevne pasienter og hvor hardt de var angrepet. Han fortsetter: «Tilsammen har de 51 pasienter ligget paa hjemmet 5031 dage; mindste antal liggedage 2, høieste antal

352. De samlede driftsutgifter har utgjort kr. 8.915,84, altsaa pr. liggedag kr. 1,77. Kosten alene er beregnet at koste kr. 0,78 pr. liggedag.»

Som eksempel på spiseseddel oppgir Dedichen for en uke i mai: kalvestek med rødgrød og fløte søndag, havregryns melkevælling med opvarmet stek mandag, ertesuppe og stekt småtorsk tirsdag, saftsuppe og sprængt kjøtt og flesk onsdag, grynsaad og eggekake med flesk torsdag, kjøttkaker og svedskekompot fredag og brødsuppe, ristet skinke, fiskeboller i hvit saus og sild lørdag. Han opplyser at det til hver pasient ble brukt to - tre liter nysilt melk om dagen. Strømregningen var på 100 kroner.

Bebyggelsen besto av en stor hovedbygning og diverse andre bygninger. I femtiårene ble det satt opp en moderne betjeningsbolig (1954) og en tomannsbolig (1956). Pasientene bodde på enkeltrom, men "kuret" ute på verandaer og balkonger når været tillot det. Dette var et ledd i behandlingen. Distriktslegen var tilsynslege. Særlig distriktslege Kristian Ruud la ned et stort arbeid på stedet og ble etter hvert en spesialist på lungesykdommer.

I 1949 ble kurstedet overdratt fra de fire eierkommunene til Buskerud fylke, men på vilkår av at pasienter fra disse kommunene skulle ha fortrinnsrett til innleggelse. Behovet for denne behandlingsformen minket etter hvert, og Modum Kursted ble lagt ned 31. mars 1962.

En tilfeldig valgt årsberetning viser at styret for tuberkulosehjemmet for driftsåret 1937/38 besto av Gustav Haugen som formann, Mathilde Thingelstad, Magnus Kleven, Erik Thon og Johs. Martinsen. De ansatte var bestyrerinne Margit Nilsen, kokke Thea Bakken, hjelpepleierske Birgit Ulsaker, hushjelp Klara Trondsen og hushjelp Sigrid Aasterud. Driftsutgiftene for dette året var 29.429 kroner, som gav en døgnpris pr. pasient på kr 1,80.

I 1935 var det hele 134 tuberkulosehjem med 3.390 plasser i hele landet. I tillegg var det 18 sanatorier med 1.523 senger med mer avansert behandling.

Det var mange tanker om den fremtidige bruken etter nedleggelsen i 1962. Pleiehjem for sinnslidende, hjem for senil demente og arbeidshjem for yrkesvalghemmede (hjerte- og lungesyke) ble luftet. Men i 1965 vedtok fylkesutvalget å reservere stedet for en observasjonsskole for vanskelige gutter i Buskerud. Det tok sin tid å realisere planen, og i mellomtiden ble kurstedet leid ut til Elektrokontakt som produksjonslokale. Den opprinnelige tanken om å bruke den gamle bygningen til skole ble forlatt, og nybygg ble satt opp. I 1971 ble observasjonsskolen, som hadde fått navnet Haugfoss skole, satt i gang. Men elevene uteble. Fagfolkene boikottet skolen de første årene, og samfunnet hadde store utgifter uten å få noe igjen. Men det er en annen historie som har lite med tuberkulosen å gjøre.

Thure Lund:

Innbydelse til fest

I organisasjonenes barndom var en innbydelse til fest en høytidelig handling. Vi har funnet følgende innbydelse fra en arbeiderorganisasjon på Drolsum. I dag ville vel neppe en vanlig festinnbydelse fått så grundig behandling:

På medlemsmøtet 24/8-24 ble fest besluttet avholdt så fort som mulig. Etter en del debatt bestemtes festen avholdt 6/9-24. Deltagere til festen må melde sig på liste hos Georg Solheim og Trygve Øderud og betale kr. 5,- pr. par.

Billettene utskrives i 2 eksemplarer av vedkom-

mende listemand. Listene inndrages innen mandag 1/9. Når listene er inndraget bestilles 2 flasker bayer og 2 flasker bok pr. par.

Damer til at delta i festkomiteen: Olga Myhre og Ragna Østgaarden.

Alle som deltar i festen må betale kontigent.

Til at skrive etter spillemann valgtes Karl Myhrbråten. Man skal by spillemannen 25 kroner og fri reise.

Ungdom innen Øderud, Flattum og Torsby innbydes.

Til ordensvern valgtes Hans N. Drolsum, Karl Myhrbråten og Otto Laupet.

Drammen Vasdrags Farbargjørelse

I «Gamle Modum» for 1993 har Einar Meland fortalt om da jernbanen kom til Modum. Forut for Stortingets vedtak av 11. juni 1863 om å anlegge en «Lokomotivjernbane fra Drammen langs Dramselven og Tyrifjorden over Hønefos til Randsfjorden» – slik det står i Kanalvæsenets Historie – hadde det pågått en kamp mellom tilhengerne av jernbane og tilhengerne av å kanalisere Drammensvassdraget for båttransport.

Begge sider hadde solide planer med lønnsomhetsberegninger å føre i marken. Her skal fortelles om de forarbeidene som den tapende part - kanaltilhengerne - hadde gjort.

Det hele begynte med at Land Præstegjelds Kommunebestyrelse i 1846 anmodet departementet om å nedsette en kommisjon av sakkyndige menn for å undersøke muligheten for å bygge en kanal mellom Randsfjorden og Tyrifjorden og videre en kanal eller jernbane ned til Drammen, eventuelt fra Holsfjorden.

Under ledelse av Kanaldirektøren ble det foretatt undersøkelser allerede neste sommer fra Randsfjord ned til Hougsund. Alternativet med kanal fra Holsfjorden gjennom Lier ble raskt forlatt fordi «den bakke, der adskiller Holsfjorden fra Lierelven, ville fordre altfor store omkostninger, om den skulle gjennomgraves, -». Men for landkommunikasjon – jernbane eller vei – «syntes ingen synderlig Vanskeligheder at frembyde sig». Etter dette ble videre planlegging i Lier overlatt Veivæsenet.

Med kanalplanene skjedde så intet mer før i 1850. Kanaldirektøren foretok da befarings og gav instruksjoner om målinger mellom Randsfjorden og Tyrifjorden.

Mer fart i sakene ble det da «den fra andre Kanalarbeider bekjendte Flødningsinspektør E. Soot» engasjerte seg. For egen regning undersøkte han elva fra Drammen opp til Kongssagene i Modum, «en Strækning af omtrænt 3 Mile». 31. januar 1851 innkalte han til et møte på Mæhlum, «hvortil flere af Omegnens indvaanere infandt sig». Han fikk her oppslutning om sine kanalplaner. Møtedeltakerne mente dessuten at kanalen burde videreføres til Randsfjorden. Modum formannskap behandlet saken 25. mars, og sendte et andragende til Kongen om at den fortsatte planlegging måtte skje på Statens bekostning og utføres av Kanaldirektøren i samarbeid med Soot. Kanaldirektøren fulgte dette opp, men mente at Soots deltakelse var unødvendig. Han fikk også tilslutning til et forslag om at også «Bielvene til Fiskumvandet, Soneren og Krøderen» skulle tas med i planen.

I løpet av sommeren 1852 fortsatte undersøkelsene i hele nedre del av Drammensvassdraget, bl.a ved at

«Vandmærker bleve opsatte og observerede ved Vigersunds Bro, ovenfor Gjethusfos, nedenfor Gravfos, ovenfor Embretsfos, ved Aamodt Bro, -» osv nedover elva.

21. april 1853 kunne så Kanaldirektøren legge fram et forslag med kostnadsoverslag for kanalisering av de ulike deler av Drammensvassdraget. Enkelte strekninger fant han for dyre i forhold til nytten. Men hovedvassdragets kanalisering mellom Tyrifjord og Drammen, anslått til kr 1.019.200 (opprinnelig ble nok summen angitt i daler), antok han at ville være lønnsomt. Dersom det skulle vise seg vanskelig å reise en så stor sum, mente Kanaldirektøren at man som en begynnelse burde gjøre Drammenselven seilbar opp til Aamodt Bro for kr 224.400, «da den betydelige trafik fra og til de store Værker og Brug på Modum og Eker maatte antages ikke blot at dække Omkostningerne, men ogsaa at forrente Kapitalen».

Kanaldirektørens rapport ble av departementet oversendt Buskerud Amt, som videresendte den til Drammens Kommunebestyrelse «for snarest mulig Behandling». Men først 13. mars 1856 kunne en komité som Drammens Formandskab hadde nedsatt, avgi sin betenkning. Komiteen hadde grundig vurdert jernbane mot kanalisering, og «blit staaende ved en Kanalforbindelse, da den var mere skikket til Transport af Gjenstande, hvis Volum og til dels mindre Værdi hindrede deres Transport paa Jernbane». Konklusjonen var altså kanalisering av Drammenselven mellom Drammen og Tyrifjord. Over Snarum foreslo den derimot en forbedring av veien.

Det ble tatt lokale initiativ til å reise aksjekapital for å gjennomføre kanalprosjektet. Imidlertid var det også en voksende interesse for å få utredet jernbanealternativet bedre. På anmodning fremmet derfor Jernbanedirektøren 31. mai 1858 et overslag for en jernbane fra Drammen til Randsfjorden på kr 4.284.00.

Kanalalternativet hadde stadig sine ivrige tilhengere i bygdene oppover langs vassdraget. Etter anmodning av en komite av menn fra bygdene beordret departementet Kanaldirektøren om å «fuldstændiggjøre de tidligere udførte Undersøgelser snarest muligt og derefter indsænde Plan med Omkostningsoverslag for en Kanalisering i 25 Fods Bredde og 6 Fods Dybde af Vasdraget mellem Drammen og Indsøerne Krøderen, Spirillen og Randsfjorden». En av mennene i denne komiteen het Gregersen, hvilket var et kjent Modum-navn på den tiden.

Undersøkelsene ble gjennomført under ledelse av Ingeniørlojtnant Vedeler fra mai til desember 1858.

Allerede 28. januar 1859 kunne Kanaldirektøren avgi et detaljert overslag. Av dette framgikk det at en kanalisering av hovedvassdraget fra Drammen til Tyrifjorden ville komme på kr 1.676.00. Dersom også Snarumselva, Randselva og Begna skulle tas med, ville totalsummen bli kr 4.111.800.

Til tross for at jernbanetilhengerne etter hvert stadig sto sterkere, ble de deltaljerte planene for en kanalisering fullført i 1860. I Norges vassdrags- og energidirektorats arkiver finner vi Georg F. Vedelers detaljerte og nærmest kunstnerisk utførte tusjtegninger av hvordan Drammenselva, Snarumselva, Ådalselva, Storelva og Randselva skulle åpnes for båttrafikk, og hvordan fossene skulle forseres med sluser.

I ettertid står det klart at Stortingets vedtak om jernbane var det mest framtidsrettede. Men tenk hvilken turistattraksjon bygdene langs Drammensvassdraget i dag ville hatt, dersom kanaltilhengerne hadde seiret!

Kilder:

Kanalvæsenets Historie, bd. IV,
Drammen Vasdrag. Kristiania 1882.

Dramselvens Farbargjørelse. Drammen – Tyrifjorden. Christiania den 5te Mai 1860. Georg F. Vedeler.

Drammenselva ved Komperudstøa nedenfor Gravfoss.

Foto: Kristian Linnerud.

Aksel Sandemose på Modum

I år er det hundre år siden forfatteren Aksel Sandemose fra «Jante» ble født. Begivenheten er behørig markert både ved en nyutgivelse av hans samlede verker og ved lansering av Nils Gaups film *Misery Harbour*, som tar utgangspunkt i Sandemoses store gjennombruddsverk fra 1933, *En flyktning krysser sitt spor*.

Hva har så dette med Modum å gjøre? Ikke annet enn at Aksel Sandemose bodde på Grand Hotel på Vikersund da han la siste hånd nettopp på den store gjennombruddsromanen. Han bodde på Grand både i påsken og pinsen 1933, og 9. juli kom han tilbake med hustru og barn og bodde der til 29. september. Sin vane tro dro han derfra uten å gjøre skikkelig opp for seg. Det gjensto en rest på 195 kroner. Den gang var dette et betydelig beløp, antakelig godt over 5000 1999-kroner. Innehaveren av Grand den gang, frøken Kristi Granbo, kunne ikke gjøre annet enn å la Sandemose reise denne septemberdagen i 1933 – toget skulle straks gå, lensmannskontoret var stengt, og gjesten lovet å betale neste uke. Pengene uteble imidlertid. Granbo skrev til Sandemose gjentatte ganger, men hørte ikke noe fra forfatteren.

I mai 1934 var Kristi Granbo lei av å vente. Hun skrev til politimesteren i Oslo og anmeldte forfatteren for hotellbedrageri, med forlangende om tiltale og straff. Nå bodde ikke Sandemose i Oslo, men på Sæterli i Oppegård, og Oslo politikammer sendte anmeldelsen over til politiet i Follo politikammer. Dermed var en prosess i gang som i perioden mai 1934 – september 1935 førte til en runddans av korrespondanse mellom Follo politikammer – lensmannen i Oppegård – Ringerike politikammer – lensmannen i Nordre Modum og statsadvokaten i Buskerud og Opland. Til slutt falt saken til hvile i Sentralpasskontorets arkiv, hvor den ligger den dag i dag. Sentralpasskontoret var forløperen for dagens Utlendingsdirektorat, og dets arkiv med Sandemoses sak og Vikersund-affæren befinner seg nå i Riksarkivet.

Den 21. juni 1934 forklarte Sandemose til lensmannen i Oppegård at han hadde reist fra vertinnen på Grand i beste forståelse, og at hun uttrykkelig hadde sagt at gjelden kunne han betale siden. Han hadde gjentatte ganger hatt kreditt på Grand hotell, selv om det ikke forelå noen avtale om når restgjelden skulle betales. Han forsto imidlertid at frk. Granbo var blitt utålmodig og lovet å betale gjelden innen 1. oktober 1934, og med halvparten innen 15. august. Det ble lensmannsfullmektig Lars Stang ved Nordre Modum lensmannskontor i Vikersund (Modum var den gang delt i to lensmannsdistrikter – søndre med kontor i

Åmot og nordre i Vikersund) som fulgte opp saken. Den 4. juli sa Kristi Granbo overfor fullmektig Stang seg villig til å trekke tilbake anmeldelsen, dersom Sandemose nå holdt sitt løfte.

Men Sandemose lot deretter ikke høre fra seg. I oktober opplyste fullmektig Stang til politimesteren på Ringerike at Kristi Granbo ennå ikke hadde fått pengene sine. Saken gikk så tilbake til Follo politikammer, som nå utferdiget et forelegg. Dersom Sandemose ikke innen 4. februar 1935 hadde betalt det han skyldte pluss saksomkostninger, til sammen 205 kroner, fikk han valget mellom en bot på 50 kroner eller 12 dagers fengsel, «som blir å omsette til fengsel på vann og brød». Inndrivningen av de 205 kronene kom selvsagt i tillegg. Da reagerte Sandemose omsider. Han holdt fast ved at han hadde

... i elgheteb.
må dog si Dem at jeg ikke
en videre bryr mig for Deres ans
først, hvad angår andre formål enn
å få gjelden ut av verden.
Jeg har avsendt 100 kr., og skal sende
resten (105 kr.) innen 1. april.
Deres penger skal De få, og jeg vil
ikke stille som betingelse at De trekke
saken tilbake, - det lar sig kanskje
ikke engang gjøre.
Vi får ta den da.

Ders,

Aksel Sandemose

kreditt, han vedtok ikke forelegget, men sendte straks 100 kroner til Granbo og lovet å betale resten innen utgangen av mars 1935. Den 9. april 1935 kunne likevel lensmannsfullmektig Stang rapportere til politimesteren i Follo at restgjelden ennå ikke var betalt. Sandemose insisterte på at han hadde kreditt, Granbo holdt like fast ved at det hadde han ikke. I begynnelsen av august 1935 meddelte Ringerike politikkammer at saken var henlagt etter bevisets stilling.

Nå søkte frøken Granbo hjelp hos overrettssakfører P. N. Thaulow Riiber på Vikersund. I brev 28. august 1935 til politimesteren på Hønefoss bad overrettssakføreren om at saken måtte gjenopptas. Det var etter hans mening Sandemoses betalingsvilje det skortet på, mer enn betalingsevnen. Dessuten var ikke Sandemose norsk statsborger, «slik at tiltale må bli å reise mot ham». Nå gikk saken til Buskerud og Opland statsadvokatembete. Statsadvokaten gransket paragrafene og fant ut at etterforskningen skulle ha vært stanset for lengst. Den tålmodige hotellinne-

haveren på Grand, som hadde ventet i over et halvt år med anmeldelsen, hadde oversittet fristen for begjæring om offentlig tiltale i henhold til straffelovens § 80, første ledd.

Derimot festet statsadvokaten seg ved det faktum at den anmeldte var utenlandsk statsborger. Kanskje Sentralpasskontoret burde gjøres kjent med saken? Den 13. september 1935 ble samtlige dokumenter omkring Aksel Sandemoses opphold på Grand hotell på Vikersund sendt Sentralpasskontoret i Oslo. Høsten 1941 flyktet Sandemose til Sverige, og det var under sin tid som flyktning der han fikk innvilget norsk statsborgerskap av Nygaardsvolds eksilregjeringen i London. Da var den tidligere statsadvokaten i Buskerud og Opland - Sverre Riisnæs - blitt justisminister i Quislingregjeringen hjemme i Oslo. Men det er en annen historie.

Aksel Sandemose døde i 1965. Om Kristi Granbo noensinne fikk de 105 kronene som Sandemose fremdeles skyldte henne, tier dokumentene.

Høstlig vandring langs Henåa

Mange år er gått siden fyrige brøtningskarer spilte opp breddfulle dammer og lot tømmeret danse i grenseelven mellom Ringerike og Modum, skrev Nils Drolsum som innledning til en artikkel i Drammens Tidende og Buskeruds Blad 30. oktober 1964 om fløtningen i Holleia i tidligere tider:

Langs Henåa, ja. Vi valgte å følge elven fra dens gryende start som sildrende bekkeløp oppe ved Styggdal ved innfallsporten til det mektige og ennå uberørte Holleia-riket. For stort mer enn et bekkefar er ikke elven her, men så benevnes den da heller ikke som Henåa på denne strekningen, men Granavoll-elven. Her fant vi den første brøtningsdammen, ennå blid og uberørt i sine veldige grunnvoller, men med treverk som bar preg av tidens tann. Her inne ved Styggdal samlet man de første vannmengder til det vårlige eventyr som i noen hundreår preget vassdraget mellom Modum og Tyrstrand, og som ble holdt oppe helt til krigens siste år da moderne hestekrefter overtok elveryggens rolle og på nybygd bilvei fraktet tømmerstokken til fabrikkene. Men det er flere små brøtningsdammer her på det første strekket av elven – Skinstaddammen og Tretjerndammen er de to andre.

Nær 84-årige Oskar Thon er en av de eldste gjenvende brøtningskarer fra Henåa. I 42 sesonger fristet han dansen på tømmerstokken i dette vassdraget, som han kjenner ut og inn som sin egen bukselomme. De forskjellige steder vi kom til på vår høstlige vandring, har vi fått ham til å kommentere. Han kan blant annet fortelle at man brukte Styggdalsdammen i 20 minutter av gangen – da var den tom, men det var viktige minutter for brøtningen på den første strekningen ut til Løken. Så lenge det var brøtning på denne strekningen, ble Granavollstua – en gammel og velkjent seterstue – benyttet av brøtningskarene.

Stille og beskjeden flyter elven på denne første strekningen, men tett kratt på begge sider gjør det heller vanskelig å følge elveleiet nedover. Men så står vi på toppen av Grønnmyrfossen – den første fjellskrenten som betegnes som fossefall. I vårlig brus viste Granavoll-elven seg vill og mektig i disse bratte strykene, og at det her kunne være vrient nok å få fram tømmeret, synes oss lett å forstå. Men om det nok kunne forekomme at det hopet seg opp i hauger, så fikk karene alltid stokkene igang på den videre ferden nedover skummende bølgetopper. Så bærer det videre i kronglekratt og tettskog til elven igjen glir ut i stillere loner. Snart står vi på en hyttevoll med høyt gress på begge sider og helt opp til tram-

Steinmur ved Rolia.

Foto: Thure Lund.

men på den gamle hytta. Ingen beitedyr snaugnager lenger hyttevollene på disse kanter, bjølleklangen fra flokker av krøtter og gamp fra Modum eller Strandingsida er forstummet. Vi er alene med skogstillheten der kveldsmørket senker seg over Grønnmyra og Løken utenfor. – Men vi skal videre rundt Løken og til Damstua som er vårt første mål på ferden.

Løken var fra gammelt av et sentrum for brøtningsvirksomheten i Henåa. Her kunne det ligge opp til 3000 tylvter tømmer om våren, forteller Oskar Thon, og det er her Henåa starter. Løkdammen var et sentralt midtpunkt i brøtningen, og når den ble satt i april måned, var liksom brøtningen for alvor igang. Ennå står den gamle damstua på Løken – merket av tidens tann den også, men ikke verre enn at den kan gi nattely for slitne vandrere. En voksen tyri-nying på vollen med en susende svart-kjele gjør snart tilværelsen trivelig selv om skyene er truende i horisonten der høstmørket siger på.

Gråværet var gått over til duskregn med tåkebaner over Løkenmyrene, da vi så startet langs Kalbostilla i de tidlige morgentimer den påfølgende dag. Det var her det for årtier siden foregikk kullbrenning, og det var her huldra i egen trolske person skal ha vekket kullbrenneren. Men hverken hulder med rove så lang eller minner fra kullbrennertiden er å finne langs Kalbostilla i dag. Gjennom glissen furuskog er det forholdsvis lett å ta seg fram nedover, og mange steder kan vi balansere oss vei på de veldige gråsteinsmurene, etter elveløpet – store murer som strekker seg kilometervis nedover og som vitner om et stort arbeid da de ble bygget. Et nytt fossefall åpenbarer seg – Jonskollfossen, en aldri så liten forløper til den største av alle fossefall langs Henåa –

Haugfossen. Snart bratner elveløpet til på begge sider, går over i stupbratte juv og ender nede i en trang gryte. Nederst finnes mange minner fra brøtningens dager. Først og fremst de såkalte «flakk» – sammen-snekrede tømmerstokker som tømmeret skulle gli lettere på i den veldige tønnerdansen nedover flabergene. Det synes oss nesten ufattelig at man i det hele tatt kunne få tømmeret fram på denne strekningen. Oskar Thon kan da også fortelle at det ofte haugget seg opp slik at det var en sammenhengende tømmerkase fra Jonskollfossen til Haugfossen. Men alltid ble flokene løsnet opp, om ikke annet så med dynamitt.

Vi er inne i tett og gammel skog igjen. Vi jumper over fra moingsiden til strandingsiden og tilbake igjen for å finne beste veien nedover, balanser på glatte steiner og i kratt til Sørlitjern. Men dermed har vi også for en stund sagt farvel til elven. Den renner nemlig utenom tjernet. Men vi svinger bortom og avlegger den idylliske bebyggelsen på Sørli en liten visitt. Tomme står husene også her nå, selv om de er skogsarbeider-husvær uken gjennom. Ennå blir slåttent gjort på jordlappene, men utenom skigardene står skogen truende og snart klar til å ta igjen jorden. Sommerens blomster står ennå i flor i bedene rundt den store Sørlistua, og i tjernet ligger en robåt under vann. Nede ved tjernskanten smaker en nykokt tår på'n «Lars» som aldri før. Vi svinger rundt tjernet, passerer dammen og følger igjen elveløpet, som ikke er Henåa, ned til det som kalles «Elveskilnaden» – der de to elveløp igjen flyter sammen. – Første året je' var med i brøtningen, var je «ordonans», løp etter hele elven med beskjeder til de forskjellige lag, forteller Oskar Thon, og kjeler litt ved en gammel og rusten tømmeleike vi for anledningen har skaffet til veie, og som skal minne noe om forna da'rs dans på tømmerstokken. – Turen fra Løken til Henåvika ved Tyrifjorden gikk på tre timer. Etter to sesonger som ordonans ble han 17 år gammel «ordentlig» brøtningsskar. Det var vanligvis 25 mann i brøtningen. Til å begynne med hadde de en sagnomsust fløtnings-skikkelse – Per «Jørns», som bas, og med fløtningskarer fra Randsfjord, Ringerike, Tyristrand og Modum – en gjeng med friske frikarer som med ryggsekken på rygg og fløtningsshaken i hånd fikk

ned tusener av tylvter i to hektiske forsommermåner. De gjorde såvisst ikke noe av å gå våte til oppunder armene dagen gjennom. Fra glatte brøtningsflåter hendte det ofte at de bar til vanns så spruten sto, og på de verste stedene var det bare å vasse uti for å få løst på flokene. Da var det å stå i vannet til bena dovet bort, så en rask springmarsj på land for å få følelsen tilbake. – Men gikt, nei, det er ukjent for meg, sier Oskar.

Ved Ulmyrdammen har solen kommet fram og varmer godt mens vi tar en pust i bakken. Der vi ser oss tilbake innover de milevide skogsblåner som vi kommer fra, rinner det oss i hu noen strofer fra den gamle Holleia-visa:

*– har du i Holleia hjemme
og vet du hvor skogstien går
der skal du ei tonen forglemme.
Der hever seg Hvitdås den sterke
og ser over blånende skog
og Spira den viser sitt merke
mot himmelens gyldne sol.*

Så tar vi Skåhølen, Rolia og Sandva i neste etappe, og så siste strekket Gravermoen og Skimyra. Neste etappe Holmenhølen, Hølahølen, Årenga og Henåvika – vi var ved elvens ende ved Tyrifjordens bredd. Vi hadde fulgt elven i alle dens kronglete ferd stor-skogen igjennom. En gang en travel og dramatisk arbeidsplass. I tilknytning til brøtningen hadde vi streifet innom andre arbeidsplasser i skogen. Vi hadde fått berettet om jordkojer som skogsarbeiderne fristet tilværelsen i vinteren gjennom langt inne i Spira, vi hadde hørt om livsfarlige situasjoner på vaklende tømmerflåter ute i skummende strømhvirvler, vi hadde sett brøtningskarenes mosegrodde livsverk som med sine mektige steindammer vil stå så lenge det ennå renner vann i Henåa. Vi hadde som det skrevet står i den gamle visen,

*«funnet en gjenklang der inne
av fedrenes saga og dim
som aldri den går deg av minne
så sant den har fornyet
ditt sinn . . . »*

Sokneprest Grønvold

I 33 år var Grønvold prest i Modum. Han kom som residerende kapellan til Komperud i 1863. I 1875 ble han sokneprest og flytta til Heggen. Der virket han ut året 1896. Da han sluttet, var han 77 år gammel. Han døde i 1900 og er gravlagt på Heggen kirkegård.

Bernt Olaus Christian Grønvold var født 3 april 1819 i Sannidal. Han var av offisersslekt. Faren, oberst Hans Mow Grønvold, var oberst i Telemark. Han døde som norsk frivillig på dansk side i krigen mot Tyskland i 1848.

Bernt O. C. Grønvold ble cand.theol i 1844, 25 år gammel. Kort tid etter giftet han seg med Jonine f. Høst fra Sandefjord. I 1846 hadde han en (lærer?)stilling i Sauherad, hvor deres eldste sønn ble født. I alt fikk de fire sønner og en datter. I 1847 ble Grønvold klokker og førstelærer ved allmueskolen i Tønsberg. Grønvold ventet lenge med å bli prest. Først i 1859 ble han ordinert til embetet som stiftskapellan i Christiania stift og i 1863, 44 år gammel, ble han utnevnt til residerende kapellan i Modum. I 1875 ble han sokneprest og hadde stillingen til han gikk av med pensjon ved utløpet av året 1896. Hans tjenestetid i Modum prestegjeld ble således hele 33 år.

Grønvold var aristokrat av sinn og skinn. Han var høyreist og myndig. Han omtales i Modums Historie som "myndig, men ikke streng prest av den gamle skole". I begynnelsen av sin tid på Modum deltok han i kommunepolitikken. Han kom inn i formannskapet i 1866 og tapte ordførervalget ved loddtrekning. Perioden 1868-69 var han viseordfører. Men siden synes han å ha trukket seg fra politikken. I skolestyret var han selvskreven formann inntil den nye loven av 1889. Grønvold gjorde en stor innsats ved utbyggingen av bygdas skolevesen. I 1890 ble lærer og venstremann Hans T. Gunheim formann i skolestyret, til Grønvolds store skuffelse.

Grønvolds forhold til bygda kommer til uttrykk gjennom de innberetninger han som sokneprest sendte biskopen forut for bispevisitaser. Disse finnes i Statsarkivet i Oslo. Av beretningene kan en lese at Grønvold hadde godhet for menneskene i bygda. Sin første innberetning i 1878 innledet han slik:

Naar jeg i Korthed skal betegne "Modningernes"(!) Karakter, maa jeg sige at det er et stille, rolig Folk, ikke uden Dybde, men noget tungt, saa det ikke lader sig paavirke eller sættes i Bevægelse; derfor er her intet sterkt pulserende Liv, skjøndt jeg haaber at der er en stille, Christelig Understrøm, der bærer det.

Sokneprest Grønvold.

Siden ble han mer kritisk. Til liks med mange av sine kolleger var han forarget over sedelighetstilstanden. På dette området går kritikken igjen i alle innberetningene:

det hører desværre til de sjeldne Undtagelser, at Brudene ikke er mer Mødre end Piger (1878).

Han beskrev i samme beretning hvordan ungdommen kom sammen og fant en livsledsager. Han kritiserte måten, men måtte medgi at resultatet ofte ble bra:

(Ungdommen praktiserer) natteløberi, især om Søndagsaftnerne og naar saa dette har til Følge, at Bruden bliver frugtsommelig, kommer et Ægteskab i stand, som saavel har sin Grund i Letsindighed og som oftest ikke andre Beveggrunde; besynderligt derfor, at her høres saa lidet til uforlikelige Ægtefolk.

Grønvold gav i grunnen en vakker beskrivelse av tilstanden i folket. Han fant det likevel nødvendig å presisere at den kun var vakker i det ytre.

Menigheden legger megen Vægt paa et udvortes ærbart og anstendig Liv, saa aabenbare Laster, som Drukkenskap, Slagsmaal, Tyveri og desl. hører til de sjældne Undtagelser. Ligesom paa den anden Side

Hjælpsomhed, gjensidig Velvilje, samt Godgjørenhed mod Trængende er et gjennemgaaende Træk hos dem. (1887)

I det urolige året 1884 skrev han om politisk bevisstgjøring og vantro. Grønvold skrev om faren som truet:

Der begynder nu at vise sig Vantro i ligefrem Fornægtelse, hvilket i længere Tid har været Tilfælde med enkelte Tilfælde af den conditionerede Classe, men nu ogsaa fremtræder hos flere af den mindre Gaardbrugerstand, som jeg tror, fremkaldt ved ivrig Studeren af den radikale Presses Frembringelser, hvoraf der findes Exemplarer i næsten hvert Hus og i sine ledige Stunder sysselsætter Familiens Lemmer sig hermed, saa der udbredes et aandeligt Smittetof hvoraf ogsaa Familiens yngre Lemmer angribes; der ikke spaar meget godt for Fremtiden.

I sitt menighetssyn har Grønvold hele lokalsamfunnet innenfor horisonten, både på godt og vondt. Menigheten er for ham det hele, ikke bare enkelte deler av helheten.

Det synes som om Menighedens væsentlige Indflydelse ligger i det jordiske, Streben efter timelig Velvære og sorg for Næring er karakteristisk for den. Som følge heraf er Sløvhed og Ligegyldighed for Guds Ord, Gudstjenesten og de kirkelige Handlinger gjennemgaaende og Kirkesøgningen er saaledes ringe, undtagen i det nye Kapelsogn Vestre Spone; lidet aandelig Liv findes derfor i Menigheden. Dog gjøres den Erfaring, at til Bibellæsninger og Opbyggelser er ikke Søgningen paa mange Steder saa liden; skulde det være sant, at Menigheden nok vil høre Guds Ord, men ikke gaa den lange Vei efter det? (1884)

Peter Bendow, sønn av kallskap. J. L. Arnesen, har gitt et festlig, lite glimt av sokneprest Grønvold og av visitasen i 1887. Hans beretning sto gjengitt i Gamle Modum 1998. Vi tar med dette avsnittet:

Heggen er hovedkirken i Modum. Her på Heggen bodde sognepresten, som het Grønvold og var bestefar til ministeren i Polen. Han var en staselig herre med fadermordere og hvitt halsbind, slik man brukte det på Ludvig Philips tid i midten av forrige århundre. Vi stirret på ham med stor ærbødighet, for han var fars overordnede og altså en mektig mann.

Men da jeg fikk se en bispevisitas i Heggen kirke, skjønte jeg at det var noen som var enda mektigere. Prosesjonen toget inn fra sakristiet. Først kom biskopen, Essendrop. Han var betydelig i alt, også i sin fremtreden med ordenskrakanene(!) på silkesamarien og ordensbånd under prestekragen...Bak ham kom prosten Eckhoff. Han hadde også orden på samarien, men så mindre farlig ut. Etter ham kom sogneprest Grønvold og res.kap. Steenstrup...Halen i prosesjonen var far...

I 1889 ble det anordnet en ny ordning for gudstjenesten, mer lik den vi har nå. Det ble også mulig å beholde det gamle ritualet, som var anordnet i 1685. Grønvold holdt igjen overfor presset om å innføre det nye. I hans tid ble den gamle ordningen brukt. Folket kjente seg nok også mest hjemme i den gamle gudstjenesteordningen. Først med Amlund, etterfølgeren fra 1/1 1897, ble den nye ordningen innført i Modum. Landstads salmebok ble innført i 1881, 12 år etter at den hadde fått kgl.res. i 1869. Grønvold godtok altså ny salmebok i 1881, men han godtok ikke den nye liturgien i 1889.

Grønvold var sokneprest da den nye kirken på Vestre Spone ble reist. Kirkebygget ble innviet sommeren 1880. Kapellet ble ansett som en suksess. Det var stor kirkesøking og oppslutning om nattverden i Vestre Spone kapell de første tiårene. Slik ble det også fart i tanken om å bygge flere kapeller. Grønvold lanserte midt på 1890-åra tanken om kirkebygg på Gulsrud, først ved det offentlige, og da det ble avslått, ved folket i kretsen. Tanken ble virkelighet da kapellet ble vigslet i 1907.

Sommeren 1886 ble Grønvold utsatt for et avisinnlegg i Dagbladet. «Mange Moinger» skrev om en konflikt mellom soknepresten og kallskapellenen, og tok parti for kallskap. Scheie i hans konflikt med Grønvold. Striden gjaldt særlig utbetalingen av lønnsbidrag fra soknepresten til kapellenen. Men en kan ane at større motsetninger lå bak. Innlegget ble imøtegått i samme avis i august. «Flere Moinger» forsvarte Grønvold:

Sognepræsten har nu været Præst i over 20 Aar, (jeg vil ikke sige formeget) til alminnelig Tilfredshed, og vi finder det derfor lidet hæderligt, ja endog sørgeligt at hans Stilling og Gjerning efter vor Formening skal blive sat i slet Lys af dem, som nærmest var sat til Hjælp og Støtte...(Dagbladet 28. juli og 2. oktober 1886)

Grønvold gikk av med pensjon 31.12.1896. Da var han 77 år gammel. Han flytta til Sandefjord og døde der 11/1 1900. Han er gravlagt på Heggen kirkegård. På gravsteinen er anført at han døde i 1901, men kirkeboka gir her pålitelige opplysninger. Fra før lå hans hustru Jonina og datter Nina gravlagt ved Heggen kirke.

Grønvold hadde fire sønner og en datter. Folketellingen i 1865 nevner dem som husstand på Komperud. Res.kap. Grønvold var da 47 år og hustruen Jonine var 45 år. Eldste sønn Hans Aimar Mow Grønvold var 20 år og student, så fulgte Ludvig på 18, Nina på 15, Christian på 10 og Anfind på 3. Hans Aimar oppnådde en høy posisjon i samfunnet. Han tok juridisk embetseksamen i 1871. Deretter tjenestegjorde han i Arbeidsdepartementet og gjorde en stor innsats for norsk jernbaneutbygging. Ved siden av det var han en respektert musikkritiker. I 1906 ble han kongelig kabinettsekretær hos kong Haakon VII. Han døde i 1926.

Folkefesten på Modum 1859

Den 4. juli 1859 hadde dr. Thaulow satt i sving alt han hadde av menn og kvinner for å lage en stor bygdefest på St. Olafs Bad. Mye gjevt folk var bedt til dette festlige laget, blant disse Aasmund O. Vinje, Henrik Ibsen og forfatteren Paal Botten Hansen. Denne festen har A. O. Vinje beskrevet på en festlig måte i sitt blad «Dølen» nr. 38, 10. juli 1859. Ikke minst Vinjes, nesten merkelige, ortografi er interessant lesning, og hans studier av Modums kvinner tyder på at han har «lange øyne» med seg på festen.

Da Vinje også beskrev disse tre festdeltakernes reise på Ringerike, er hans artikkel fra «Dølen» noe forkortet. Vi vil stort sett ta for oss hans beskrivelse av reisen fra Drammen til Modum og litt fra festen på St. Olafs Bad. Fra denne har for øvrig Kai Hunstadbråten hatt en artikkel i Gamle Modum 1989.

Så over til Vinje:

Det er eit rikt og fagert Land at fara igjennom up Dramselvi og Modum (Modheim) og omkring Ringeriksfjordane.

Etter Dramsaai kippar att og fram ein liten Eimbaat, som heite "Nøkken" (Nykken), og han er ein god Rosmann mot Straumen, som paa mange Stader up til Haugsund var so strid at det fossar rundt Skvættebordet, men Nykken gjenger mest like godt han, paa denne mektige Straum, som det fagre Eiker, med sine Lider og Lundar paa baade Sider speglar seg i. Det er ei Baatferd, som er verd aa fara lang Veg etter. Kvarkje Vorma fraa Eidsvoll til Minne, elder den navngjetne Saudar-Elv millom Nordsjø og Heidalsfjorden i Thelemork er slik.

Fossen ved Haugsund, der Laksen springer i, og velter seg rund og gul utyvir Berget med dansande Timberstokkar, og Aai upp igjennom Modum er svart og still med Fossar imillomaat, liksom Hallingkast i Langedansen, og i desse Fossane sviv hundrad tylvter Timber rundt som i ein Karusell, og Stokkarne stiga ut og setja seg paa, som det gjekk etter Danse-Musik. Væne Gaardar og fagre Lundar kransa seg inn med Aabredderne. Det er so at ein ikki kan sitja still i Vogni fyrste Gong Ein ser det.

So godt som kvar Gard og betri Husmannsplass i Modum har Treplantningar og Hagar. Somykit kan ein einaste Mann gjera, for det var halvhundrad aar sidan ein Prest som heite Teilman, han skreiv ei tykk Bok um slikt og talade um det fraa Preikestolen etter den Tids Skik, som iminsto er like god som den noverande, at tala i tokute og tinglause (abstracte) Talemaatar, som det ikki kjem eit grønt Straa etter, og endaa mindre heile Hagar og Trelundar.

Festen på badet den 4. juli 1859.

Vinje starter omtalen av festen med en sang på åtte vers han hadde laget for anledningen. Vi gjengir første og siste vers:

*I gamle Dagar gjaldt det paa
med Kniven godt at køyra
Det gjaldt ein Mann at kunne slaa
i svime under Øyra
Den som slo best, so Blodet rann,
den mann var Landets største Mann.*

*Til eit vi stræva alle Mann
vi vilja norske vera
og norsk er kver so godt han kann
og vil sitt beste gjera
Og sært eg høver funne sjøl
at Kvendi er den beste «Døl».*

Desse Versi og seks til vardt sungi, og liksom den Songi af Ibsen, som sama Dagen stod i Morgonbladet deild ut til Folket. Ibsen var der ogso, og Paal Hansen Botnen (Paal Botten Hansen) med her frå Christiania. Vi vaaro innbodne af Lækjaren Thaulow og dei andre derikring, som havde stelt denne Festen til.

Laget stod upp i ein tykk Skog tett inn med «St. Olafs Bad», som Thaulow hever funne og bygd til so koselig der midt i Skogen, at Ein maa verda frisk berre af at liggja der, om endaa «Badet» inkje dugde nokot, som ikki eg skynar paa, men Docktor og «Expedisjonssjef» Kjerulf, som ogso var der i Festen, helt ei Tale ved Brunnen, og sagde, at «Badet» var godt og vel tilstelt, og han ynskte det derfor den Søkning som det fortente.

Festen var tilstelt der upp i Skogen med eit Golv ned i ei Dokk til at dansa paa, med eit Skjot-Skeid og eit Buskehus til at selgja Kakur og Øl og Vin ifraa, og fyrst og fremst maa det nemndast, at «Damerne» ved Badet og derikring – der er nok «Damer» om det er paa bondebygdi – havde saumat og spitat (strikket) eit og annat til Prydnad og Klædi som ogso vardt seld ut, og «Damer» stodo ved Disken, og andre foro ikring, ogso med Blomar, sume vaaro ogso kledd i Landsbunad (Nationaldrakt), men finare enn Bygdejentur, om dei so standa Brudr. Nokre af desse Fjelljentune foro ogso i kring med eit Blikkspann paa Ryggjen med Vinblande (toddy), som dei med ein Tapphani under vinstri Arm tappade utor i Glas, dei foro der med eit Plagg yver Spannet og Bakmeisen, og med Gatholur (Knapp-) i Fetlarne til at setja Hoven af Glaset i. Det var snaalt stelt alt saman, der

var Laatt og Løgi, og so var der tvo – tri Bygdegutar som lest vara Fjøllmennar og dansade godt, men rødde om Handel og Hestekaup endå betri. Under Huva såg ein so klokt Anlit og vitfulle Auge, at ein lett kunne merkja, at det var løgi altsaman. Den eine af desse vilde vist kunna verda ein stor Stevleikare (Skuespiller). So skaut andre til Maals, og andre kappsprungo i Sekkir, og some bles i Ludr og andre ringde med Kubjølle. Det var ein Draum i Skogen.

Men daa alle ikki ero so kloke at dei kunne drøyma til rette Tid, so vantar det vel ikki på deim som finna at det var narrelig soleis at spila folkeleg. Sannt er det ogso at slikt lett kann verda altfor barnslegt, og at ein mer ved slikt aatløgjer det «Nationale» enn frammar det. Sjølve Aalmugen mistrur slikt ofte, af di han minnest den eldre Tid daa han vard aatløygd baadi for Maal og Klædesbunad og heile stell. Han skynar ikki kva vi no vilja med det som Folk fyrr havde lætt aat. Eg sagde derfor ogso i ei Tale, at vi saag i alt dette merki på eit sjølvstandande Folk, og derfor var det os hugsamt. Det var Klædningen for ein stor Tanki, som vi vilde skjæra til etter eit meir opplyst Maal, men alltid halda paa i Toet (Stoffet), og mest meinte eg at vi maatte halda paa og skirna og klaarna vaar Folketunge, som mest af alt gjerer oss til eit Folk og ikki til annan Manns Tenarar. Det er, liksom paa Theateret, det er ikki sjølve Livet vi skulle sjaa, men ei Uppklaaring af det. Dette er ein Stevleik midt i Skogen.

Tale for damene.

I ei Tale sidan for «Damerne» vidkade eg vidare ut denne Tanken og sagde, at det værste ved den so-kallade kvendelege Frigjering (Emansipasjon) var at alting vilde verta omsnutt, dersom Kvedi fingo Valretten med, som det no er talad om i Sverike, med di at Kvendi vilje velgja Dansemeistrar og unge raudleitte Gutar inn i Stortinget osv., medan vi velja eldre og kloke Folk, om dei ikki ero so fagre. Kva vilde Folket segja um eit Dansemeistar-Storting?

Eg var ellers fin nok mot «Damerne» og sagde, at vi ikki turfte gjera deim til so veike Stakkarer som den gjæve og gilde Skikken er, og eg nemnde som Exempel Bergthora som sagde til mannen sin, Njaal, at ho likso vel vilde liggja med Husbonden sin den Notti Huset brann ned yvir deim, som dei fyrri

Nætterne. Naar vi vilja væra norske, skulle vi lata Gjenta vera sterk og sjølvbergad, likso vel som vi. Eit hurra for dei norske Gjentur som ikki er forkjælte!

Min største Feil naar eg talar, er at eg talar so greit at Folk forstaar meg, og det vil Folket ikki gjerne. Dei hava tidt den største respekt for myrke Tankar som det ingi Meinig er i, og for framande Ord som dei ikki skyna paa. «Den Mannen kan meir enn mata seg han», segjer dei um ein slik Talare. Det er no dei daarlegaste som tala so, men dei er tidt altfor mange.

Men Livet treng ogso til Tale. Folk sviv og driv ikring og er leid af seg og dømer (kritiserer), fyrr ei Tale livnar up og setter Straum i dette Hav. Eg burde vel ikki segja det, men eg heve so vondt af dette stakars Folk at eg maa tala korleis det gjengjer. Her er nok af kloke Folk som ganga sure og tigja stille, og dermed gjever andre den tanken inn: Det maa vera ein klok Mann det, berre han ville tala.

Eg veit med meg sjølv, at eg tidt hever fengje slik vyrdnad for Hunden, naar eg hever seet inn i dei djupe augo hans: «Berre du ville Tala» hever eg sagt.

Men han tigjer som andre kloke Mennar.

Dette er en noe forkortet gjengivelse av Vinjes referat fra festen på St. Olafs Bad. I sin artikkel herfra i Gamle Modum 1989 kommer Kai Hunstadbråten inn på Vinjes språkbruk og ortografi. Denne artikkelen er mest bygd på hvordan Vinje opplevde turen til Modum og Ringerike. Til slutt i artikkelen besværer Vinje seg over at folk på skysstasjonene er vanskelig å vekke når det trengs skys nattetider. Og hans siste linjer i beskrivelsen om Modum og Ringerike er artig lesing:

«Jørgen Moe er den einaste dugande ringeriking eg kjenner. Folk maa eta vitet av seg her og paa Heidemork.

Du Land! af Herren gjort til Hage
Du hovudlause Mann med feite Magi.

Folk maa sova godt eit i so feit Land, der er ikki der som i dei magre Fjöllbygdar, der Folk er svelte lette som engelske Kappridarar, so dei med letto standa up midt paa Notti til vegfarande Mann .

Dette segjer eg her for at ingen med os (meg) skal leita etter Fjöllskikk paa det flate Land. Flatbuen maa sova han. No har eg lært det ogso».

Trygve Bakkerud:

Modums Finnemark

ved Glitrevannet

Svarvestolen i 1922.

Foto: Andreas Linnerud.

Dette er en artikkel som sto i Arbeidermagasinet 17/9-1938. Den er gjengitt i den språkformen forfatteren brukte på den tid. Beretningen om finneslaget er neppe historisk korrekt.

På kartet over Drammens Opland kan vi se et stort felt som er overtrykt med navnet Finnemarka. Det er først og fremst traktene om det store Glitrevannet. På østsiden stiger Grasåsen, Gampåsen og Korpåsen temmelig tverbratt i været. Her har det bare ligget to av de plassene som har vært med på å gi traktene navn. De lå på Liersiden av vannet, og de ligger der forresten ennå.

Men på vestsiden skråner Gjøslie, Gørbulie og Glitreliene både lubne og frodige innover Modumsmarkene. Og gamle Modumsbeskrivelser snakker om to «skogbygder» som skal ha ligget på vestsiden av tjennet.

I den nordre skogsbygden er det ingen boplasser i dag, men i den søndre har vi fremdeles fire stykker av dem, og folkene der har både kuer og hest. Men det er ikke noen store bruk, så tilværelsen er ellers basert på almindelig skogsarbeid. Og den vanlige dag faller vel ikke anderledes for finnmarksbeboerne enn for andre skogsarbeidere. Det måtte eneste være at ensomheten gjør sig mer gjeldende, men ellers skulde det ikke være annet enn selve navnet som hever stedet over de øvrige skogstraktene i bygdene rundt omkring.

Men hvorledes er det? Lurer det ikke et skjær av romantikk over selve dypet i alle storskoger? Og innafor der igjen blaffer kronene. –

Ennå lever minnet om Kristian Støa som skjøt sin siste bjørn i Korpåsen i 1850-årene, mens ulven travet over Tranemyren. Det er bare et sagn i dag, men det lever heldigvis hundrevis av menn som i guttedagene misunte de heldige menneskene som kunde bo

inne mellom ulvene, bjørnene og elgene hele året. For de kunde skyte så meget de vilde. Og Finnemarka er fremdeles, den dag i dag, forbeholdt storfiskere og storskyttere. Man drar ikke dit på trostejakt. Det gjør man i havnene, men mange gutter vil gjerne drive det lenger. Derfor går det et gys over gutteryggen når tolvåringen tenker på dem som hadde dyregraver rundt veggene sine, og ganske enkelt levde av det som alle gutter må nøie sig med lengselen mot. – Men det har en tilbøielighet til å gå med Finnemarkene som med alt annet. Når man kommer tingene litt nærmere enn lengselen maktet å føre en, da blir farven anderledes. Da blir den virkelig, og ikke på langt så verdifull som en fra først av trodde.

Slik var den for finnene også, for de «heldige» menneskene. Det var nok allikevel ikke så fantastisk med tiur og elg i Finnemarka. Eller rettere sagt: – det var ikke så meget til overs. Derfor er også det eldste som er skrevet om finnene ved Glitrevannet, ingen ting annet enn klager og atter klager. Akkurat som på andre steder i Norge. Det gikk så vidt at man skjelnet mellom finner og folk. Det gjorde man til og med i offentlige dokumenter.

I protokollen etter et skifte i Gravberget i Våler, så sent som 30. juli 1748, anføres således: «en del tilstedeværende folk og finner». Og den samme motsetningen er brukt i et andragende fra Stange i 1697, og den blev gjentatt i stattholderens resolusjon i anledning saken. Og denne motsetningsbenevnelsen var i almindelig bruk til langt op i siste halvdel av forrige århundre.

Som en av de første til å besvære sig, møter vi sogneprest Jens Mikkelsøn til Heggen prestegård i Modum. Den 23. april 1651 sender han på egne og almuens vegne en klage til stattholderen over at finnene er til stor hinder og volder skade på fægang og setermark i prestebolets skog. Hvilket skulde tyde på at ikke finnene betenkte sig på å slakte et tamdyr, når de trang det for å berge livet.

Sognepresten ber om at det ved kongelig forordning må bli sørget for en forflytning av finnene. Men det later ikke til at myndighetene tar noen hensyn til klagemålet. For i 1661 andrar «Menige Undersätter i Moedums Prestegjeld i Buscherudtz Fougederie allerunderdanigst» om at finner kort og godt må bli avskaffet, – «aller helst at sådant ukrutt må ganske utryddes». For de feller nemlig all elgen og fuglen som godtfolk trenger til sin livberging. Og de ødelegger skogen og er altså ellers, som vi har hørt, til stor og ubotelig skade.

Finnene var nemlig ikke de først som ryddet ved Glitrevannet. Da sogneprest Mikkelsøn i 1651 klaget til stattholderen, hadde Finnemarka i mange hundre år vært kirkegods tilliggende Heggen prestegård på Modum. Sognepresten tillot sig endog overfor stattholderen å dokumentere at plassene Glitre, Gjøslie, Sannungen og Nottungen var husmannsplasser under prestegården.

Her oppstår da spørsmålet om hvem det var som i

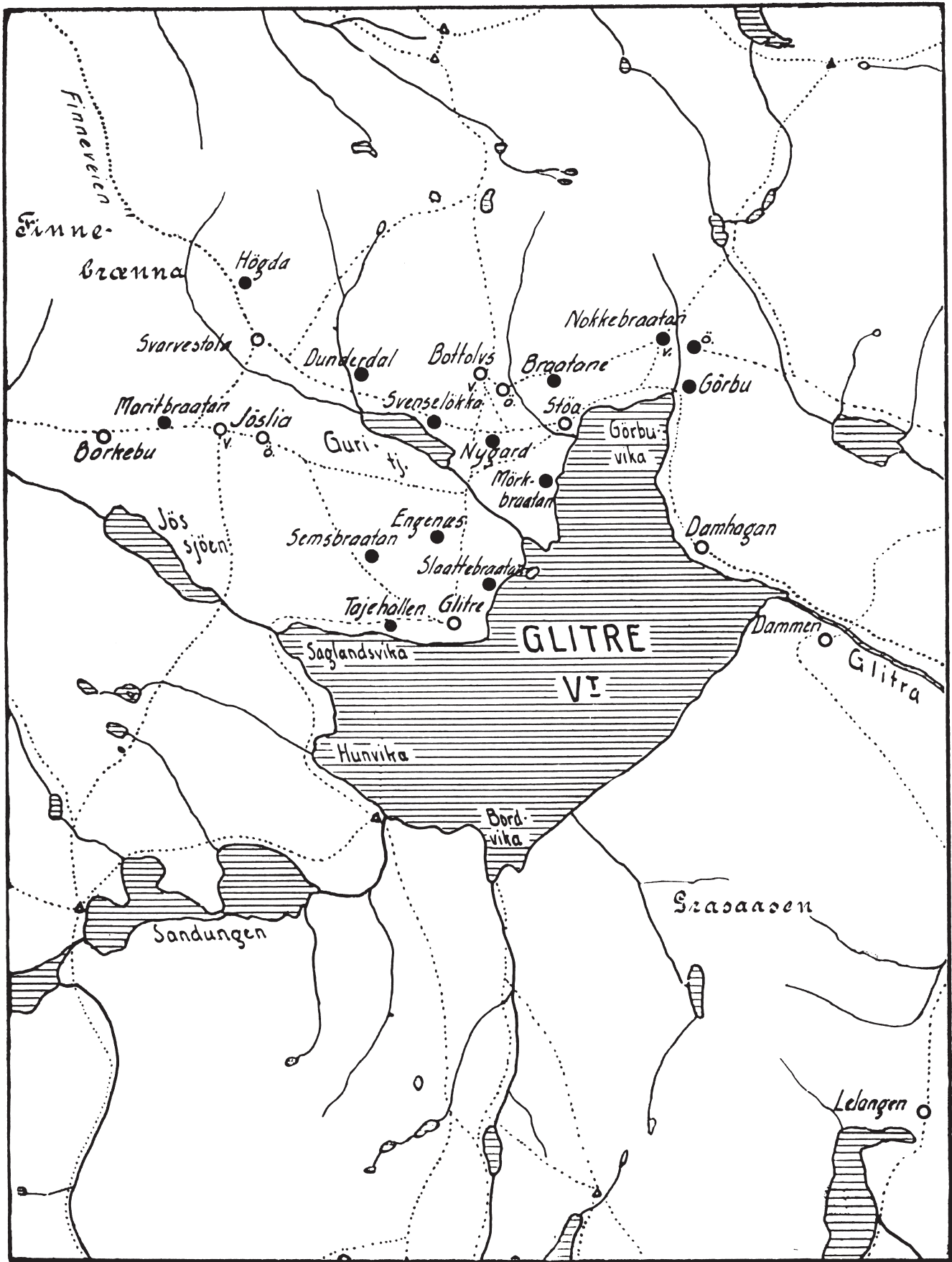
det hele tatt tillot finnene å bli i Finnemarka. Det fantes jo øvrighetspersoner den gangen også, akkurat som nå. Embedsmenn med politimyndighet er ikke av noen ny dato, selv om våre nåværende politikorps er noen forholdsvis unge skapninger. Men så snart man opholdt sig i en fremmed kommune uten å kunne gjøre rede for hvorledes man skaffet sig midlene til sin livsførsel, så blev man vanligvis ikke tatt på med bløtere hender enn i dag.

Det er derfor nødvendig at vi skaffer oss rede på selve eksistensgrunnlaget for disse finnene som altså våget å utsette sig for «Kirkens vrede». Og det grunnlaget var intet ringere enn politimestrene som den gang kaltes fogder. Kongens fogder var embedsmenn som i en og samme person rummet flere av våre dages «høie personer». De var både statens og fylkeskommunens skatteopkrevere, og de var politimyndighet i sitt fogderi. Nå er fogdenes omfattende makt og myndighet delt mellem politimestrene, sorenskriverne, fylkeskassererne og lensmennene.

Men for tre hundre år siden var fogdene kongens betrodde menn. En kan godt si at de var kongens stedfortredere på «Kronens jord». Og de bygslet da også bort denne jorden. De gav ut hjemmelsdokumenter eller bygselsedler villig vekk. Og det var ingen forbrytelse, selv om egeninteressen ikke var langt unda. Det var nemlig først og fremst til kongens direkte fordel. Bygselsummen, førstebygsele eller den såkalte «første tage» som for slike finneplassers vedkommende kunde være fire, seks eller åtte daler, gikk loddrett inn i den kongelige kasse. Og når det bare kom penger dit, så blev det sjelden noen alvorlige undersøkelser for å finne ut hvor de kom fra.

Slike undersøkelser kunde da heller ikke bli overlatt noen andre enn fogden, og så var jo resultatet gitt. Fogden fikk nemlig ved hver bygsel også noe ekstra for sin egen person, «i villighet» som det kaltes. Det kunde være et reveskinn, et mårskinn, et ulveskinn eller når det angikk en riktig fin bygsel, et bjørneskinn. Ja, det hendte somme tider at han til og med fikk en hel riksdaler. Og selv om det efter utallige klagemål fra almuen, endelig gikk opp for kongen eller stattholderen at de kjøpte gull for dyrt, så var det uhyre vanskelig å få enkelte av fogdene til å slutte med bosettelse av finnene. For ikke å snakke om en slik oplagt gasjeforringelse som å jage dem.

Fogden i Solør måtte således få en kraftig reprimande før han bekvemmet sig til å ta kongens «Forordning om skovfinner», med senere innskjerpsler, alvorlig. Og den klagen som sogneprest Mikkelsøn på Modum sendte til stattholderen, var i første rekke en direkte anklage mot fogden. Fogden hadde ikke bare bygslet bort prestegårdens mange hundre år gamle husmannsplasser, men han hadde gitt Gabriel Pedersen fra Bragernes i Drammen tillatelse til å sette op sag ved Glitrevannet, og fullmakt til å ta alt det sagtømmeret han bare trang i prestebolets skog.

- Eksisterende Plasser
- Nedlagte Plasser

Skisse fra DOTs årbok 1923.

Sognepresten kunde naturligvis ikke finne sig i en slik konkurranse all den tid og stund han selv drev en utstrakt trelasthandel på basis av sagbruksvirksomhet ved Glitrevannet. Den skårne trelasten førtes sannsynligvis til Solbergelven på Eiker, og i dag heter noen av vikene ved Glitrevannet, Saglandsvika, Honvika og Bordvika. Men det så ikke ut til at stattholderen maktet å sette noen nevneverdig skrekk i kongens fogd. For, som nevnt foran, måtte almuen sende en ny klage til stattholderen i 1661. Men det hjalp ikke noe det heller.

Den fogden som var politimyndighet i dette distriktet, måtte vært mer enn almindelig grisk etter mammon. Eller også måtte han ha stått på særlig god fot med stattholderen. For det blev den rene oversømmelse av finner i traktene rundt Glitrevannet. Og finnene regjerte og huserte som de skulde være de egentlige eiere av landet, uten at fogden la to pinner i kors for å snakke dem til rette. Og den siste klagen fra almuen hjalp heller ikke det døit. Fogden har antagelig gitt en god dag i stattholderskapets ordre om å gripe inn.

Modum, Lier og Eikers bønder hadde således ikke annet å gjøre enn å ta saken i sine egne hender. De mente forresten at de ikke bare hadde moralsk rett til å gripe inn, men også juridisk rett. De var ikke uvitende om at kongen hadde bestemt at finnene skulle drives bort. Og selv om dette påbudet bare var mynnet på løsfinner, så er det ikke nå tilrådelig å diskutere almuens fortolkning av en kongelig forordning. Og fogdens undfallenhet gjorde vel også sitt til at deres forstand på det nærmeste begynte å stå stille.

Det skulde være forholdsvis lett å tilgi at bøndene i Lier, Eiker og Modum blev enige om å fjerne finnene fra de levendes tall. Det blev iallfall opsatt en bondehær, og en dag ut på høsten i det samme året som den sistnevnte klagen blev sendt, stod det et slag mellom finner og folk på åsryggen mellom Gjoslien og Borkebu. En del av finnene så sitt snitt til å rømme i slutten av slaget, men de fleste av finnene blev drept. Etter det som den siste av finne-etten personlig fortalte til folk som ennå lever, skal de falne finnene ligge begravet i en stor dyregrav inne ved Gjoslien.

Men selv om denne brutale justisen naturligvis hjalp en del, så var ikke dermed finnenes saga ute. Fogden ventet ikke lenge før han bygslet til andre finner igjen, men alt tyder på at han etter slaget blev litt mer forsiktig med valget av folk. Det foreligger iallfall ikke senere noen offentlig tilgjengelige klager over finnene rundt Glitrevannet.

Men tvert imot!

Den 5. desember 1685 utgikk det nemlig kongelig befaling om å innkalle alle finnene i hele riket til tinget, for å få opsatt fullstendig manntall over dem. Samtidig skulde det bringes på det rene hvad de levde av. Og man skulde forhøre sig hos almuen, om noen av dem hadde vært til fortredd i det siste. Den

kongelige befaling sluttet med en ordre om at lensmannen skulde avhente og eksaminere enhver finne som ikke vilde møte godvillig.

Og den 4. januar 1686 møtte alle finnene i Finnemarka i Spone tingstue på Modum. Det viste sig da at det på nytt var kommet tre nye finner til prestebølets skog ved Glitrevannet. Så fogden hadde bevislig atter vært ute og skaffet kongen dalere og sig selv skinn. Men i manntallsprotokollen er det til slutt tilføiet at alle finnene var bra folk som både søkte kirken og tingene, og utredet sine skatter og «rettigheter» akkurat som «annet folk». Det står også tilføiet i manntallsprotokollen at ikke almuen hadde noe å klage på lenger.

Men når vi leser beretningene som er avgitt av dem som på vintertid var inne i Finnemark for å forkynde stevninger, så må det være tillatt å dra den slutningen at fogden gjorde forannevnte tilføielse for egen regning, og for å hytte sitt eget skinn.

Det hersket slik nød og fattigdom inne på finneplassene at både voksne og unger nesten gikk nakne. Det var ikke en eneste av dem som hadde noe annet enn neversko på føttene. Og altså ikke hverken hoser eller fotkluter eller noen verdens ting inne i neverskoene midtvinters. Man våget ikke engang efter høieste ordre å bringe dem til bygds, av frykt for at de skulde fryse ihjel.

Selv om man på noen av de små brukene ved Glitrevannet hadde både 2 kuer, småfe og hest, så hadde man iallfall ikke annet å fore med enn riskvisiter, barlind og måsa når det led ut på eftervinteren. Da var både løvet og de få gress-stråene som man hadde berget i hus opspist, og dyrene så magre at det ikke var en spiselig trevl på dem heller. Og i Dunderdalen nedenfor Svarvestolen stod det en bekekvern som det ganske sikkert er malt like meget bark som korn på.

Selve barkgrosseren bodde i Borkebu inne i Gjoslimarken. Han samlet, tørket og tilberedte, lagret og videreforhandlet brødbarken. Man blandet forresten barkemelet med en spesiell sort opmalt måsa. Fristelsen har således vært til stede. Men det foreligger som sagt ikke flere klager. Så det kan jo hende at finnene er blitt så skikkelige eller så vettskremte at de har fundet sig i sin skjebne, og vært nøid med sitt barkebrød og latt bøndenes elgokser i fred. Man kan også gjøre en skjelm urett, så det er mulig at ikke fogden skrev noe annet enn det som sant var, i manntallsprotokollen efter tinget på Modum

«Finneparagrafen» i Kristian den femtes lov kom forresten også allerede året efter manntalls-optagelsen. Den har vel muligens også hatt sin virkning, for den lyder slik:

«Hvorsomhelst skovfinner kunde antreffes, som opholder sig enten på almindings, eller andre, skove til at forhugge dennem, eller gjøre skade på undersåtternis veidefang og fiskeri, og ei sette sig ned i bøjgden, og skatte og skylde, som andre under-

såtter, da skulde de pågribes og have forbrut livet, og alt hvis de have med at fare.»

Den er, som vi ser, ikke til å spøke med.

I årenes løp har det vært mangfoldige ombytninger av familier på finneplassene. Etter hvert har det bodd både norske, finske og halvfinske, svenske og halvsvenske familier der vekselvis. Jeg har således bare i min egen levetid, iaktatt mange avløsninger på flere av stedene i Finnemarka. Årsaken til denne omskiftningen er vel ganske enkelt den at folk mer enn gjerne flytter på dagen, enten det er fra en redaktørplass, en finneplass eller en direktørplass, så snart det byr sig noe bedre. Og som regel er det aldri vanskelig for noe menneske å påvise «noe bedre». Vanskeligheten består i å kunne få det.

Og i denne mangel av noe bedre, har det også til sine tider vært adskillig flere rydninger og småbruk i Finnemarka, enn de seks som nevnes da finnemanntallet blev optatt i 1686. Men det er ikke mulig å følge plassenes historie hverken i det 17. eller det 18. hundreåret, av den mystiske grunn at panteregistrene er opbrent. Men omkring 1850 skal visstnok antallet av boplasser rundt Glitrevannet ha vært på sitt høieste. Da var det 29 «beboelseshus» der inne. I dag er det bare seks igjen. Ifølge sikker kilde skal det omkring 1880 ha bodd 55 mennesker inne på Finnemarka. Og det har sikkert vært skikkelige mennesker som her ernæret sig «ved sine henders arbeide» som det heter i de gamle tingsprotokollene.

At de *det* må ha gjort, fremgår for øvrig ikke alene av det faktum at de simpelt hen har vært nødt til det fordi det ikke var mulig å ha noen buskap å leve av, men det er også innskrevet i flere av plassenes navn. I Svarvestolen bodde det en mann som levde av å svarve (dreie) trekopper, manglestokker, rokkesneller og annet rokketilbehør. Og i Nokkebråten bodde finsmeden som smidde alle nokkene til rokkesnellene. I Botolv's bodde det litt av en tusenkunstner som folk gikk til når det var noe som skulde bøtes.

De som har bodd i Finnemarka, har altså ikke vært dårligere mennesker enn at de har hatt evnen til å kunne ta sig til noe. Derfor kan det vel også være passende å slutte denne artikkelen med til gangs å bevise at det ikke akkurat var noen dyp grunn til å skjelve mellom finner og folk, slik som vi så det blev gjort i innledningen til artikkelen. Da må vi riktignok ta en utmarsj til Land, men jeg håper inderlig at det ikke er noen som blir sårbente av det.

I folketellingslistene for 1666 er det nemlig som oppsitter i Flatlien under Nordråk i Land, opført en finne ved navn Mads Mikkelsen. Hans etterkommere var husmenn i Flatlien under Nordråk i mange ledd. Og en sønnesønns sønn av ham, som forresten også het Mads Mikkelsen, og som ble født i 1779 og døde i 1840, antok navnet Nordraach og blev kjøpmann i Kragerø. Hans datter, Inger Elise, som blev født i Kragerø i 1808 og døde i Oslo i 1899, var mor til Bjørnstjerne Bjørnson.

Foto: Kristian Linnerud.

Den andre skolen på Bottolfs i Finnemarka, bygd i 1929, nedlagt i 1946 og senere revet.

Hans O. Thorsby forteller om nissen

Hans O. Thorsby (1880-1968) var jernbanemann og småbruker. Han bodde i Torsby, og han var en glimrende forteller – på sitt gamle moingsmål.

«Hu mor snakka enda om det, messom høldt det før spell da, serru.

Hu såg han hadde rau tuppluve på og høldt på og hok hele dagen; han hok på sånn en kjælke, i en bakke bolmed (= borte ved) Åsmundrud, og så ner i dærn (=dalen) imot Hæljedærn (=Helgedalen). Der høldt 'n på nesten hele dagen, med rau tuppluve på, sa 'a.

Og dom sa enda det, serru, atte (=at) tomtane sloss i gamle dar om høyet. Og når e (=det) var flere hester på stallen, de mørke hestane de var feite, men de lyse de vart magrere og magrere, så atte dom hadde det te det atte 'n tok ifrå de magre og så ga 'n de feite. Sånn sa dom det. Så det må ha vøri no ifrå gammalt av det at dom har sett no (=noe) sånt no.

Men sånn var det førtelt atte dom hadde hørt detta derre, hørt det sånn.»

Opptak 1964

Tegning: Birger Hammerstad.

Om blåfarveverk og tannverk

Modums Blaafarveværk ble grunnlagt i 1776. I de første årene hadde man ingen lege. Skadede måtte transporteres med hest fire mil til Kongsberg for behandling hos berglegen der.

Omkring midten av 1780-årene ble Johan Michael Martini (1740 eller 1741 – 1813) ansatt som assistent hos bergmedicus, professor dr. med. Peter Thorstensen (1750-1792) på Kongsberg, for å assistere ham ved tilsynet av de syke ved Blaafarveværket.

«Han var en fattig Mand og modtog som Assistent hos Thorstensen den halve Gage eller 150 Rdl., der havde været utilstrækkelig til hans Families Underhold, «naar ikke den brave Prof. Thorstensen havde hjulpet ham».»

I 1792 døde Thorstensen, og Martini ble ansatt som bergkirurg på Modum. Han var altså ikke fullt utdannet lege, medicus, men skjøttet den mer håndverksmessige delen av legeyrket. Ved bergverkene var det naturligvis en del skader og utvortes sykdommer som kirurgen måtte ta seg av.

Martini ble i stillingen ved Blaafarveværket til sin død i 1813, med avbrudd i årene 1807–1810 da han var i militærtjeneste, først ved 1. Akershusiske Infanteri-Regiment og så ved Oplandske Infanteri-Regiment.

I den første tiden på Modum bodde Martini i et hus kalt Griisebygningen, som sannsynligvis lå ved Haugfoss.*)

Men i 1793 bygde Blaafarveværket egen legeboli, «Pladsen Gata» ved hovedveien til Sigdal, sør for Fossum og like nord for den senere doktorboligen. Bygningen er senere flyttet. Dette huset var legeboli inntil dr. Ludvig Holberg Arentz (1796 – 1836) ble ansatt i 1828. Han flyttet da inn i «den nye Lægeboli» som var bygget like sør for den

første, og som ennå står. Den heter fremdeles Doktergården.

Arentz var utdannet lege. Flere av sykelistene ved Blaafarveværket stammer fra ham.

Sykelister fra Blaafarveværket

Den første innberetningen vi kjenner fra bergkirurgen ved Blaafarveværket, gjelder året 1804. Den er datert 28/2 1805 og er skrevet av Johan Michael Martini, og den er stilet til «Det høykongelige Sundheds Collegium». Her er imidlertid intet nevnt om tannverk eller andre plager i munnen.

Det er bevart over 80 sykelister fra Blaafarveværket

Fortegnelse over de Personer, der have været syge ved det Modumske Blaafarveværk i den anden Bergmaaned 1833

97	Smitt	Karin	Kongsberg	Kone	Skovarbeider	<i>pulvis temp. camphe 3ij. florum mellis 7ij. lignis anisii 3ij. ssi. ssi. Valeriana 3ij.</i>	8	11
98	Smitt	Karin	Kongsberg	Kone	Skovarbeider	<i>pulvis temp. camphe 3ij. florum mellis 7ij. lignis anisii 3ij. ssi. ssi. Valeriana 3ij.</i>	8	11
99	Wiedeman	Karin	Gravn	Kone	Skovarbeider	<i>pulvis temp. camphe 3ij. florum mellis 7ij. lignis anisii 3ij. ssi. ssi. Valeriana 3ij.</i>	8	11
100	Wiff	Lars	Ødegaard	Kone	Skovarbeider	<i>pulvis temp. camphe 3ij. florum mellis 7ij. lignis anisii 3ij. ssi. ssi. Valeriana 3ij.</i>	9	11
101	Wiedeman	Christiana	Tollefsen	Kone	Skovarbeider	<i>pulvis temp. camphe 3ij. florum mellis 7ij. lignis anisii 3ij. ssi. ssi. Valeriana 3ij.</i>	9	11
102	Wiedeman	Karin	Petersen	Kone	Skovarbeider	<i>pulvis temp. camphe 3ij. florum mellis 7ij. lignis anisii 3ij. ssi. ssi. Valeriana 3ij.</i>	9	11
103	Wiedeman	Christiana	Johansen	Kone	Skovarbeider	<i>pulvis temp. camphe 3ij. florum mellis 7ij. lignis anisii 3ij. ssi. ssi. Valeriana 3ij.</i>	9	11
104	Wiedeman	Karin	Jensen	Kone	Skovarbeider	<i>pulvis temp. camphe 3ij. florum mellis 7ij. lignis anisii 3ij. ssi. ssi. Valeriana 3ij.</i>	9	11
105	Wiedeman	Karin	Jensen	Kone	Skovarbeider	<i>pulvis temp. camphe 3ij. florum mellis 7ij. lignis anisii 3ij. ssi. ssi. Valeriana 3ij.</i>	9	11
106	Wiedeman	Karin	Jensen	Kone	Skovarbeider	<i>pulvis temp. camphe 3ij. florum mellis 7ij. lignis anisii 3ij. ssi. ssi. Valeriana 3ij.</i>	9	11
107	Wiedeman	Karin	Jensen	Kone	Skovarbeider	<i>pulvis temp. camphe 3ij. florum mellis 7ij. lignis anisii 3ij. ssi. ssi. Valeriana 3ij.</i>	9	11
108	Wiedeman	Karin	Jensen	Kone	Skovarbeider	<i>pulvis temp. camphe 3ij. florum mellis 7ij. lignis anisii 3ij. ssi. ssi. Valeriana 3ij.</i>	9	11
109	Wiedeman	Karin	Jensen	Kone	Skovarbeider	<i>pulvis temp. camphe 3ij. florum mellis 7ij. lignis anisii 3ij. ssi. ssi. Valeriana 3ij.</i>	9	11

Utsnitt av «Fortegnelse over de Personer, der have været Syge ved det Modumske Blaafarveværk i den anden Bergmaaned 1833». Her ser vi at som løpenummer 100 er oppført Lars Ødegaard med tannpine. Behandlingen var «extractio dentis», uttrekning av tannen. Han var sykmeldt i to dager, fra den 9. til den 11. Det er sikkert han vi finner i folketellingen 1831 i Nordre Ødegaard som Lars Johansen, pukkverksarbeider, 14 år, sønn av møller Johannes Larsen, 39 år, og Pernille Frantsdatter, 47 år. Lars var eldst og hadde da en bror og to søstre. Hos legen hadde han melding fra Wiff; vi vet at han het Georg Ernst og var stiger i pukkverket. I 1833, da Lars fikk behandling for tannverken, var han altså 16 år gammel.

*) Det har antakelig tilhørt Lars Nielsen Griis, som drev sagbruksvirksomhet her tidlig på 1700-tallet.

Blaafarveværkets «nye Lægebolig». Maleri av Andreas Disen. I privat eie.

i perioden 1823-1839, noen bare som fragmenter eller sterkt skadet, antakelig som følge av oppbevaring i fuktig miljø.

Jeg har her tatt for meg 86 sykelister fra den nevnte perioden. Det er en liste for hver bergmåned. Som ved andre bergverk ble året her inndelt i 13 bergmåneder à fire uker. I 46 av av disse bergmånedene har det vært en eller flere pasienter med diagnosen odontalgia eller tannverk. Disse listene var legens journaler.

Sykelistene er satt opp på en bestemt måte, delt inn i flere rubrikker. Først står et nummer. Pasientene er nummerert fortløpende etter som de meldte seg. Så følger anmelderens navn. Her finner vi navnet på en stiger eller en annen oppsynsmann. Deretter kommer pasientens navn, diagnose, behandling, f. eks. hvilke medikamenter som er brukt, og dato for besøket, samt dato for friskmelding eller død.

Pasientene er registrert under hovedpersonens navn, altså den som er ansatt ved verket, slik at hvis pasienten er vedkommendes kone, enke eller barn, står det f.eks. Ole Olsens kone, enke eller barn (av og til sønn eller datter).

Tannverk i sykelistene

Diagnosebetegnelse beskriver ofte symptomer, slik at flere lidelser med forskjellig årsak kan komme inn

under samme diagnose, dersom symptomene er noenlunde de samme.

Odontalgia eller tannverk er således ingen sykdom, men et symptom som kan skyldes lidelser med forskjellig årsak og sykdomsforløp. Vi må nok imidlertid her anta at det overveiende antall pasienter med denne diagnosen hadde tannkaries (tannrøte) med følgetilstander som f.eks. betennelser av forskjellig slag.

I disse 86 sykelistene fra Blaafarveværket finnes navnet på 8.789 pasienter, dvs. samme person står jo ofte oppført flere ganger. Av disse har 67, dvs. 0,8 %, fått diagnosen odontalgia/tannverk. Det var 42 menn, 20 kvinner og 5 barn. Disse tallene gir naturligvis ikke noe sikkert uttrykk for den virkelige utbredelsen av lidelsen i befolkningen. Mange forsøkte nok å kurere tannpinen med forskjellige folke medisinske råd, eller de gikk til den lokale tanntrekker som mange steder var en smed.

Behandlingen hos legen var enten uttrekking av tannen/tennene eller behandling med medikamenter. Hos noen få pasienter ble begge metodene kombinert.

Disse medikamentene ble brukt: opiumstinktur, eddiksyre, kamferdråper, kamfersprit, myrratinktur, lavendelolje, peppermynte, salvie, hoffmannsdråper (eter og sprit), eter, kamferliniment, kamfermikstur,

indisk kanel, eddiksurt ammonium, te av bukkeblad, te av kamilleblomster og hyllblomster, kalisalpete, ormpulver, spanske fluer og bløtt mørkegrønt plaster.

Hva var best, uttrekking eller behandling med medikamenter? Det dreier seg her om et lite antall pasienter. Hvis vi regner ut det gjennomsnittlige antall sykmeldingsdager, finner vi at mennene var sykmeldt i 3,6 dager (1–17 dager) for tannpine, kvinnene 3,4 (1–15 dager) og barna 5 (1–11 dager).

Av mennene ble 34 behandlet med uttrekking og 8 med medikamenter. Det gjennomsnittlige antall sykmeldingsdager var henholdsvis 2,6 og 7,0.

Av kvinnene ble 11 behandlet med uttrekking og 9 med medikamenter. Her blir det gjennomsnittlige antall sykmeldingsdager henholdsvis 2,8 og 4,2.

Vi ser altså at både menn og kvinner var syke i kortere tid etter uttrekking av tann/tenner enn etter behandling med medikamenter. Det er også logisk og

lett å forstå, for når man trekker ut den vonde tanna eller de vonde tennene, blir ondet tatt bokstavelig talt ved (med) roten. Medikamentene gav i beste fall bare lindring av symptomene for en tid. Smertene kom nok ofte tilbake. Det er det imidlertid ikke mulig å finne ut, for det er bare pasientens navn som er registrert, ikke hvilke tenner det dreier seg om. Og dersom det gjelder barn, kan man ikke med sikkerhet si hvilket barn det gjelder, da bare farens navn er oppgitt i disse tilfellene.

Referanser:

Hunstadbråten, K.: *Bergverk og tannverk*. - Tidsskrift for Den norske lægeforening 1998 (118. årg.), nr. 30, s. 4691-92.
Hunstadbråten, K.: *Blåfargeverk og tannverk*. - Den norske tannlegeforenings tidende 1998 (108 årg.), nr.17, s. 848-50.

Thure Lund:

Du må ikke tru du er no'

Omkring århundreskiftet bodde det en enstøing på Modum som het Andreas Løkka. I Vikersundområdet gikk han bare under navnet «U-Løkkan». Ute i distriktet var han kjent under navnet Ottosen, fortalte Hilda Johnson, f. Wahl, i Minneapolis i et brev til Modum-Eikerlaget i 1950. Hilda Johnson skrev at «U-Løkkan» ikke ble regnet for å være farlig, men at barna likevel hadde en viss respekt for ham. Vi gjengir en del av brevet som Hilda sendte laget:

En gang hadde fru Andrea Kleven i Vikersund hatt ham til å kløyve ved for seg, og som betaling skulle han få spise så mye blodklubb han bare ville (fru Kleven viste at «U-Løkkan» var særdeles glad i blodklubb). Etter at han var ferdig med vedhaugen, ble han bedt til bords for å få servert klubb. Han spiste

sju svære klubber før han stoppet. Fru Kleven ville nok det beste da hun spurte om han ikke skulle spise mer? – Å nei takk, fru Kleven, je er nok ikke riktig te-pass i dag, sa Andreas.

Andreas Løkka hadde også et godt øye til vakre damer. En gang da frøken Petra Krona, som var ansatt ved postkontoret i Vikersund, skulle på stasjonen for å hente posten, fant Andreas ut at han ville gå en spasertur med denne damen som var ansett som Vikersunds skjønnhet. Frøken Krona økte nok farten for å komme foran til postkontoret. Dette førte til at Andreas kom med følgende utbrudd som ble et ordtak på Modum: – *Du behøver ikke gå så fort Petra, je er ikke det grann bedre je enn du og snøtt nok det!* Det han mente var jo at hun ikke var no bedre enn ham.

En føderådskontrakt fra Snarum

Føderåd (også kalt livøre, follog, forlog eller kår) er en eldgammel sosial institusjon i Norge, og som alltid har vært knyttet til gården. Det kan defineres som en avtale om underhold mot at kårnyteren overdrar kårnyteren en rett i gården. Det har kunnet dreie seg om overdragelse av eiendomsrett til gården med tilhørende rettigheter. På leilendingsbruk og plasser har det vært tale om overdragelse av hva vi kan kalle «husbondsrettigheter» mot kårmannens (evt. også hans kones) underhold livet ut. Kårordningen har aldri vært regulert av lov.

Normalt har det vært «gamlefolket på gården» som overlot gården eller gårdsstyringa til eldste sønn mot avtale om kår.

Føderådsvartalen ble inngått i høytidelige former. Fra middelalderen av var avtalene vanligvis muntlige og fant sted i de sedvanlige former for inngåelse av avtale. Likevel er det bevart skriftlige kontrakter like fra 1300-tallet, og dette ble det vanlige i 1600-årene. Føderådskontrakten skulle tinglyses.

Denne kontrakten fra Snarum gjelder bruket Haugen, som opprinnelig har vært en husmannsplass under gården Olavsby. Der var også en plass som ble kalt Ner-Haugen og en som het Dokka. Plassen er i senere tid lagt inntil hovedbølet igjen.

Jeg undertegnede Christian Olsen som ved Skjøde af 3de d. M. er overdraget Pladsen Hougen under Gaarden Olasbye, erkjender herved at have ved Halvdelen af bemeldte Plads tilsagt mine Svigerforældre Hans Olsen og Kari Jensdatter følgende Livøre saa længe de lever:

1. 3 Tønder Havre, 1 1/2 Tønne Byg, 1/2 Tønne Rug, 1/2 Tønne Malt, 1/2 Tønne Tjære, 1 Skjæppe Ærter, 1 Skjæppe Gryn, 1 Skjæppe Salt, 2 Tønder Potetes, 1/2 Bismerpund Smør, 1 D^{to} Flæsk, 1 D^{to} Tørfisk, 2 voxne Soue til Slagt samt 2 Speciedaler til Haand penge. De tvende Soue leveres om Høsten ved almindelig Slagtetid, hvorimod de Øvrige i denne Pagt anmeldte

Præstationer erlægges hvert Aar 14de April og 14de October, hver Gang med det Halve, første Gang 14de October 1842. Kornvarene leveres tørrede og formalede.

2. Forsvarlig Fødsel og Røgt med Staldrum for en Koe. I den Tid denne ikke malker, leveres dem to Potter nysilet Mælk daglig. Skulde Koen enten af Ulykkestilfælde eller ved Ælde blive ubrugbar, skaffes dem en god og brugbar Koe af Pladsens Eier, mod at denne beholder den ubrugbare.
3. Varmt Huusværelse paa Pladsen fælles med dens Eier og hans Huusfolk, samt Pleie og Tilsyn saavel i syge som sunde Dage. Endvidere fornøden Adgang til og Afbenyttelse af Kjælder og Kjøkken, fornødne Sengklæder til Brug og anstændige Gangklæder efter Behov samt fornødent Vask. Til Kirke- og andre nødvendige Reiser fri Hest samt endelig Brugen af et Qvarter i Urtehaugen til Kaal og Rødder.

Naar en af Livørefolkene ved Døden afgaar bortfalder det Halve af de under første Post anførte Præstationer, hvori- mod de Efterlevende fremdeles beholder Livørekoen uden Afgang. Efter Livøretagernes Død besørages dem en hæderlig Begravelse af Pladsens Eier mod at beholde de Løsøre- Effecter, de maatte efterlade sig.

Ovenstaaende Livøre, der for 5 Aar er vurderet for 140 Spd., skal som en 1ste Prioritets Heftelse hvile paa forbe- meldte Plads Hougen, Løbe N- 484 af Skyld 2 Ort 3 S. be- liggende under Gaarden Olasbye i Modums Thinglaug, i hvis Eie eller Besiddelse Samme end maatte komme.

Thingstedet Enger den 10de Februar 1842.

Til Vitterlighed
Olsen Uhlen
Asbjørnhus m. p. P.

Christian Olsen Hougen Chr.
m. p. P. Anders Andersen

Gamalt frå Modum og sume grannebygder

(I Norsk Folkeminnesamling, Universitetet i Oslo)

Dette er noen småstykker fra Modum som ikke er kommet med i boka «Gamle moinger og andre folk» av Jakob Andr. Samuelsen/Kai Hunstadbråten. Lokalthistorisk Forlag, Espå 1991.

Historiene er her gjengitt i Samuelsen's egen språkdrakt.

K.H.

Sjøormen i Bergsjø

Je og 'n Hans skulde ut og fiske og la utpå ved Lundbergtangen. Då kom det symjande eit dyr med hue ein meter høgt over vatnet og sju-åtte stålgrå lenker bakover. Ormen var tjukk som ein mann er um låret. Han sumde under båten vår og upp til hengslet.

Kvar lank som var over vatnet, var på lag ein meter lang, og det tok ikkje lang stunda for han å symja frå bukta og upp til Hengslet.

(etter ein mann frå ein gard på austsida av Bergsjø, som ikkje vil at namnet skal nemnast, 1932)

Sokneprest Grønvold*

Då soknepresten flutte frå Heggen prestegard på Modum, fekk han seg ein heim sjølv som han kalla Vesle-Heggen til minne um den gamle prestegarden sin.

Då han vart klein, fekk han Andreas Andersen Brekke til seg som sjukepleiar. «Du kan tru det var et laje å løfte,» sa Brekke, som fortalde meg dette. Ein gong på slutten sa presten til 'n: «Du må ikke forlate Vesle-Heggen før du får meg med til Store-Heggen.» Og så vart det au.

(etter Anders Andersen Brekke. 1933)

Vassorm i Øyvanna

Mads Hansen fortalde at han eingong stod og fiska på ein flåta. Han stod der og såg etter snøret, og dermed visste han ikkje ordet av før den enden av flåtan

han stod på, tok til å hevja seg i vëret. Då han såg seg attende, såg 'n at på den andre enden av flåtan var det kome uppå eit rart hue, mest på lag som på ein kalv og med auer så store som det hole i handa på 'n.

Nå hadde han høyrte at hadde ein berre mot til å sjå slikt beint i auene, skulde det misse makta. Han so gjorde, og då miste dyret makta etter kvart.

(etter Mads Hansen. 1935)

Offerstein

Det ligg ein offerstein ved vegen millom Fossum på Modum og Bingen. Den ligg i Fossum-marka noko innanfor Raudkløvledet. Dei ofra blåbær når dei var der og pella.

(etter Karl Hansen. 1935)

Finnebrenna

Når finnane (frå Finnemarka) i gamle dagar hadde vøri i bygda og handla, var dei jamt fleire i fylgje, og når dei so kom so langt som til Finnebrenna, heldt dei rast og tura og slost.

(etter Kristian Formo. 1943-1944)

Brennevin i brøtningen

Folk på Tyristranda og Modum erta kvarandre med oppnamna sillemoingar og bekkstrandingar. Dei hadde stundom med seg ein liten brennevinsdunk i brøtningen i Henåa. Den som var tyrst, drakk beint av dunken.

Eingong drog både ein av Svendbygutane og dunken til vanns. Då ville dei nok ha det til at dei fleste hogg etter dunken og prøvde å få tak i den, og brydde seg heller mindre om mannen. Endskapen vart no at begge vart berga.

(etter Maren Skuterud. 1946-1947)

**) Bernt Olaus Christian Grønvold, sokneprest i Modum 1875-1896.*

Bøleting

I dei fyrste ungdomslaga var all ungdom med, kva folk dei høyrde til, og sameleis var det med kvinneforeiningane utover bygdene.

På dei gamle kræmarbuene sat folk jamt og prata langt utover kveldane. Slike lag vart jamt herover nemnde bøleting, av di dei som var med i ordskiftet jamt sat på dei lange, låge brødbølene som dei hadde hjå kræmarane i dei tider.

(etter Karl Killingstad, Sigdal. 1947-1949)

Bøleting var vanleg namn på Modum òg. Her var det i 1880-åra òg politiske samtalelag. Nokre større bønder var den tida stride vinstrefolk, t.d. stortingsmann Hans Gunheim. Sume slike røysta seinare med sosialistane, etter at dei fleste vinstrefolk slo lag med andre. Ein får her minnast statsminister Chr. Hornsrud frå Horsrud på Øvre Eiker, seinare gardbrukar på garden Aamot på Modum (ved Drolsum).

(etter Andreas Askerud, Modum. 1947-1949)

Arne Sørensen:

Ein storjugar

Nei, denna andre vi prata om, det var itte Jonassen det, han hette Jonas.¹ Han ærbete på Krøderbanen. Han var me å la bjælker på Nyhusundergangen.² Der brukte dom svære jernbjælker som dom skulle ha opp. Så ramla ein a dissa bjælkane ner og slo inn hele sia på 'n. Alle sibeina gjekk. «Nå va det itte biler eller slikt den gongen,» sa 'n. «Dom fekk mi på ei tralle å ner tel dokter Skartom i Vikersund. Han hadde ord på si for å verra no hard, Skartomen. Han la mi på et bord å tulla rundt mi no som det messom var lim på. Så strødde'n pepper i nâsan på mi – så jeg naus utatt sibeina.»

«Nå er du så go at du får deg skyss him igjen,» sa 'n. Men den som itte tok no skyss, det var Jonas. Så je la i vei å gå innover, je budde innpå Brekke den gongen. Da je var kommen på Hvalshøgda, hadde je nok svima a å lå i veigrøfta.

Så var det kommen en mjælkekjører som hadde lesst mi opp i mjælkevogna å kjørte mi him i går'n. Han å a Karoline fekk børi mi inn å lagt mi i senga. Je visste itte a non ting.

Tre da'er etter kom Skartom innover å spurte a' Karoline åssen det sto tell med Jonas.

«Å han,» sa'a.

...«kom himatt her, full som ei merr, for tre da'er sea, å sea har je itte hørt målet a'n.»»

Tegning: Arne Sørensen.

Fortalt på lydband av Kristian Østenengen, 1984.

¹ Etternavnet er utelatt.

² Undergang på Krøderbanen, på Snarum.

Veier og bruer i Modum

Statens vegvesen i Buskerud avløste Buskerud Amts Veivæsen i 1898. Hundreårsjubileet er bl.a. markert med boka «Veg på kryss og tvers i Buskerud», ført i pennen av Jo. Sellæg. Storparten av stoffet i denne artikkelen er, med forfatterens tillatelse, hentet fra boka.

Den første offentlige kjøreveien i Buskerud ble anlagt mellom Kongsberg og Hokksund i årene 1624 - 1630 som en følge av at det var funnet sølv på Kongsberg. Noen år senere ble denne veien forlenget til Drammen og Christiania. Senere er veinettet stadig bygd ut, slik at det i 1998 var 2.307 km offentlige bilveier i fylket med tillegg av 209 km gang- og sykkelveier.

Før Randsfjordbanen kom i 1868 og Krøderbanen fire år senere, var all person-, post- og varetransport i Modum og midt fylket ellers henvist til de naturlige hestekreftene. På sommerstid var også båten til hjelp der det passet. Særlig hallingene var «langtransportører» gjennom Krødsherad, Modum og Eiker til «Branes» (Drammen). De skrale veiene egnest seg best til sleder på vinterstid og to-hjuls vogner om sommeren. I begynnelsen av 1800-tallet var det kommet hovedvei fra Drammen gjennom Eikerbygdene og Modum. Dette var bl.a. til stor fordel for Blaafarveværket. Det var også anlagt hovedvei fra Vikersund til Slevika. En omfattende omlegging av veien mellom

Åmot og Prestfoss fant sted i slutten av hundreåret.

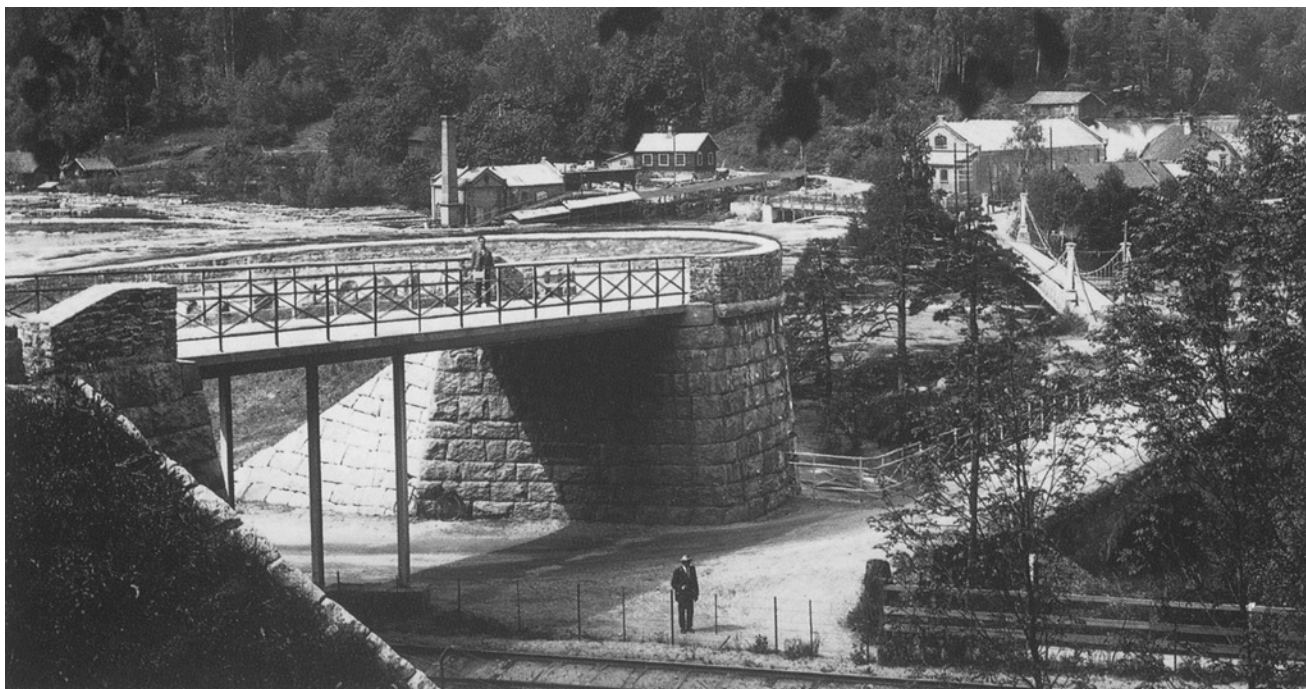
I 1899 kom de første bilene og satte helt andre krav til veiene. Rett nok var mange skeptiske til denne nyskapingen, og bilkjøring ble forbudt mange steder. I alle tilfeller måtte en ha tillatelse fra amtmannen. Høyeste hastighet var i så fall 25 km/t, og bilføreren måtte være minst 25 år gammel. Bilen skulle varsles med klokke.

Omlegging og utbedring av veiene ble ofte langteknelige prosjekter. Arbeidet med strekningen mellom Hokksund og Vikersund ble således påbegynt i 1923 og ikke fullført før i 1958. «Korketrekkeren» på Åmot, som var en viktig del av veien til Sigdal, ble ferdig i 1926. Før den tid ble jernbanen på dette stedet krysset i plan, og en grindvokterske var på plass ved togtid.

Modum har mange elver, og bygda har tre av dem i sitt kommunevåpen. Fra gammelt av ble elvene krysset med båter og flåter. Men på 1800-tallet kom bruene. Den første større brua i Modum var ferdig i Vikersund i 1843. Dette var ei trebru. Den mest kjente var nok jernbrua i Åmot, som kom noen år senere. Om Aamodt Bro heter det:

Ved demonteringen av den gamle Aamodt hengebro fant man en flaske med dokumenter, bl.a. en pergamentseddel skrevet på latin av Johan Darjes, mannen som ga grunn til brua:

Denne jernbro er bygget i det Herrens år 1851. Bekostet

«Korketrekkeren» og Aamodt Bro etter 1926.

Geithus bru, bygd i 1908, sprengt i 1940 og senere gjenoppbygd.

av Modums befolkning, konstruert og tegnet av ingeniør-løitnant Bergh, bygget av byggmester Halvor Guttormsen under bestyrelse av ordføreren i Modum, Auen Gregersen. Herre, allmektige Gud, maatte denne jernbro, ved din bistand, bli bevart til evig tid, Gud alene til ære og menneskeheten til behag. Således lot grunneieren sette disse linjer til minne for eftertiden.

17de December 1851

Johan Darjes

Mange moinger husker fortsatt insprijsjonen på bru-tårnet: «100 Mand kan ieg bære, men svigter under taktfast Marsch». Brua er senere flyttet til Oslo der den spanner over Akerselva. På ett og samme sted kunne en tidligere se hele sju bruer i Åmot: gamle Aamodt Bro, nye Åmot bru, Lusekollen bru (nå nedfylt), brua over jernbanen til «Korketrekkeren», Kongssagene bru, Breivik bru og brua over Embretsfossen (intern-bru for fabrikkene). I tillegg kommer jernbanebrua over

Døvikfossen. En optelling i dag viser 19 veibruer bare i Modum; over Drammenselva med Tyrifjorden, over Simoa, Snarumselva, Henåa og Bingselva.

Bruene var av stor betydning for forsvaret av landet i 1940. Tyskerne kom til Modum den 12. april og ble hindret av sprengte bruer i Geithus, Vikersund og Sysle (Bjørnetangen). Dessuten var den korte brua over til «Korketrekkeren» sprengt, slik at jernbanen samtidig ble sperret. Den eneste trefningen i Modum skjedde ved Vikersund bru, der en tysker ble skutt. Gjenoppbyggingen av de sprengte bruene tok tid og kostet samfunnet store beløp.

Det største veianlegget i Modum i nyere tid var ny riksvei 35 mellom Vikersund og Åmot med Katfoss bru. Denne veien avlaster tettstedene Åmot, Geithus og Vikersund for det alt vesentlige av gjennomgangstrafikken, og det er vanskelig å tenke seg trafikkforholdene uten denne veien i dag. Åpningen av parsellen Bottegård - Sporvind måtte forresten utsettes noen dager på grunn av det store snøfallet 13. oktober 1976. Veien var ferdig til Enger to år senere. Rundt 1960 ble det bygd ny riksvei 280 Vikersund - Snarum, og deler av Sigdalsveien ble forbedret. Øst-Modum har også fått sine veipenger. Mange bruer er opprustet. Vikersund fikk således ny bru både i 1899 og 1995.

Veivedlikeholdet har utviklet seg voldsomt i løpet av de siste hundre årene. Veivokterne med sykkel, spade og rive var en institusjon i lang tid. Forfatteren har selv en kortvarig praksis som veiarbeider sommeren 1946. Arbeidsredskapen var hest med kjerre og hakke og spade. Leire og grus ble blandet for hand og lagt ut med spade der hullene var størst. Regnet det, kunne en begynne på samme stedet dagen etter. Men det var ikke mange bilene som forstyrret arbeidet. Nå har veiens folk langt andre ting å hjelpe seg med.

Den sprengte Vikersund bru i aprildagene 1940.

Gruvedrift på Modum som det ikke ble noe av

Det har foregått mye skjerping etter metaller på Modum opp gjennom tidene. I Norsk Bergverksmuseum på Kongsberg finnes det kopi av en hel rekke mutingsbrev fra Modum. Dette er dokumenter som bekrefter uttak av bergrettighet til å foreta undersøkelser av malmforekomster med sikte på eventuell drift. Slike mutingsbrev kan hvem som helst få uten hensyn til hvem grunneieren er.

Her har jeg tatt for meg forskjellige forekomster i Modum hvor bergmesteren i Østlandske bergmesterdistrikt har vært på befaring. Dette gjelder skjerp i utmarka til gårdene Hilsen, Setersberg og Kopland.

Mutingsbrev Hilsen

Da Anders Pedersen Hilsen af Snarum i en Skrivelse av 28de April d.A., først modtaget den 29de April Kl. 8 Formiddag uden Underskrift, og derpaa den 17de Mai Kl. 2 Eftermiddag med Reqvirentens Underskrift, har forlangt Muthing paa en Nikkel-Anvisning beliggende i hans egen Gaards, nemlig Hilsens Udmark, Snarum Annex, Modum Præstegjeld, og hvorfra de fremsendte Prøvestuffe udviste Magnetkies med noget Kobberkies, og som er givet Navn af Høgnæs Skjærp, saa udstædes herved i Medhold af Lov angaaende Bergverksdrift af 14de Juli 1842, og med Forbehold af enhver Andens mulige bedre Ret dette Muthingsbrev paa bemeldte Høgnæs Skjærp til Anders Pedersen Hilsen.

Kongsberg 17 Mai 1851
Lammers

19/9 1855 var det Befaring i «Anders Hilsens Nickelskjærp på Snarum,» hvor der i Gaarden Hilsens Udmark fandtes fleere Opskjærpninger paa et omtrent i Nord og Syd strygende Fahlbaand, hvoraf den Eene omtrent 2 Ltr dyb.

I Samtlige viiste Ertser sig temmelig sparsom, saaat Driften paa Samme neppe kan antages at blive lønnende. Derimod foreviistes en Attest fra Lector Strecker, efter hvilken Ertsen Jernnickelkies skulde holde 4% Nickel, hvilken Gehalt er høiere end paa den ellers her i Landet fundne Jernnickelkies.

Nic. Benj. Møller

N. Mejdell

Året etter (1856) den 17/6 var det igjen befaring ved skjerpene på Snarum av de samme, i forbindelse med befaring i Ekers Kobberværks og Modums Blaafarveværks gruver.

Men i skjerpene på Snarum var det ikke arbeidet mye siden den siste befaring, «og, hvad der dengang blev anført om dem, gjælder derfor ogsaa nu. Imidlertid havde dog Ertsen udvidet sig noget, især inderst i den nordre Stross og i Gesænket af det sydligste Skjærp, hvor den er aldeles reen og fri for Bergart».

15/12 1859 har «Herr Thomas Macfarlane forlangt Muthingsbrev paa et af ham til Stedets Lehnsmand anmeldt Koboltholdigt Kiesskjærp, beliggende paa Gaarden Hilsen i Snarums Annex, Budskeruds Amt».

Den medsendte prøvestein mente man bestod av koboltholdig arsenikkis.

Mutingsbrevet er datert Østre søndenfjeldske Bergmesterembede, Kongsberg 21/12 1859, og det er undertegnet av Nic. Benj. Møller, Bergmester i Østre søndenfjeldske District.

Det står også at mutingsbrevet bør leses fra kirkebakken i sognet innen to måneder fra utstedelsesdatoen.

Thomas Macfarlane var på denne tid direktør ved Blaafarveværket.

23/5 1861 har bergmesteren utstedt mutingsbrev til G. Scarby i London for et koboltholdig kiskjærp på gården Hilsen, forlangt av overstiger Friis.

27/2 1866 er det forlangt mutingsbrev av Hr. Ellefsen på en nikkelanvisning, «Høgaas Skjærp kaldet, beliggende i Gaarden Hilsens Udmark i Snarum Sogn, Buskeruds Amt».

Mutingsbrevet er datert 19/3 1866, og det nevnes at denne anvisning er blitt mutet av Anders Pedersen Hilsen 17/5 1851 og kontraktmessig overdratt til C. Ellefsen, Ole Evensen og Hans Olsen, «af Hvem Anvisningen paanyt er bleven anmeldt den 1ste April 1865, hvilken Anmeldelse sees at være modtaget af vedkommende Lensmand den 4de April 1865». Som vitner som kan påvise stedet, nevnes Nils G. Hilsen og P. Hilsen.

I skriv av 26/4 1866 forlangte overrettssakfører T. Bang på egne og Elling Solums vegne muting på en gammel nikkelanvisning, «kaldet Høgaas Skjærp, beliggende i Gaarden Hilsens Udmark i Snarum Sogn, Modums Præstegjeld, Buskeruds Amt». Mutingsbrevet ble utstedt 30/4 1866.

Peder Gulbrandsen Hilsen og Andreas A. Drolsum fikk så 22/10 1873 mutingsbrev på det eldste nikkelskjerp på Peder Gulbrandsens eiendom Søndre Hilsen, «ved Veien som gaar over Høgaasen».

30/3 1874 har så O. Helgesen fått mutingsbrev på «et gammelt Skjærp, indeholdende nikkelfoldig Magnetkis, beliggende i Peder Gulbrandsen Hilsens Udmark til Gaarden Hilsen, ved Veien, som gaar over Høiaasen, i Modums Præstegjeld, Buskeruds Amt».

To år senere, 3/3 1876, har O. Helgesen fått utstedt mutingsbrev på et nikkelskjerp ved veien på Høgåsen, og året etter, 3/4 1877, fikk Backe og Gram mutingsbrev på Sydgruben, i Mari Andersdatter Hilsens utmark sydøst for Snarum jernbanestasjon.

Mutingsbrev Setersberg

Ved Skrivelse af 26de April 1866, modtaget den 30te næsteften, har Hr. H. Guttormsen forlangt Muthing paa en i det Frie falden Jernmalmanvisning, beliggende i Gaarden Setersbergs Havnegang i Nykirke Annex til Modums Præstegjeld, Buskeruds Amt.

Anvisningen er under 6te November 1865 af Johan P. Lærum anmeldt til vedkommende Lensmand, senere kontraktmæssig overdraget til H. Guttormsen.

Som Vidner, der nærmere kunne paavise Stedet, hvor Anvisningen er beliggende, opgives i Anmeldelsen Anders Olsen Rund[t]om og Lars Monsen Bakken.

Den fremsendte Prøvestuf bestaar af magnetisk Jernmalm.

Ifølge dette Forlangende udstedes i Medhold af Lov af 14de Juli 1842 paa Rekvirentens An- og Tilsvaret dette Muthingsbrev paa ovenbemældte Jernmalmanvisning til Hr. Guttormsen. Muthingsbrevet bør publiceres, og Bevis for at dette er skeet, tilstilles Bergmesteren, saaledes som Bergloven foreskriver.

Kristiania den 6te Mai 1866

N. Mejdell

Bergmester

Halvor Guttormsen var byggmester og er kjent for byggingen av hengebrua i Åmot (Aamodt Bro) 1852 og Snarum kirke 1869. Ved folketellingen i 1865 bodde han på Kongshaug ved Åmot og kalles «Contractør ved Jernbanen», 50 år, født i Hvidsø (Kviteseid).

Samme dato er det utstedt et praktisk talt likelydende mutingsbrev, med det unntak at det står «Jerngrube» istedenfor «Jernmalmanvisning», og som vitne er oppført Halvor Olsen Bakken istedenfor Anders Olsen Rund[t]om.

«1866 den 25de Juli foretoges af Undertegnede

og Geschworner Andersen Befaring af Setersbergskjærpene, som for Tiden eies og drives af Bygmester Guttormsen. Det i Befaringen forrige Aar 15de Juli omhandlede og dengang med Ler gjenfyldte Skjærper er nu renset for den istyrkede Lermasse.

Malmleiet viser sig her nogenlunde samlet. Mægtigheden af samme kan endnu ikke nøiagtigt angives, men gaar dog indtil 1 à 2 Alen, skjønt temmelig uregelmæssigt og tildels kun indsprængt Malm. Foruden dette Skjærp ere tvende andre, ganske i Nærheden beliggende, muthede af Hr. Guttormsen, hvilke dog samtlige synes endnu langt mindre lovende end det førstnævnte.

N. Mejdell»

5/2 1873 ble det utstedt mutingsbrev til K. Kittilsen for Hassel Jernværk «paa en forhen dreven Jernmalmanvisning, beliggende i Gaarden Setersbergs Havnegang i Sydsiden og Nærheden af Delet mellem Rundtom Plads i Modum [og Gaarden Setersberg]».

Forlangendet om muting var blitt innsendt av K. Kittilsen til lensmannen 6/7 1872.

Som vitner som kunne påvise beliggenheten, nevnes Nils Kristensen Nyhus og Torger T. Buskerudgrina.*

Byggmester Guttormsen får mutingsbrev 23/5 1874 på en jernforekomst i «Setersbergs Havnegang». Mutingen var forlangt av H. Guttormsen ved H. Johannesen. «Den fremsendte Prøvestuf er fiinkornig, sort Jernmalm.»

Mutingsbrev Koplund

Ved Skrivelsen af 9de Juni 1866, modtaget den 15de næsteften Kl. 12 1/4 Eftermiddag, har Hr. H. Guttormsen forlangt Muthing paa en gammel Jerngrube, beliggende i den søndre Ende af den Reier Koplund tilhørende Udmark til Gaarden Koplund i Modums Præstegjeld, Buskeruds Amt.

Gruben er tilliggende tvende andre i samme Udmark beliggende Gruber, af hvilke den ene opgives at ligge omtrent 40 Alen i Syd og den andre omtrent 30 Alen i Nord for den heromhandlede, den 18de Januar 1866 anmeldt for vedkommende Lensmand, af hvem Anmeldelsen sees at være modtaget den 12te Januar 1866.

Som Vidner, der nærmere kunne paavise Stedet, hvor Gruben er beliggende, opgives i Anmeldelsen Johan P. Lærum og Cornelius Steffensen Rypaas.

Den fremsendte Prøvestuf bestaar af finkornig Jernglimmer og magnetisk Jernmalm, tæt indsprængt i Bjergarten.

* Her står Buskerudgrana, men det må være en skrivefeil. Eiendommen Grinden (utt. Grina). gnr. 142, brn. 19, ligger der gårdsveien til Buskerud tar av fra hovedveien.

Ifølge dette Forlangende udstedes i Medhold af Lov af 14de Juli 1842 paa Rekvirentens An- og Tilsvar dette Muthingsbrev paa ovenbemældte Jerngrube til Hr. H. Guttormsen. Muthings brevet bør publiceres, og Bevis for at dette er skeet, tilstilles Bergmesteren, saaledes som Bergloven foreskriver.

Kristiania den 18de Juni 1866

N. Mejdell

Bergmester

«1867 den 16de Juli foretoges i Forening med Geschwornen Andersen Befaring af de Hr. Guttormsen tilhørende Jernskjærp i Koplandsaasen samt Sætersbergskjærpene. Ved Koplandsaasen sætter et Baand af Kvartsglimmerskifer, hvori Jernglimmer (til dels magnetisk Jernmalm) vikarierer for Glimmeren, nærmere Aasryggen strygende i h 12 (m) længst mod Nord h 10.

Paa dette Baand og nogle lignende, længer mod Vest beliggende, er Skjærping, drevet paa forskjellige Punkter (paa en Længde af omtrent 1000 Fod), og paa Sydsiden tvende Gruber anlagte. Malmen er intetsteds, hvor den kunde iakttages, samlet til en større Mægtighed end et Par Tommer, men forekommer forøvrigt kun indsprængt i Baandet. Der synes ikke at kunne være noget Haab om fremtidig lønnende Drift. (Det bemærkes, at den under Befaringen 13de Juli 1865 omhandlede P. Gregersen tilhørende Jernmalmanvisning, som ogsaa fører Navn af Koplandskjærpet, ikke staar i Forbindelse med disse omhandlede Skjærp, men er beliggende længer mod Øst, tæt ved Veien, som fører fra Fossum til Blaafarveværkets Gruber.

Af Sætersbergskjærpene har der siden forrige Befaring kun paa det nederste og næstnederste været ført nogen Drift, hovedsagelig paa det sidstnævnte. Arbeidet paa dette har været spildt, og der er vistnok ingen Udsigt til, at en fortsat Drift kunde give bedre Resultat.

I det anlagte Skjærp er Malmen mere samlet, men Leiestedet, som i Skjærpets Nærhed er overdækket med Ler og Jord, er endnu ikke tilstrækkelig blottet, til at Driften skulde kunne betragtes anderledes end som et Forsøgsarbeide.

N. Mejdell»

Nordvest for jernskjærpene i Setersbergskogen findes det ogsaa skjerp med innslag i fjellet, ved et sted som kalles Krystallskorta (fordi det har vært funnet bergkrystall der). Her har man visstnok vært ute etter sølv. Men dette har det ikke vært mulig å finne opplysninger om i arkivene. Skjærpingen skal ha foregått i tiden omkring første verdenskrig.

Noe lengre mot nordvest har det vært tatt ut brynestein. Stedet kalles derfor Brynebrøttet. Steinen er hornblendeskifer (amfibolitt). Hårdheten er litt høyere enn for jern, slik at den har vært brukbar som bryne. Men virksomheten har nok vært svært beskjeden. Det er helst folk i nærheten som har kjent til dette og har hentet brynene sine herfra.

Kilder:

Muthingsbrev. Norsk Bergverksmuseum, Kongsberg.
Befaringsprotokoll for Østre søndenfjeldske District 1845–1873.
Statsarkivet i Oslo.

Anlegget ved Embretsfoss

Vinterdagen grå, i nitten hundred og fem
da vi over Eikerbygden satte frem
Drammens trakter, mørkets makter, hele bondehærens
plass
op til Modum bliver jo et fint kalas.

Op til Åmot var vårt vandringsmål jo satt,
hvor et anlegg drives dag og natt,
fra portalen, kapitalen sender ut en stor mosjon
dette anlegg koster tvende million.

Tyss, hva lyder henne i den fjerne sus,
tag det rolig, det er Embretsfossens brus
henad uren, gjennom muren styrter vannet ned påny,
gjennom Modum til den muntre Drammens by.

Her man driver med et prektig fundament,
av hr. M det festes med sement,
Denne herre er dessverre satt med ko`as som ofte før
gubben S, han burde ha hver kontraktør.

Hist en aftenstund ble gubben meget harm,
tvende lastevogne rendte av med megen larm
ti den vanen henad banen pense vognen inn på plass,
kontraktøren fikk et meget dyrt kalas.

Hist ved Embretsfos tør blive stor trafikk,
ti man driver støpning av en stor fabrikk,
hør nu hviner pukkmaskiner, sten i trillebøren går
ut på moen hvor det støpning foregår.

Også døden her har meldt sitt dystre tog,
dødens herre byder alle kun et sprog,
minnes dagen, fra stillaset en i bunnen falt så fort,
og som lik til hovedstaden førtes bort.

Om vår daglønn vil jeg sige nogen ord,
aldri har den på et anlegg hvor jeg for,
undertiden vært så liten, slett betalt en arbeidstørn,
hjemme sulter både kone og små børn.

Åmots bønder vil jeg give nogen ord,
hvordan arbeidsfolk hos disse bønder bor,
stuet sammen uten skammen, i en stue som er fin
som man pleier i et fjøs med to dusin.

Ved fabrikken er en bestyrer satt,
titt og ofte kan han give folket katt
men jeg mener, uten tjener han ei klarer sig forvisst,
derfor tåler ikke han en sosialist.

Hr. bestyrer får jeg sige disse ord:
vær human mot folket, fast din makt er stor,
arbeidsfolket har meg tolket, i er hård som fjellgranitt
som man skyter ut med Nobels dynamitt.

Jeg om pigerne i Åmot tale vil,
om Gud Amor og det hele elskovs-spill,
hist foroven troner skoven, gjett hva ofte hendte der,
jo på armen tør det blive til besvær.

Vinterdagen den forsvant og det med glans
spredde vårens milde stemning som til dans,
lys i heien, henad veien i den klare sommernatt
ut på andre kanter vandringsmål er satt.

Til kanalen er den siste tur bestemt
ned i bunnen titt og ofte høres skjemt
feiselklangen, rallarsangen, dynamittens dumpe drønn,
angstfulle gamle bønder ber sin aftenbønn.

Nu til lønning vi forsamles alle mann
avskjedsstunden kommer lik en hastig brand,
lyse timer, ned vi stimer, toget venter, vi må med
Embretsfos forsvinner, sorgens arnested.

59 Gammelt foto av arbeidere ved Embretsfos Fabriker, tatt omkring 1890. Ingeniør Westad står med hvitt hatt ut mot høyre.

Da 'n Gotfred Skyliholt møtte ulven ved Amundrud

Det vart sunnrivi å ihælbiti så my sau oppi her, serru, ein såmmar. De var sånn litt på ettersåmmarn, kanskje. Å så hadde vi au sau i skauen. Så skulle vi sta å se vi au, da veit du, å leite etter sau, hadde hørt jitti at det var fønni daue sauer oppi.

Så drog vi oppåver om mårran. Å så delte vi åss da vi kåm oppi et støkke. Vi fant syv sauer på ei stelle der. Dom var rivi ut hæsjen (= halsen) på. Men det var ingen a' våres. Dom hørte nåkk 'n Andreas Sandåker te alle samma, di. Vi jikk på hver vår kant, da, serru, å høldt på å lette.

Da det lei ut på natt litt – du veit, det var lyse såmmarsnatta så kåm je ner nolom kjærka litt, å så jikk je fram der, den beinstigen som kåmmer igjen der som Ammenrusaga står nå. Å så da je kåm dit – du veit veien jikk etter garn (= gjerdet) fram te Ammenru der, så bynte ei skjære å skrike så skrekkelig bolmed kjærka der.

Det rant mi fort i sinne atte nå kåmmer 'e ein rev, nå ser 'a ein rev. Du veit, det er to bitre fiender det. Hu varsler med ein gong. Å så tenkte je det, nå ske je ståppe, før det je visste det var veien te reven der, serru. Nå ske je ståppe, og så ske je stå å se åssen han gjør det før nå kåmmer 'n ganske sekkert her. Så tok je mi i gaern (= gjerdet) å håppa åver der – det var så tettskökks på nersia der – så stelte je mi inni et tettsnar.

Med de samma je snudde mi, gett, så kåm det et dyr på spåra mine, samma stigen, flaug med nesa i bakken rett boli veien å dansa trillende rundt der å mista spåret. Så skaut 'n si åver garn, å så sto vi ansikt te ansikt rett før inann. Je sto og såg på hannom, å han på meg. Så blei vi ståannes ei lang tid, å da je syns je hadde sett metta mi på 'n, så ville je gå, tenkte nå får du se å pella di agale.

Å så flaug je imot 'n da, serru, ga ut sånn ein litten skrik og flaug imot 'n. Så skvatt 'n tebars, men bare ein to–tre håpp, så jole (gjorde) 'n sånn ein hallsirkel, ein sånn ein hallmåne, så jikk 'n attpå mi igjen. Da jikk 'n nerere (= nærmere) innpå mi enda. Så sto vi og glante på inann igjen. Så jole je likedan igjen, før je ville nå jenne kåmma himatt å legge mi, før klokka var vel ein tåll–ett, kanskje to, om natta.

Da håppa 'n tebars da au, men bare ein to–tre håpp, og så jikk 'n attpå igjen. Det er trassen rev detta, tenkte je, før je tenkte itte på aent enn rev eingong, je.

Da jole 'n sånn ein sving igjen, å så kåm 'n. Da jikk 'n så nere innpå mi at je sku gjerne sputta bolpå 'n. Så sto vi og glante på inann ei stynn, men så tenkte je at detta må re (= det) bli slutt på. Je kan itte stå her med deg. Nå må je se å kåmma agale. Men først ske du gå. Je syns je hadde løsst te å ha jaga 'n au. Men je sto aldeles med den tanken det var ein rev.

Så flaug je imot 'n da, ga ut ein fæl bælj, og flaug imot 'n. Da skaut 'n si tebars, og så førte (= fulgte) 'n gaern fram te jole (= jordet) på Ammenru, så etter jolesgarn der og rett imot Høgåsen. Så jikk je.

Da je kåm him, så førtelte je detta te 'n far og 'a mor. Je har aldri vøri ute før at reven har villt ta mi før, sa je, å førtelte åssen detta hadde si.

«Ja, da var det nok ingen rev,» sa 'n far, «før da måtte det vøri no aent,» sa 'n. Da fystsste bynte je å tenke på åssen han såg ut. Å da veit du, han var jo no litt større enn ein rev å mere langbeint, men nesten samma kolørn såm ein rev har om såmmarn.

Detta måtte vøri i 1907 eller 1908 eller deromkring.

Arkivopptak 1963

